MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

RONALDA SAKAVIČIŪTĖ-CIJŪNAITĖ

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS

MAGISTRANTŪROS IŠTĘSTINĖS STUDIJOS

VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMAS ŠEIMOS SKYRYBŲ ATVEJU

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:

doc. dr. Tomas. Butvilas

Vilnius, 2019

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2019

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),
Edukologijos ir socialinio darbo instituto
studentė Ronalda Sakavičiūtė- Cijūnaitė
patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas
„Vaiko teisių užtikrinimas šeimos skyrybų atveju“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbu metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

_____ Ronalda Sakavičiūtė-Cijūnaitė

(parašas) (vardas, pavardė)

TURINYS

ĮVADAS **4**
SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS **7**
1. VAIKO TEISIŲ KONCEPTUALIOJI ESMĖ **8**
1.1. Vaiko samprata **8**
1.2. Pagrindinės vaiko teisės **11**
1.3. Šeima ir vaiko teisės **14**
1.4. Apibendrinimas **19**
2. VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMO ŠEIMOS SKYRYBŲ ATVEJU PRAKTIKA IR PROBLEMATIKA **21**
2.1. Šeimos skyrybų poveikis vaiko teisių užtikrinimui **21**
2.2. Vaiko teisių apsaugos specialistų veikla užtikrinant vaiko teises **28**
2.2.1. Vaiko teisių apsaugos specialistų veiklos turinys **28**
2.2.2. Geriausių vaiko interesų turinio traktavimo problema **32**
2.2.3. Vaiko nuomonės išklausymo praktika **37**
2.3. Apibendrinimas **39**
3. VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMO ŠEIMOS SKYRYBŲ ATVEJU TYRIMAS **41**
3.1. Tyrimo loginė seka **41**
3.2. Tyrimo instrumentarijus **43**
3.3. Tyrimo organizavimas ir etika **44**
4. VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMO ŠEIMOS SKYRYBŲ ATVEJU TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ IR DISKUSIJA **48**
4.1. Tyrimo rezultatų analizė **48**
4.2. Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir vertinimas kitų mokslinių tyrimų kontekste **66**
IŠVADOS **69**
REKOMENDACIJOS **71**
LITERATŪROS SĄRAŠAS **72**
SANTRAUKA **78**
SUMMARY **79**
PRIEDAI **80**

ĮVADAS

Aktualumas. Vaikas yra pilnavertis visuomenės atstovas, todėl vaiko teisių užtikrinimas yra visuomenės pareiga. Vaiko gerovę, teises ir interesus pirmiausia užtikrina artimiausia jo aplinka – šeima. *Konstitucijos* (1992) 38 str. įtvirtinta nuostata, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“. Ten pat nurodoma, kad „tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis <...>, iki pilnametystės juos išlaikyti“. Visgi ne kiekviena šeima laikosi šių pareigų. Jų laikymąsi apsunkina šeimos nuvertinimo ir iširimo tendencijos. Kadangi santuoka vis mažiau tampa vertybe, tai devalvuojasi šeimos išsaugojimo veiksnys. Santuoka tampa atgyvena (Mitrikas, 2006). Esant šeimos vertybių devalvacijai, daugėja skyrybų. Lietuvos statistikos departamento (2018) duomenimis, 2017 m. 1 tūkst. gyventojų teko 2,9 ištuokos (2016 m. – 3,1, 2015 m. – 3,2). Nors šis rodiklis mažėja, tačiau lėtai ir išlieka nemažas. Suminis ištuokų rodiklis atskleidžia, kad skyrybų tikimybė gresia net 46 proc. santuokų (Demografijos metraštis, 2014). Kadangi skiriasi vaikus turinčios šeimos, tai svarbu užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju. Vaiko teisių užtikrinimas yra tarptautinio ir nacionalinio teisinio reglamentavimo objektas. *Vaiko teisių konvencijoje* (1995, 19 str.), *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme* (1996, 24 str.) įtvirtintos svarbiausios vaiko teisės. Kadangi ne visada tėvams pavyksta taikiai susitarti skyrybų metu ir užtikrinti vaiko teises, todėl svarbi užduotis šiame procese tenka valstybei. Valstybės pareiga – pasirūpinti vaikų gerove, kurią atspindi geriausių vaiko teisių ir interesų užtikrinimas (Kairienė, 2012b). Valstybės vardu veikia vaikų teisių apsaugos (toliau – VTA) specialistai, spręsdami, kas vaikui yra geriausia šeimos skyrybų atveju. Atsižvelgiant į tai, kad vaikus turinčios šeimos skyrybų metu dažnai konfliktuoja, konstatuojamas opus vaiko teisių užtikrinimo klausimas. Aktualu tirti, kaip vaiko teisės užtikrinamos skyrybų atveju.

Naujumas. Vaiko teisės ir interesai šeimos skyrybų atveju yra vaikų teisių apsaugos ir socialinio darbo objektas. Užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju, svarbų vaidmenį atlieka VTA specialistai, kurie ieško galimybių ir vertina, kaip geriausiai pagelbėti vaikui. Nauja šiame darbe tai, kad vaiko teisių užtikrinimas šeimos skyrybų atveju tiriamas iš VTA specialistų požiūrio perspektyvos, daug dėmesio skiriant socialinio darbo su vaiku ir besiskiriančia šeima aspektui.

Ištirtumas. Vaiko teisių užtikrinimas šeimos skyrybų atveju yra tiriamas įvairių mokslininkų ir skirtingais aspektais. Meilius ir Jonaitis (2007) analizuoja šeimos struktūros ir tėvystės sampratos pokyčius, turinčius įtakos vaiko teisėms ir interesams. Šių autorių teigimu, santuoka tampa ne pagrindiniu šeimos organizavimo būdu, dėl to paneigiamos principinės vaiko teisės (teisė turėti tėvą ir motiną). Emery (2013) monografija skirta šeimos skyrybų sociologijai ir apima labai platų spektrą skyrybų klausimų. Kairienė ir Jekaitytė (2010) siekia nustatyti, kaip įgyvendinami vaiko interesai santuokos nutraukimo proceso metu – į kokius

kriterijus atsižvelgia vaiko teisių apsaugos institucija, atstovaudama vaiko interesus teisme ir teikdama išvadą teismui. Dervinytė–Bongarzoni ir Gutauskienė (2014) dėmesį skiria vaiko gerovės užtikrinimo sunkumams konfliktiškų šeimų bylose įvertinti, pripažindamos, kad kiekvieno iš besiskiriančių tėvų gebėjimas objektyviai užtikrinti vaiko interesus yra vaiko psichologinės gerovės sąlyga. Birnbaum (2009), Roberts (2017), Jonynienė ir Martinavičiūtė (2014), Limantė ir Račkauskienė-Burneikienė (2018) akcentuoja vaiko nuomonės išsakymo ir išklausymo svarbą šeimos skyrybų atveju. Saposnek (2007), Vėbraitė (2013) vertina mediacijos su tėvais, vaikais perspektyvas skyrybų metu. Bilson & White (2005), Bereikienė (2017) tyrimų objektas yra atstovavimo vaikams teisme problematika. Kairienė (2012b) vertina vaiko teisinį statusą įgyvendinimo problemų kontekste, atsižvelgdama ir į šeimos skyrybos atvejį. Dalis tyrimų skirta tėvo ir vaiko santykių šeimos skyrybų atvejų problematikai gvildenti. Nors vaiko teisė turėti lygiai tiek tėvą, tiek motiną yra nekvestionuojama, tačiau teismų praktika rodo, kad beveik visuomet vaiko gyvenamoji vieta, sprendžiant santuokos nutraukimo bylas, nustatoma kartu su motina (Kudinavičiūtė-Michailovienė 2013). Dėl to nukenčia vaiko ir tėvo santykiai, iš dalies vaiko teisės bei interesai, nes, gyvenant skyrium nuo tėvo, ribojamos tėvo kontaktų su vaiku galimybės, tėvas turi mažiau galimybių bendrauti, auklėti ir ugdyti vaiką (Kalmjin, 2015, 2016; Maslauskaitė ir Kuconytė, 2016). Atlikti tyrimai rodo, kad vaiko teisių užtikrinimas šeimos skyrybų atveju yra svarbi mokslinė problema ir aktuali tyrinėjimų sritis. Nors egzistuoja nemažai tyrimų, tačiau problema yra dažniausiai analizuojama iš teisinių aspektų, ignoruojant socialinio darbo specifiką. Būtina atlikti tyrimą iš VTA specialistų požiūrio perspektyvos, tiriant tiek teisinius, tiek socialinio darbo aspektus, užtikrinant vaiko teises skyrybų atveju.

Mokslinė problema. Praktika rodo, kad šeimos skyrybų atveju tėvai ne visada atsižvelgia į vaiko teises ir interesus, neretai piktnaudžiauja savo teisėmis ir vaikus laiko situacijos įkaitais. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus (toliau – VTAK) pažymoje „Dėl vaiko teisės bendrauti...“ (2012) konstatuojama, kad didėjantis skundų skaičius bei VTAK tyrimų praktika rodo, jog skyrium gyvenantys tėvai dažnai skundžiasi kito iš vaiko tėvų trukdymu bendrauti su vaiku bei psichologinio poveikio darymu. Dažnai tėvai neranda bendro sutarimo dėl vaiko išlaikymo[1]. Visais šiais atvejais priversti įsikišti VTA specialistai, siekdami suteikti vaikui būtiną paramą, kontaktuoti su besiskiriančiais tėvais, ieškoti sprendimo.

Siekdami užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju, VTA specialistai turi atstovauti vaiką teisme, išklausyti vaiko nuomonę, jeigu jis nori ir geba ją išsakyti, atsižvelgti į geriausius vaiko interesus. Geriausi vaiko interesai yra subjektyvių interpretacijų sritis, nes ne visada lieka iki galo aišku, kokie vaiko interesai yra geriausi konkrečiu atveju, kokiais kriterijais

[1] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/ KRWCURMP.PDF>.

vadovaujantis yra nusprendžiama dėl to, kas geriausia vaikui. Taigi mokslinę problemą galima suformuluoti keliais klausimais:

1. Kaip VTA specialistai užtikrina vaiko teises šeimos skyrybų atveju? Kaip sprendžiamos šiame procese kylančios problemos?
2. Kaip VTA specialistai interpretuoja ir kokiais kriterijais vadovaujasi priimdami sprendimus dėl geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju?
3. Kiek realiai VTA specialistai atsižvelgia į vaiko nuomonę šeimos skyrybų atveju?

Darbo objektas – vaiko teisių užtikrinimas šeimos skyrybų atveju.

Darbo tikslas – teoriškai ir empiriškai ištirti vaiko teisių užtikrinimą šeimos skyrybų atveju.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti vaiko teisių šeimoje konceptualiąją esmę.
2. Išnagrinėti vaiko teisių užtikrinimo šeimos skyrybų atveju praktiką ir problematiką.
3. Įvertinti vaiko teisių užtikrinimą šeimos skyrybų atveju, pasitelkiant vaikų teisių apsaugos specialistų požiūrio tyrimą Vilniaus mieste ir rajone.

Tyrimo metodai:

- Teoriniai: mokslinės literatūros lyginamoji ir sisteminė analizė, dokumentų turinio (konvencijų, teisės aktų, strateginių dokumentų ir pan.) analizė.
- Empiriniai: VTA specialistų anketinė apklausa (kiekybinis tyrimas).
- Statistiniai: statistinių tyrimo duomenų kiekybinė aprašomoji ir lyginamoji analizė (remiantis *chi kvadrato* (χ^2) kriterijumi). Duomenų apdorojimas atliktas naudojant SPSS 17.0 programą.

SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS

Vaikas (kaip individas) – tai kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau (jei įstatymuose nenustatyta kitaip) (Vaiko teisių konvencija, 1995, 1 str.; Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996, 2 str.).

Vaikai (kaip grupė) – tai „specifinė socialinė grupė, jos specifiškumas pasireiškia tiesiogine priklausomybe nuo suaugusiųjų bei visuomenės jai priskiriamu statusu“ (Petrylienė, 2011, p. 668).

Vaikystė – tai santykinė kategorija, kurioje vaikas yra visa tai, kuo nėra suaugusysis (Sarangapani, 2003, cit. pagal Bisht, 2008).

Vaiko interesai – tai „sveika ir saugi aplinka ir sąlygos, tenkinančios vaiko individualius poreikius, kurie atitinka vaiko amžių, vystymąsi, gebėjimus ir brandą bei užtikrina tinkamą vaiko raidą ir auklėjimą“ (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996, 2 str.).

Vaiko egzistencijos teisės – tai teisės, kurios apima vaiko teisę gyventi ir turėti viską, kas reikalinga jo egzistencijai užtikrinti (Kerulienė, 2008).

Vaiko vystymosi teisės – tai teisės, susijusios su tuo, ko reikia vaiko įvairialypiam tobulėjimui (Kerulienė, 2008).

Vaiko dalyvavimo teisės – tai teisės, kurios leidžia vaikui dalyvauti bendruomenės ar valstybės veikloje (Kerulienė, 2008).

Vaiko apsaugos teisės – tai teisės, kurios reikalauja, kad vaikai būtų apsaugoti nuo visų prievartos, išnaudojimo ir grubaus elgesio formų (Kerulienė, 2008).

Šeima – Tai „visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992, 38 str.); tai socialinė institucija, kurią sudaro giminaičiai/kraujo ryšį turintys asmenys; tai vienetas, kuriame suaugusieji (tėvai) rūpinasi savo išlaikomais vaikais (Emery, 2013).

Šeimos skyrybos – tai teisiškai grindžiamas santuokos nutraukimas, kuris šeimos lygmenyje panaikina tam tikras sutuoktinių teisėtas pareigas ir atsakomybes (sutuoktinių, tačiau ne vaikų požiūriu) (Ruschena et al., 2005).

Interesas – tai įsisąmoninta būtinybė patenkinti poreikį (Trumpulis, 2010).

Geriausių vaiko interesų principas – tai „reikalavimas pirmiausia atsižvelgti į tai, kas vaikui yra geriausia, [o tai] reiškia, kad imantis bet kokių veiksmų reikia atsižvelgti į vaiko interesus“ (Kairienė, 2012b, p. 1443).

VTA tarnyba – tai savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys, atsakingas už vaiko teisių bei interesų gynimą ir atstovavimą vietos savivaldos lygmenyje (Vitkauskas, 2009).

1. VAIKO TEISIŲ KONCEPTUALIOJI ESMĖ

1.1. Vaiko samprata

Prieš analizuojant vaiko teisių užtikrinimą šeimos skyrybų atveju, visų pirma tikslinga išnagrinėti vaiko teisių konceptualiąją esmę. Kad tai atlikti, reikia nustatyti, kaip aiškinama vaiko samprata moksliniuose šaltiniuose, kokios yra vaiko teisės, kokią reikšmę vaiko gyvenime atlieka šeima, kaip traktuojama „šeimos“ sąvoka ir kokios yra vaiko teisės šeimoje. Šiame skyriuje atliekama vaiko sampratos analizė, kadangi būtina išanalizuoti, kaip mokslininkai traktuoja sąvoką „vaikas“ ir kokiais kriterijais remiantis konkretus asmuo priskiriamas vaiko statusui. Vaiko sampratos analizė yra prasminga, kadangi šiame darbe nagrinėjamos būtent vaiko teisės, taip pat, kiek ta leidžia analizuojamos temos kontekstas, atskleidžiamas vaiko teisių santykis su suaugusiojo asmens teisėmis.

Vaiko samprata yra ir negali būti vienareikšmiška kategorija, kadangi analizuojama skirtinguose kontekstuose, naudojant nevienodus tyrimo objektus, prioritetus ir prieigas. Reikėtų sutikti su Vuckovič-Sahovič (cit. pagal Sagatys, 2006), kuris atkreipia dėmesį į tai, kad vaiko samprata yra glaudžiai susijusi su visuomenės kultūra, tradicijomis bei socialine struktūra. Vaikas gyvena vaikystės amžiaus tarpsnyje: vaikystė nusako žmogaus gyvenimo laikotarpį, kuriame dominuoja specifiniai vaiko bruožai ir savybės, todėl vaikystės supratimas kinta priklausomai nuo visuomenės išsivystymo laipsnio ir modernios valstybės pobūdžio. Sarangapani (2003, cit. pagal Bisht, 2008, p. 168) yra išsakęs mintį, kad „vaikystė yra santykinė kategorija, kurioje vaikas yra visa tai, kuo nėra suaugusysis. Skirtingai nuo suaugusiojo, vaikas laikomas pažeidžiamu ir priklausomu (reikalaujančiu apsaugos), neatsakingu ir nežinančiu“. Vaikas skiriasi nuo suaugusiojo savo išsivystymo ir brandos laipsniu.

The Free Dictionary (2018) ir *Oxford Dictionaries* (2018) skelbia, kad akademinėje enciklopedijoje vaikas dažniausiai apibūdinamas keliomis reikšmėmis: 1) kaip asmuo, gyvenantis nuo gimimo iki brandos amžiaus tarpsnyje; 2) kaip asmuo, kuris nepasiekė brandos ar neturi teisės aktais pripažinto pilnametystės amžiaus; 3) kaip tam tikrai visuomenės grupei priklausantis jos narys (turima omenyje vaikai kaip visuomenės grupė); 4) kaip vaikų santykius su tėvais apibūdinantis aspektas (šiuo atveju vaikas savo tėvams gali būti bet kokio amžiaus sūnus ar dukra). Šiam darbui aktualūs yra trys pirmi apibūdinimai.

Kadangi vaiko teisės visų pirma yra teisinė kategorija, tai „vaiko“ sąvoka dažnai analizuojama teisėje, pateikiamos atitinkamos sampratos formuluotės vaiko teisių kontekste. *Vaiko teisių konvencijos* (1995) 1 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad „vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“. Limantė ir Račkauskienė-Burneikienė (2018) lakoniškai vadovaujasi chronologiniu požiūriu, kad vaikas yra asmuo iki 18 metų. Tokia nuostata paremta *Vaiko teisių konvencijos*

(1995) 1 straipsnyje įtvirtintu požiūriu į vaiką. Kabašinskaitė (2002) pastebi, kad *Vaiko teisių konvencijoje* akcentuojama vaiko kaip individo samprata. Autorės teigimu, vaiko teisių paradigma, įtvirtinta konvencijoje, fokusuoja dėmesį į vaiką, kaip socialinį veikėją. Vaiko teisių paradigma inicijuoja atsiskyrimą nuo raidos paradigmos, kurioje vaikas traktuojamas kaip suaugusiųjų tikslas, be to, formuoja postūmį link požiūrio į vaiką kaip į pilietį. Taigi šios autorės požiūriu, vaikas yra individas, socialinis veikėjas ir pilietis, turintis savo teises. Giddens (2005) akcentuoja, kad netgi vos gimęs kūdikis turi savo poreikius ir reikalavimus, kurie veikia jo tėvų elgseną: nuo pat pradžių vaikas yra aktyvi būtybė. Galima teigti, kad nuo pat gimimo vaikas turi savo teises. Todėl kyla poreikis užtikrinti vaiko teises. Tokia pozicija įtvirtinama kai kuriuose vaiko sąvokos apibūdinimuose. VTA kontrolieriaus pažymoje *Dėl vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu/motina užtikrinimo problemų* (2012, p. 15) suformuluotas toks apibūdinimas: „vaikai yra ypatinga visuomenės grupė, kurios teisės ir teisėti interesai privalo būti užtikrinami“[2].

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (1996) 2 straipsnio 10 punkte pateikiamas toks apibūdinimas: vaikas – tai „žmogus iki 18 metų, išskyrus atvejus, kai Lietuvos Respublikos įstatymuose nustatyta kitaip. Jeigu asmens amžius yra nežinomas ir yra priežasčių manyti, kad jis yra nepilnametis, toks asmuo laikomas vaiku, iki bus nustatyta priešingai“. Komentuodama teisinę nuostatą „kai <...> įstatymuose nustatyta kitaip“. Kavaliauskienė (2013) teigia, kad nacionaliniuose įstatymuose gali būti nustatyta kita amžiaus riba, kurią peržengęs asmuo, esant tam tikriems santykiams, gali būti pripažintas veiksniu. Bereikienės (2017) teigimu, visiškas asmens veiksnumas pirmiausiai siejamas su pilnametyste (emancipacija, santuokos sudarymu), o dalinis veiksnumas atsiranda nuo 14 metų amžiaus. *Civilinio kodekso* (2000) 2.9 straipsnyje rašoma taip: „Nepilnametis, sulaukęs šešiolikos metų, jo tėvų, globos <...> institucijų, jo rūpintojų ar jo paties pareiškimu gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai veiksniu <...>, jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas”. Taigi vaikas gali būti nebūtinai asmuo iki 18 metų, kai įstatymuose yra nustatyta kitaip.

Kaip matyti, amžius (amžiaus riba, slenkstis) yra pagrindinis kriterijus, apibrėžiantis vaiko statusą. Kabašinskaitės (2002) teigimu, vaikai traktuotini kaip amžiaus grupė. Amžius yra vyraujantis kriterijus, kuriuo pasikliaujama identifikuojant vaikų kaip socialinės grupės padėtį visuomenėje, paskirstant išteklius tarp skirtingo amžiaus grupių ir pozicionuojant vaikų vietą visuomenės galios struktūroje. Atsižvelgiant į šią nuomonę, galima pastebėti, kad paprastai daugelyje „vaiko“ apibūdinimų nurodomas amžiaus slenkstis, kurį peržengęs asmuo

[2] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/ KRWCURMP.PDF>.

iš vaiko tampa suaugusiuoju. Būtent amžius, anot Bajpai (2017), lemia bei skiria vaiko ir suaugusiojo gyvenimo reguliavimą tokiose srityse, kaip mokyklos lankymas, santuoka, balsavimas, patraukimas baudžiamojon atsakomybėn, tarnavimas kariuomenėje ar darbas. Gullen (2011) įsitikinęs, kad vaiko apibūdinimas, remiantis vien amžiaus kategorija, yra neišsamus ir ribotas, nes tinka tik teisiniam apibrėžimui ir neatspindi kultūrinių, socialinių, psichologinių vaiko ir vaikystės požymių. Todėl vaikui apibrėžti naudojami ne tik amžiaus, bet ir juridiniai, socialiniai ar kitokie kriterijai.

Vaikai, kaip pastebi Petrylienė (2011, p. 668), yra „specifinė socialinė grupė, jos specifiškumas pasireiškia tiesiogine priklausomybe nuo suaugusiųjų bei visuomenės jai priskiriamu statusu“. Kalbant apie statusą, vaikai turi ne tik savo socialinį, bet ir teisinį statusą. Kairienės (2012b, 1443-1446) akcentavimu, vaiko teisinis statusas yra tampriai susijęs su dviem tarpusavyje sąveikaujančiomis kategorijomis – vaiko teisėmis ir interesais. Autorė pažymi, kad „vaikas, būdamas teisių turėtoju, pats negali savarankiškai įgyvendinti savo teisių ir interesų, todėl kitiems asmenims, visų pirma tėvams, yra numatyta teisė ir pareiga įgyvendinti vaiko teises ir atsižvelgti į interesus“. Objektyvumo dėlei reikėtų pripažinti, kad vaiko teisinis statusas yra specifinis. Mikelėnas (2009) pažymi, kad vaikas daugelį aspektų suvokia ne taip, kaip suaugę asmenys, dėl to priimant sprendimus vaiko teisių įgyvendinimo, apsaugos ir gynimo klausimais, reikia atkreipti dėmesį į vaiko fizinės, psichinės ir psichologinės brandos bei raidos ypatybes. *Vaiko teisių konvencijoje* (1995) vaikas iš esmės yra pripažįstamas savarankišku teisės subjektu, kurio teisės apibrėžtos atskirai nuo šeimos. Kairienės (2012b) teigimu, dėl dėl to atsivėrė galimybės autonomiškai vertinti vaiko poreikius ir interesus. Be to, vaikas įgavo ne tik teisių turėtojo statusą, bet ir atsirado realios galimybės vaikui savarankiškai dalyvauti įgyvendinant ir ginant savo teises bei interesus.

Vaiko sampratą galima analizuoti ir naudojant retrospektyvinį požiūrį. XX amžius, kaip rašo Jonynienė (2005, p. 130), yra „vaiko padėties visuomenėje kaitos amžius. Ilgą laiką vaikai visuomenėje buvo traktuojami kaip mažuma, ne pagrindinė ir neatstovaujanti visuomenei grupė. XX amžiaus pradžioje vaikai neturėjo jokių teisių – jie buvo visiškai priklausomi nuo suaugusiųjų. O amžiaus pabaigoje vaiko teisės ne tik deklaruojamos, bet tarptautiniu mastu pripažįstamos...“ Su šia šia mintimi sutinka ir kiti autoriai, teigiantys, kad ilgą laiką vaikai nebuvo laikomi savarankiškais asmenimis ir traktuoti kaip pasyvi šeimos dalis (Limantė ir Račkauskaitė-Burneikienė, 2018). Šiuo metu situacija yra pakitusi iš esmės: vaiko teisinis statusas pasikeitė iš pasyvaus į aktyvų (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014; Stripeikienė, 2017).

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko sampratos įvairovę lemia šios kategorijos analizė skirtinguose kontekstuose, mokslininkams bei tyrėjams naudojant nevienodus tyrimo objektus, prioritetus ir prieigas. Vaiko sampratos turinys tarp mokslininkų konstruojamas, jiems

naudojant amžiaus, teisinius, socialinius ir kt. kriterijus. Dažniausiai šaltiniuose nurodoma amžiaus riba, kurią peržengęs vaikas tampa suaugusiu asmeniu. Paprastai tokia riba laikomas 18 metų amžiaus slenkstis, nors kartais numatomos tam tikros teisinės išlygos, kada vaikas gali būti laikomas veiksniu. Socialiniu požiūriu vaikai yra ypatinga visuomenės grupė, turinti savo socialinį statusą sociume. Santykio su suaugusiais asmenimis (ypač tėvais) požiūriu, vaikai yra visiškai nuo suaugusių (ypatingai šeimos) priklausanti socialinė grupė. Teisiniu požiūriu vaikai yra aktyvų teisinį statusą turintys subjektai, kurių teisės ir teisėti interesai privalo būti ginami, jeigu reikia, ir teisminėmis priemonėmis, kadangi patys vaikai negali savarankiškai įgyvendinti savo teisių ir interesų. Retrospektyviniu požiūriu vaikai yra iš pasyvaus į aktyvų teisinį statusą perėję subjektai, kurių vieta visuomenėje yra nekvestionuojamai pripažinta, laikantis vaikų nediskriminacijos principo ir pripažįstant vaikų lygias teises su suaugusiaisiais. Atlikus vaiko sampratos analizę, galima teigti, kad šiame darbe vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, gyvenantis šeimoje (tai aktualu, kadangi analizuojamas šeimos skyrybų reiškinys) ir turintis savo teises bei teisėtus interesus, kuriuos būtina užtikrinti.

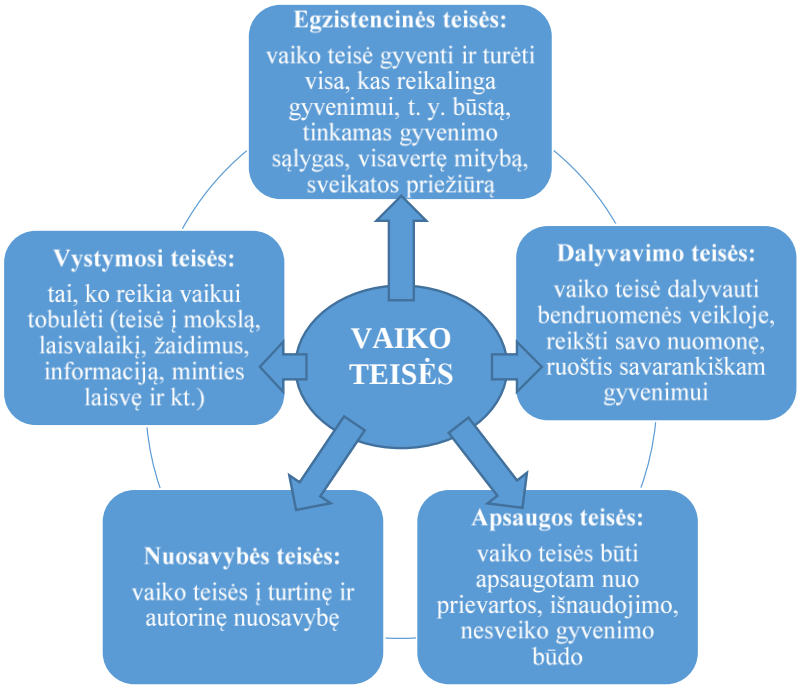
1.2. Pagrindinės vaiko teisės

Vaiko teisės šeimoje yra dalis vaiko teisių, todėl analizuojant vaiko teisių užtikrinimą šeimos skyrybų atveju, reikėtų išsiaiškinti dėl to, kokios yra vaiko teisės ir kurios iš vaiko teisių yra svarbiausios. Vaiko teisių analizė yra reikšminga, siekiant išsamiau atskleisti vaiko teisių konceptualiąją esmę ir parodyti, kad vaiko teisių visuma yra nedaloma žmogaus teisių dalis šiuolaikinėje visuomenėje ir teisinėje valstybėje.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) 18-37 straipsniuose įvirtinta pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms – teisę į gyvybę, laisvę, asmens neliečiamumą, orumą, privataus gyvenimo, nuosavybės neliečiamumą, minties, tikėjimo, žodžio laisvę bei jų apsaugą. Šios žmogaus teisės ir laisvės yra priskirtinos ir vaiko teisių sričiai, kadangi vaiko teisės yra neatskiriama, nedaloma ir privaloma visuotinių žmogaus teisių dalis. Vaiko teisių apsauga yra sudėtinė visos žmogaus teisių sistemos dalis (Petrylienė, 2011). Vaiko teisės, pasak Kairienės (2012b, p. 1446), „atspindi vaiko augimo ir vystymosi prielaidas, apimančias ne tik fizinę ir protinę, bet sykiu dvasinę, kultūrinę, socialinę raidą“. Reikėtų pažymėti, kad vaiko teisės yra „apibrėžtos vienodai visiems asmenims, turintiems vaiko teisinį statusą ir jų turinys išlieka toks pat nepriklausomai nuo aplinkos, sąlygų, kuriomis vaikas gyvena, nuo artimosios aplinkos ypatumų“ (Kairienė, 2012a, p. 393). Detalizuojant galima akcentuoti, kad vaiko teisėmis disponuoja vaikai (vaiko teisinį statusą turintys subjektai), tačiau už jų įgyvendinimą ir užtikrinimą yra atsakingi suaugusieji. Kairienė (2012b, p. 1444) pastebi, kad „konstituciniu požiūriu vaiko padėtis

nesiskiria nuo suaugusiųjų, todėl vaiko socialinis statusas visuomenėje, požiūris į jį, kaip visuomenės narį, elgesys su juo taip pat neturėtų skirtis“.

Vaiko teisės yra reglamentuojamos tiek specialiais tarptautiniais ir nacionaliniais teisės aktais, tiek ir civiliniais, baudžiamaisiais, darbo, socialinės apsaugos bei kitais įstatymais (Petrylienė, 2011). Teisės aktai yra viena iš svarbiausių teisių vaikams suteikimo priemonių. Jie atspindi valstybės įsipareigojimą garantuoti vaikams teises ir užtikrinti vaiko interesus. Tarptautiniai teisiniai dokumentai traktuojami kaip instrumentai, suteikiantys gaires valstybėms vaiko teisių apsaugos nacionalinius įstatymus formuoti pagal tarptautines praktikas ir standartus, užtikrinant veiksmingesnį vaiko interesų ir teisių užtikrinimą (Bajpai, 2017). Tarptautinio teisinio reglamentavimo kontekste išskirtina *Vaiko teisių konvencija*, kuri yra fundamentali teisinė sistema, skirta vystyti ir įgyvendinti teisės aktus bei politiką, susijusią su vaiko teisėmis tose šalyse, kurios yra ratifikavusios konvenciją. Šis dokumentas leido vaiko teises padaryti universaliomis pasaulyje ir regionuose, turėjo esminės įtakos nacionalinių teisinių sistemų plėtrai pasaulyje, formuojant vieningą vaiko teisių politiką (Liefaard & Doek, 2016). Remiantis *Vaiko teisių konvencija* (1995) ir jos pagrindu sudarytu *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu* (1996), galima išskirti pagrindines vaiko teises – egzistencines, dalyvavimo, apsaugos, nuosavybės ir vystymosi (1 pav.).

1 pav. Pagrindinės vaiko teisės, įtvirtintos *Vaiko teisių konvencijoje* ir *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme*

Šaltinis: sudaryta autorės pagal *Vaiko teisių konvencija* (1995), 6-45 straipsniai; *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas* (1996), 6-22 straipsniai

Kerulienė (2008, p. 116) taip apibūdina svarbiausias vaiko teises:

1. *Egzistencijos teisės* apima vaiko teisę gyventi ir turėti viską, kas reikalinga jo egzistencijai užtikrinti.
2. *Vystymosi teisės* susijusios su tuo, ko reikia vaiko įvairialypiam tobulėjimui.
3. *Dalyvavimo teisės* leidžia vaikui dalyvauti bendruomenės ar valstybės veikloje.
4. *Apsaugos teisės* reikalauja, kad vaikai būtų apsaugoti nuo visų prievartos, išnaudojimo ir grubaus elgesio formų.

Vaiko teisės, kaip minėta, yra nacionalinio reglamentavimo ir nacionalinės vaiko teisių apsaugos sistemos dalis. Iki 2000 metų Lietuvoje galiojęs *Santuokos ir šeimos kodeksas*, anot Kairienės (2012b, p. 1444), nenumatė vaiko kaip savarankiško teisės subjekto teisių, kadangi „vaiko teisės buvo traktuojamos ir vertinamos tėvų teisių kontekste neišskiriant vaiko teisių kaip savarankiškų, nepriklausančių nuo tėvų teisių ir interesų“. Situacija pasikeitė priėmus *Civilinį kodeksą* (2000), kurio 3.161 straipsnis yra skirtas vaiko teisėms reglamentuoti, nurodant vaiko teisių rūšis:

1. „Kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi bei sveikai vystytis ir nuo gimimo turėti vardą ir pavardę.
2. Vaikas turi teisę žinoti savo tėvus, jei tai nekenkia jo interesams <...>.
3. Vaikas turi teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium <...>.
4. Vaikai neturi nuosavybės teisės į tėvų turtą, o tėvai – į vaikų turtą <...>“.

Labai svarbi yra vaiko teisė gyventi kartu su tėvais, kuri parodo, kad vaiko gyvenime šeima yra bene reikšmingiausias socialinis institutas. Būtent šeima, kaip pažymi Kairienė ir Jekaitytė (2010), Birnbaum (2009), Gullen (2011), Bajpai (2017), yra atsakinga už vaiko teisių įgyvendinimą ir interesų užtikrinimą.

Vaiko teisių deklaracijoje (1959) pažymima, kad „vaikui, turint galvoje jo fizinį ir protinį nesubrendimą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, įskaitant atitinkamą teisinę apsaugą, tiek iki gimimo, tiek ir po jo“. Taigi šiame dokumente įtvirtinta nuostata į vaiko teisinę apsaugą. *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos* (2006) 25 straipsnio 2 dalyje pabrėžiama, kad vaikams yra suteikiama ypatinga globa ir parama. Todėl nestebina tai, kad kaip pastebi Navaitis ir Gibavičiūtė (2003), išskirtinis vaiko teisių požymis yra teisė būti tėvų (ar teisėtų atstovų) išlaikomam, auklėjamam ir globojamam. Anot Kairienės (2012b), vaiko fizinės, psichinės, socialinės raidos ypatumai sąlygoja vaiko specifinius poreikius, todėl vaikai disponuoja teisėmis, kurių neturi suaugę asmenys – teisę į globą, teisę būti auginamam savo tėvų, teisę bendrauti su broliais, seserimis. Roberts (2017) šiame kontekste ypač išskiria vaiko teisę išsakyti savo nuomonę ir būti išklausytam. Stripeikienės (2017) nuomone, vaiko teisė būti išklausytam yra vaiko teisės į pagarbą dalis.

Apibendrinant galima teigti, kad remiantis Vaiko teisių konvencija, svarbiausių (pagrindinių) vaiko teisių visumą sudaro tokios teisės, kaip egzistencinės teisės (apima vaiko teisę gyventi ir turėti viską, kas reikalinga egzistencijai užtikrinti), dalyvavimo teisės (sudaro sąlygas vaikui dalyvauti bendruomenės ar valstybės veikloje), apsaugos teisės (reikalauja, kad vaikai būtų apsaugoti nuo prievartos, išnaudojimo ir grubaus elgesio formų), nuosavybės teisės (apibūdina vaiko teises į turtinę ir autorinę nuosavybę) ir vystymosi teisės (susijusios su tuo, ko reikia vaiko įvairialypiam tobulėjimui). Vaiko teisės yra neatskiriama ir privaloma visuotinių žmogaus teisių dalis. Vaiko teisėmis disponuoja vaikai (vaiko teisinį statusą turintys subjektai), tačiau už jų įgyvendinimą ir užtikrinimą yra atsakingi suaugusieji, todėl būtent tai lemia vaiko teisių specifiškumą. Specifiška ir tai, kad vaikai disponuoja teisėmis, kurių neturi suaugusieji – turi teisę į globą, teisę būti auginamam savo tėvų, teisę bendrauti su broliais, seserimis. Labai svarbi yra vaiko teisė gyventi kartu su tėvais, kuri parodo, kad vaiko gyvenime šeima yra bene reikšmingiausias socialinis institutas. Dėl šios priežasties į šeimą ir vaiko teises tikslinga atkreipti didesnį dėmesį.

1.3. Šeima ir vaiko teisės

Ypatingas vaiko teisių ir interesų užtikrinimo poreikis iškyla tuomet, kai vyksta šeimos skyrybos. Esant šiai prielaidai, tikslinga išanalizuoti šeimos institutą, siekiant parodyti šeimos svarbą vaiko gyvenime ir išnagrinėti vaiko teises šeimoje. Tėvų skyrybų atveju vaikas netenka galimybės gyventi pilnoje šeimoje, todėl svarbu pagrįsti, kodėl vaikui taip svarbu gyventi normalioje šeimoje.

Vaiko teisių konvencijos (1995) preambulėje akcentuojama, kad šeima yra „pagrindinė visuomenės ląstelė“, kuri daro poveikį „natūraliai <...> vaikų <...> augimo ir gerovės aplinkai“. Ten pat pažymima, kad „vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą“. Šiuose teiginiuose galima įžvelgti sąsajas tarp šeimos ir vaiko gerovės. *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos* (2006) 16 straipsnio 3 dalyje pabrėžiama, kad „šeima yra natūrali ir pagrindinė visuomenės grupė, ir ji turi teisę būti visuomenės ir valstybės saugoma“. Taigi šeima kaip pagrindinė visuomenės grupė patenka į nacionalinės politikos ir valstybės apsaugos erdvę. Rišys (2017) pažymi, kad šeima visuomenėje yra reikšmingas darinys, užtikrinantis tautos tęstinumą. Vaikai, augantys darnioje, lygiateisiškumo principu besivadovaujančioje šeimoje, geba kurti pagarbius ir saugius santykius su kitais asmenimis. Galima neabejoti, kad pilna šeima yra svarbi vaiko vystymuisi ir raidai.

Atsižvelgiant į šeimos svarbą vaiko gyvenime, tikslinga išnagrinėti tai, kaip mokslininkai apibūdina „šeimos“ sąvoką (1 lentelė). Mokslininkai sutinka su tuo, kad šeima – tai viena

seniausių visuomenės institucijų (Navaitis, 1996, 2013), kuri formuoja visuomenės pagrindą (Emery, 2013). Visgi tokie apibūdinimai yra per daug lakoniški ir neišsamūs.

1 lentelė. Šeimos sampratos analizė

Metai	Šaltiniai	Šeimos samprata	Sampratos esmė
1996	Navaitis (p. 24)	Šeima – tai „grupė, tenkinanti savo narių poreikius. Jie tenkinami konkrečių žmonių sąveikoje, kuri yra unikali, nepakeičiama <...> sąveika. Svarbiausia jos ypatybė – jungti ir derinti skirtingus poreikius“.	Grupė, tenkinanti narių poreikius
2002	Kabašinskaitė (p. 45)	Šeima yra „ypatinga erdvė vaiko-suaugusiojo ryšiams konstruoti. Ji kaip saugi ir tinkamiausia aplinka vaiko vystymuisi, gerovei ir apsaugai yra struktūrinė vaikystės forma“.	Ypatinga erdvė vaiko-suaugusiojo ryšiams konstruoti
2005	Giddens (p. 171)	Šeima – viena tai „grupė asmenų, kuriuos tiesiogiai sieja giminystės ryšiai, o suaugusieji grupės nariai prisiima atsakomybę už vaikų globą“.	Grupė asmenų, kuriuos sieja giminystės ryšiai
2007	Kairienė ir Žiemienė (p. 44)	Šeima yra „pagrindinė institucija, kuri savo struktūra ir funkcionavimu gali geriausiai užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą“.	Pagrindinė institucija, galinti geriausiai užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą
2008	*Valstybinė šeimos politikos koncepcija* (1.4 punktas)	Tai „esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą“.	Visuomenės gėris, grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu ir užtikrinantis šeimos narių gerovę
2010	Kairienė ir Jekaitytė (p. 99)	Šeima yra „pagrindinis vaiko socializacijos institutas, kur ne tik patenkinami vaiko poreikiai, suteikiamas fizinis, emocinis saugumas, [bet ir] sudaromos sąlygos jam vystytis, tobulėti, jo saviraiškai“.	Pagrindinis vaiko socializacijos institutas
2013	Emery (p. 248)	Šeima yra svarbi socialinė institucija, kurią sudaro giminaičiai/kraujo ryšį turintys asmenys; taip pat tai yra vienetas, kuriame suaugusieji (paprastai tėvai) rūpinasi savo išlaikomais vaikais.	Socialinė institucija, kurioje suaugusieji rūpinasi savo vaikais
2013	Navaitis (p. 7)	Šiuolaikinė šeima – tai „besikeičianti ir nekintanti struktūra, siekianti patenkinti artumo, pagarbos, supratimo poreikius ir sukurti geriausias sąlygas sutuoktiniams ir vaikams tapti laimingiems“.	Struktūra, siekianti sukurti sąlygas šeimos nariams tapti laimingiems

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal lentelėje nurodytus šaltinius

Šeimos sampratų įvairovė rodo, kad šeima gali būti suprantama nevienodai – kaip grupė, tenkinanti narių poreikius (Navaitis, 1996, 2013; Kairienė ir Jekaitytė, 2010), kaip grupė asmenų, kuriuos sieja giminystės ryšiai (Giddens, 2005; Emery, 2013), kuriai būdinga vaikų globa ir rūpinimasis jais (Giddens, 2005; Emery, 2013), grindžiama savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu (Valstybinės šeimos politikos koncepcija, 2008) ir užtikrinanti šeimos narių (vaikų) gerovę (Kabašinskaitė, 2002; Valstybinės šeimos politikos koncepcija, 2008; Kairienė ir Jekaitytė, 2010; Navaitis, 2013). Šeima suprantama ir kaip pagrindinis vaiko socializacijos institutas (Kairienė ir Jekaitytė, 2010; Emery, 2013), ir kaip pagrindinė institucija, galinti geriausiai užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą (Kairienė ir Žiemienė, 2007), ir kaip ypatinga erdvė vaiko-suaugusiojo ryšiams konstruoti (Kabašinskaitė, 2002). Taigi

autoriai savo apibūdinimuose atskleidžia gana įvairius šeimos požymius, formuojančius šio instituto unikalumą visuomenėje.

Kaip jau buvo pastebėta, šeima leidžia tenkinti savo narių poreikius. Šiuo požiūriu tai yra labai svarbus šeimos požymis. Kerulienė (2008), vadovaudamasi Maslow poreikių teorija, pažymi, kad šeimoje vaikas tenkina savo pagrindinius poreikius, kad vėliau galėtų siekti aukštesnių poreikių patenkinimo. Taigi šeima padeda visapusiškai tenkinti šeiminius poreikius (Navaitis, 1996, 2013; Kairienė ir Jekaitytė, 2010; Gullen, 2011). Žinoma, kiekvienas poreikis šeimoje gali būti patenkintas ir be šeimos, tačiau svarbu pažymėti tai, kad „tik šeima leidžia tai atlikti kompleksiškai, būdu, kuris išsaugant šeimą negali būti išskaidytas, priskirtas kitiems žmonėms ar institucijoms, pakeistas kitokia sąveika“ (Navaitis, 1996, p. 8).

Šeimos koncepciją galima išsamiau papildyti, analizuojant šeimą funkciniu aspektu. Gudžinskienės ir Navaičio (2016) teigimu, šeima įgyvendina savo paskirtį kurti visuomenės pažangos pagrindą, vykdydama tam tikras šeimos funkcijas, t. y. nustatydama šeimos narių teises ir pareigas, vaidmenis, veiklos sritis. *Valstybinės šeimos politikos koncepcijos* (2008) 1.9 punkte išskiriamos šeimos pagrindinės funkcijos asmens ir visuomenės gyvenime: asmenų bendruomenės kūrimas, prokreacija (gyvybės davimas iš meilės, grindžiamos atsakingu motinystės ir tėvystės supratimu, vaikų auginimas), ugdymas ir socializacija, globa ir rekreacija, namų ūkio kūrimas.

Šeima ir vaikai analizuotini šeimos narių disponuojamų teisių pavidalu. Navaitis ir Gibavičiūtė (2003, p. 50) pabrėžia, kad atsižvelgiant į tai, jog vaikas yra nesubrendęs fiziškai ir intelektualiai asmuo, be to, jam reikia ypatingos globos, nes jis nesugeba savimi visapusiškai pasirūpinti ir tinkamai ginti savo teises, pareiga vaiką globoti pirmiausia atitenka tėvams. *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* (1996) 4 straipsnio 7 punkte pabrėžiama, kad „vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą pirmiausia užtikrina vaiko tėvai“. Be to, *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* (1996) 32 straipsnio 3 punkte teigiama, kad vaiko tėvai turi teisę ir pareigą rūpintis: „1) kad būtų sudaryta saugi, vaiko <...> vystymuisi tinkama aplinka, taip pat vaiko sveikata, jo fiziniu, protiniu, emociniu, dvasiniu, doroviniu vystymusi, pažintinių ir socialinių gebėjimų ugdymu, mokyti vaiką nesmurtinio elgesio plėtojant tarpasmeninius santykius <...>; 2) kad būtų sudarytos sąlygos vaikui iki 16 metų mokytis <...>; 3) kad vaikui būtų suteikta informacija apie jo teises ir pagrindines laisves, pareigas ir atsakomybę; 4) vaiko pareigos ir atsakomybės ugdymu, vaiko parengimu savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje“. Tėvų teisės ir pareigos atskleidžia šeimos funkcijų sudėtingumą ir parodo ypatingą tėvų atsakomybę prieš savo vaiką. Tėvų teisės ir pareigos yra realizuojamos per tėvų valdžios reiškinį. Tėvų valdžia – tai „teisinė kategorija, apibrėžiama kaip tėvų teisės ir pareigos vaiko atžvilgiu ir kildinama iš vaiko teisių‘ (Kairienė, 2012a, p. 393). *Civilinio kodekso* (2000) 3.155

straipsnyje atskleidžiamas tėvų valdžios turinys: „Vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi. <...> Tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas <...> vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje“.

Svarbu kalbėti ne tik apie tėvų, bet ir vaiko teises šeimoje. *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* (1996) 7 straipsnyje pažymima, kad „kiekvienas vaikas turi prigimtinę teisę turėti tėvą ir motiną“. Taigi vaikas turi teisę gyventi pilnoje šeimoje. *Vaiko teisių konvencijos* (1995) 8 straipsnyje nurodoma, kad „valstybės dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugoti <...> šeimos ryšius“. Sagatys (2006) į teisių, garantuojančių vaiko fundamentalių interesų ir poreikių tenkinimą, rinkinį integruoja vaiko teisę į šeimos ryšius. Mokslininkų teigimu, vaiko teisė į šeimos ryšius laikoma viena plačiausiai tarptautinės bendrijos pripažįstamų vaiko teisių, kuri traktuojama kaip vaiko teisė nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, taip pat kaip kitų giminaičių bendravimas su vaiku (Gumuliauskienė ir kt., 2008). Savo ruožtu Januškienė ir Šimonis (2001) išskiria tokias pagrindines vaiko teises šeimoje:

1. Vaiko teisė reikalauti, kad tėvai suformuotų tinkamas sąlygas vystytis, materialiai išlaikytų, aprūpintų gyvenamuoju būstu.
2. Vaiko teisė bendrauti su abiem savo tėvais, kai jie gyvena atskirai.
3. Vaiko teisė į nuomonės išsakymą vaikui aktualiais klausimais ir būtinybė, kad į šią nuomonę būtų realiai atsižvelgta.
4. Vaiko teisė turėti atskirą nuo kitų šeimos narių turtą.

Kaip matyti, vaikas šeimoje turi ne tik moralines, bet ir turtines teises. Lyginant tėvų ir vaiko teises, reikėtų pažymėti, kad, jeigu vaiko teisės yra prigimtinės, tai tėvų teisės ir pareigos yra išvestinės, išsirutuliojančios iš vaiko teisių (Kairienė, 2012a). Galima pažymėti ir tai, kad šeima turi ne tik daugybę teisių, bet ir privilegijų (tiek formalių, tiek neformalių), kurios nėra suteikiamos kitiems socialiniams institutams (Powell, 2016), nes formuoja galimybes sutuoktiniams gyventi kartu ir būti juridiškai pripažintam socialiniam dariniui, kuris tampa pamatine visuomenės ląstele ir gali užtikrinti tautos tęstinumą per vaikų turėjimą ir gerovės vaikams užtikrinimą. Taigi šeimos nariai (tėvai ir vaikai) disponuoja įvairiomis teisėmis, kurios formuoja narių atitinkamas pareigas ir atsakomybę. Problema yra ta, kad nemažai tėvų nėra iki galo įsisąmoninę savo pareigų vaikui, todėl spręsdami vaiko problemas nesivadovauja geriausių vaiko interesų principu. Be to, dalis tėvų iš viso neprisiima jokios atsakomybės už savo vaiką, netgi nesupranta savo atsakomybės vaikui esmės, o iširus šeimai nededa jokių pastangų jos išlaikyti (Navaitis ir Gibavičiūtė, 2003). Tyrimai atskleidžia, kad tėvai yra ne tik nepakankamai įsisąmoninę visas vaiko teises, bet ir ne visuomet jas gerbia (Kerulienė, 2008, 2009). Nustatyta, kad kuo aukštesnis tėvų išsilavinimas, tuo labiau gerbiamos vaikų teisės. Be to, išsiaiškinta, kad

motinos gerbia vaikų teises labiau nei tėvai (Kerulienė, 2009). Tėvai labiausiai gerbia (svarbos tvarka) vaiko vystymosi, dalyvavimo ir egzistencijos teises, o mažiausiai – apsaugos teises (Kerulienė, 2008).

Šeimą galima analizuoti ir jos vaidmens bei formos kaitos visuomenėje požiūriu. Pirmiausiai reikėtų akcentuoti, kad šeima vidinių santykių požiūriu yra kintanti struktūra. Kitaip sakant, šeima nėra statinė institucija: šeimos formos, suvokimas, ką reiškia būti šeimos nariu, lūkesčiai dėl santykių šeimoje skiriasi, atsižvelgiant į laiką ir erdvę (Emery, 2013). Svarbi šeimos yaptybė yra ta, kad „šeimos santykiai negali būti iš karto duoti, šeima nėra statiškas derinys, o pasižymi vidinių santykių raida“ (Navaitis, 1996, p. 18). Taigi šeima išgyvena nuolatinę vidinę transformaciją.

Kita vertus, šeimai kaip institucijai būdinga ir akivaizdi išorinė transformacija. Jeigu vidinė kaita siejama su šeimos santykių turiniu, tai išorinė – su šeimos forma. Kalbant apie išorinę transformaciją, pabrėžtinos dvi pagrindinės šeimos formos – tradicinė („normali“) šeima ir jos (dalinis) virsmas į modernią. Autoriai pažymi, kad tradicinėje šeimoje vaikai traktuojami kaip būtina šeimos struktūros dalis (Navaitis, 2013). Modernioje šeimoje vaikai nebūtinai laikomi būtinu šeimos struktūros komponentu, tačiau, nežiūrint to, daugelis šeimų turi vaikų (Emery, 2013; Powell, 2016). Mitriko (2006, p. 63) pastebėjimu, ilgą laiką gyvavo vaikų turėjimo tradicija, kai pirmiausia buvo sukuriama šeima santuokos („normalios šeimos“) pagrindu, o po to gimdomi vaikai. Tokia tradicija buvo grindžiama logika, kuri „legitimuoja specifinį šeimos kūrimo būdą (santuoka kuriama šeima) ir šeimos formą (dviejų tėvų su vaikais), taip pat implikuoja specifines lyčių tapatybes“ (Maslauskaitė, 2010, p. 311). Visgi šiuolaikiniame pasaulyje šeimos kūrimo tradicijos yra akivaizdžiai pakitusios ir įgijusios įvairesnes formas. Šiuolaikinės šeimos gali turėti ne tik tradicines formas (moters ir vyro sąjunga) (Meilius ir Jonaitis, 2007), bet gali įgauti ir tokias modernias formas, kaip vyro-vyro arba moters-moters sąjunga (vaikai tokiose šeimose būna įvaikinami arba naudojamasi surogatinės motinos/tėvo paslaugomis) (Powell, 2016). Modernios šeimos turi pasižymėti stabiliais ryšiais ir nebūtinai turi būti patvirtintos santuokos veiksmu (Moelker, Kloet, 2006). Taigi vis labiau stebimas santuokos, kaip tradicinio gyvenimo kartu įforminimo, ignoravimas bei jos devalvavimas (Mitrikas, 2006), kuris lemia tai, kad vaikai gyvena nepilnose (ypač dažnai vienišų motinų) arba nesantuokinėse šeimose. Šeima praranda kaip vertybės statusą, dalis vaikų netenka galimybės formuoti tradicinius santykius su abiem biologiniais tėvais (motina ir tėvu). Šis procesas ypač ryškus išsivysčiusiose šalyse (Hantrais & Letablier, 2014; Powell, 2016). Tenka konstatuoti, kad esamos šeimos ir santuokos institutų nuvertinimo tendencijos riboja dalies vaikų teisę gyventi (normalioje, pilnoje) šeimoje, teisę į šeimos ryšius. Visgi ir gyvenimas pilnose šeimose dar neužtikrina vaikams gerovės, nes dažnai šeimos skiriasi ir iškyla

klausimas, kaip reikėtų geriau užtikrinti vaikų teisių ir interesų įgyvendinimo klausimą. Šiuo atveju teisūs yra tie autoriai, kurie teigia, jog sparčiai daugėjant skyrybų skaičiui, mažėja galimybės užtikrinti veiksmingą vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą (Meilius ir Jonaitis, 2007).

Apibendrinant galima teigti, kad pilna šeima yra svarbi vaiko vystymuisi ir raidai. Šeima gali būti suprantama labai įvairiai. Ji gali būti traktuojama kaip grupė, kompleksiškai tenkinanti savo narių poreikius ir užtikrinanti šeimos narių (taigi ir vaiko) gerovę. Kartu šeima yra šeimos narių darinys, pasižymintis funkciniu pobūdžiu, reiškiančiu, kad šeimos nariams (tėvams, vaikui) nustatomos tam tikros teisės ir pareigos, vaidmenys bei veiklos sritys. Labai svarbus šeimos sampratos aspektas yra supratimas šeimos kaip pagrindinės institucijos, galinčios geriausiai užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą. Šiuo atveju tėvams atitinka ypatingai atsakinga pareiga globoti ir rūpintis savo vaikais. Be to, būtent tėvai visų pirma užtikrina savo vaikų teisių įgyvendinimą ir apsaugą. Vaikas taip pat turi savo teises šeimoje – teisę gyventi pilnoje šeimoje (turėti motiną ir tėvą), teisę į šeimos ryšius. Vaiko teisės yra prigimtinės, o tėvų teisės yra išvestinės iš vaiko teisių. Šiuolaikinės tendencijos, skatinančios tradicinės, „normalios“ šeimos (grindžiamos vyro ir moters sąjunga tuokiantis ir po to susilaukiant vaikų) virsmą į modernią (grindžiamą vienos lyties asmenų sąjunga, nesantuokiniu gyvenimu, vaikų susilaukimu nepilnose (pvz., vienišų motinų) šeimose) rodo šeimos kaip vertybės niveliaciją visuomenėje ir vaikų teisės gyventi pilnoje šeimoje, teisės į pilnaverčius šeimos ryšius ribojimą. Dėl šeimos instituto nuvertinimo daugėja skyrybų visuomenėje, o tai labai mažina galimybes užtikrinti veiksmingą vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą.

1.4. Apibendrinimas

Remiantis tuo, kas buvo išdėstyta vaiko sampratos, svarbiausių vaiko teisių visumos, šeimos ir vaiko teisių analizės aspektais, šiame skyriuje yra tikslinga pateikti esminius apibendrinamuosius vertinimus.

Vaikas – tai terminas, kuriuo moksliniuose šaltiniuose ir teisiniuose dokumentuose siekiama apibūdinti asmenį, kuris dar nėra suaugusysis. Paprastai esminiu skiriamuoju vaiką nuo suaugusiojo požymiu laikoma amžiaus riba (paprastai 18 metų, jeigu įstatymuose nenumatyta kitaip). Vaikas – tai kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, gyvenantis šeimoje ir turintis savo teises bei teisėtus interesus, kurių įgyvendinimą būtina užtikrinti. Vaikas nuo suaugusiojo yra priklausomas asmuo, todėl tai formuoja ypatingą vaiko-suaugusiojo ryšį ir santykį šeimoje bei visuomenėje. Vaikai priklauso tam tikrai socialinei grupei, turinčiai savo socialinį statusą visuomenėje. Vaikai yra aktyvų teisinį statusą turintys subjektai, kurių teisės ir interesai privalo būti ginami, jeigu reikia, ir teisminėmis priemonėmis, kadangi patys vaikai

negali savarankiškai įgyvendinti savo teisių ir interesų. Retrospektyviniu požiūriu vaikai yra iš pasyvaus į aktyvų teisinį statusą perėję subjektai.

Vaikas kaip teisių turėtojas disponuoja savo teisėmis. Šiuo požiūriu būtina pabrėžti, kad kiekvienas vaikas visų pirma yra žmogus, todėl turi būti užtikrinamos ir ginamos visos vaiko kaip žmogaus teisės, taikomos ir suaugusiam asmeniui. Pagrindinės vaiko teisės yra šios: egzistencinės teisės (apima vaiko teisę gyventi ir turėti viską, kas reikalinga egzistencijai užtikrinti), dalyvavimo teisės (sudaro sąlygas vaikui dalyvauti bendruomenės ar valstybės veikloje), apsaugos teisės (reikalauja, kad vaikai būtų apsaugoti nuo prievartos, išnaudojimo ir grubaus elgesio formų), nuosavybės teisės (apibūdina vaiko teises į turtinę ir autorinę nuosavybę), vystymosi teisės (susijusios su tuo, ko reikia vaiko įvairialypiam tobulėjimui). Specifiška tai, kad vaikai disponuoja kai kuriomis teisėmis, kurių neturi suaugusieji (turi teisę į globą, teisę būti auginamam savo tėvų, teisę bendrauti su broliais, seserimis) ir tai, kad už vaiko teisių įgyvendinimą ir užtikrinimą yra atsakingi suaugusieji asmenys (pirmiausiai tėvai).

Vaikas turi teisę į pilnaverčius šeimos ryšius, turi teisę turėti tėvą ir motiną (pilną šeimą). Šeima vaiko gyvenime atlieka kertinį vaidmenį, nes lemia vaiko vystymosi ir raidos ypatybes, užtikrina vaiko gerovę. Šeimos reikšmingumas vaiko gyvenime implikuoja šeimos sampratos analizę. Šeima gali būti laikoma grupė, kompleksiškai tenkinanti savo šeimos narių poreikius ir atliekanti šeimines funkcijas – nustato šeimos nariams (tėvams, vaikui) tam tikras teises ir pareigas, paskirsto vaidmenis bei veiklos sritis. Šeima yra pagrindinė institucija, galinti geriausiai užtikrinti vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą. Vaiko teisės yra prigimtinės, o tėvų teisės yra išvestinės iš vaiko teisių. Šiuolaikinės tendencijos, lemiančios tradicinės, „normalios“ šeimos transformaciją į modernią atspindi šeimos kaip vertybės niveliaciją visuomenėje ir vaikų teisės gyventi pilnoje šeimoje, teisės į pilnaverčius šeimos ryšius apribojimą. Dėl dabartinio šeimos instituto nuvertinimo daugėja skyrybų modernioje visuomenėje, o tai mažina galimybes užtikrinti veiksmingą vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą.

Atlikta vaiko teisių teorinių aspektų analizė rodo, kad vaikas disponuoja savo teisėmis ir turi savo teisinį statusą. Vaiko teisių įgyvendinimą turi užtikrinti suaugusieji. Vaikas turi teisę gyventi pilnoje šeimoje. Galima teigti, kad tai atitinka geriausius vaiko interesus (jeigu šeimoje vaikas nepatiria smurto, sudaromos visos sąlygos vaiko saugumui ir gerovei, pilnaverčiam vystymuisi ir raidai). Visgi šeimos skyrybų atvejų didėjimas yra neatsiejamas šiuolaikinės visuomenės atributas, kuris formuoja vaiko teisių įgyvendinimo ir užtikrinimo problematiką šeimos skyrybų atveju. Todėl apie šį probleminį aspektą išsamiai diskutuojama II-oje darbo dalyje.

2. VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMO ŠEIMOS SKYRYBŲ ATVEJU PRAKTIKA IR PROBLEMATIKA

2.1. Šeimos skyrybų poveikis vaiko teisių užtikrinimui

Analizuojant vaiko teisių užtikrinimo šeimos skyrybų atveju problematiką, būtina išsiaiškinti, kas yra šeimos skyrybos, kuo komplikuotas yra skyrybų procesas, kokias pasekmes lemia ir poveikį vaikui daro šeimos skyrybos, kokius iššūkius skyrybos sąlygoja vaiko teisių ir interesų užtikrinimui. Išnagrinėjus visus minėtus diskusinius aspektus, bus galima geriau suvokti ryšį tarp šeimos skyrybų ir vaiko teisių.

Santuoka yra viena iš labiausiai paplitusių žmogaus socialinių santykių dalių (Gottman, 2014). To negalima paneigti, tačiau reikėtų pritarti ir minčiai, kad „santuoka tampa ne vieninteliu ar bent jau ne pagrindiniu šeimos organizavimo būdu ir priversta egzistuoti vis labiau gožiama tokių socialinių reiškinių kaip įvairios kohabitacijos formos“ (Meilius ir Jonaitis, 2007, p. 7). Taigi lygiagrečiai su santuoka egzistuoja dar vienas reiškinys – skyrybos. Kad įvyktų sutuoktinių skyrybos, pirmiausiai reikia, kad jie būtų susituokę (turi būti įteisinta santuoka). Šiuo požiūriu skyrybos yra iš santuokos instituto išvestinis dalykas. Šeimos skyrybos, kaip teigia Lazdauskas (2012), yra viena iš dažniausiai nūdienoje pasitaikančių tėvų išsiskyrimo su vaikais formų.

Kadangi santuoka yra dominuojantis sąjungą tarp sutuoktinių (vyro ir moters) įtvirtinantis reiškinys, tai neišvengiamai didelį santuokų skaičių seka didelis (ir didėjantis) skyrybų skaičius. Didėjantis skyrybų skaičius kartais vadinamas „skyrybų revoliucija“. Meiliaus ir Jonaičio (2007, p. 7) teigimu, „skyrybų revoliucija lėmė tai, jog santuoka individo gyvenime tapo „serijiniu“ įvykiu, o su vienu iš tėvų augančių vaikų skaičius gerokai padidėjo“. Nuo XX amžiaus antrosios pusės skyrybos yra tapusios labiau socialiai ir teisiškai priimtinu reiškiniu nei buvo anksčiau. Visuomenė tapo tolerantiškesnė santuokos nutraukimui (Emery, 2013). Remiantis praeities tendencijomis, spėjama kad apie 60 procentų visų šiuo metu sudarytų santuokų per 10 metų gali pasibaigti skyrybomis (Giddens, 2005). Skyrybos yra tapusios intensyvėjančiu fenomenu, kuris šiuolaikinėje visuomenėje nieko nestebina ir priimamas kaip natūralus reiškinys: išsiskirti nėra gėdinga (Emery, 2013). Didėjantis šeimos skyrybų skaičius neišvengiamai paliečia ir tų šeimų vaikus. Jau buvo minėta, kad geriausios prielaidos vaiko sveikam vystymuisi yra šeimoje (Kairienė ir Žiemienė, 2007). Nežiūrint to, ne visada šeimos nariai darniai sugyvena ir sudaro sąlygas vaikui augti pilnavertėje šeimoje. Šeimos skiriasi ir tai daro betarpišką poveikį vaiko gyvenimui šeimoje, kelia iššūkius vaiko teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimo užtikrinimui.

Siekiant išsamiau identifikuoti šeimos skyrybų poveikį vaiko teisių užtikrinimui, reikia išnagrinėti, kaip mokslininkai interpretuoja ir aiškina „šeimos skyrybų“ sąvoką. Skyrybos gali būti traktuojamos įvairiai: kaip procesas, kaip individuali patirtis, kaip legalus sutuoktinių pasirinkimas, kaip galimybė ar iššūkis, kaip socialinė konstrukcija (Emery, 2013). *Civiliniame kodekse* (2000) naudojamas ne „skyrybų“ bet „santuokos pabaigos“ terminas, į kurio turinį įeina ir „skyrybų“ sąvoka. 3.49 straipsnyje numatyti šie santuokos pabaigos atvejai:

1. „Santuoka baigiasi, kai <...> santuoka nutraukiama įstatymų nustatyta tvarka.
2. Santuoka gali būti nutraukta abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, vieno sutuoktinio prašymu arba dėl sutuoktinių (sutuoktinio) kaltės“.

Detalesnis „šeimos skyrybų“ termino apibūdinimas pateikiamas 2 lentelėje.

2 lentelė. Skyrybų sampratos analizė

Metai	Šaltiniai	Skyrybų samprata	Sampratos esmė
2005	Ruschena et al. (p. 353).	Tai teisiškai grindžiamas santuokos nutraukimas, kuris šeimos lygmenyje panaikina tam tikras sutuoktinių teisėtas pareigas ir atsakomybes (sutuoktinių, tačiau ne vaikų požiūriu) ir kuris visuomenės lygmenyje pasireiškia ryškiu socialiniu paplitimu.	Teisinis procesas, kuris panaikina sutuoktinių pareigas ir atsakomybes vienas kito požiūriu
2012b	Kairienė (p. 1447)	Skyrybos reiškia „suaugusiojo naudojimąsi teise nutraukti ryšį ir laisvę rinktis kitokį gyvenimo būdą“.	Suaugusiojo naudojimasis teise nutraukti ryšį
2013	Kudinavičiūtė-Michailovienė (p. 60)	Skyrybos gali būti suvokiamos „ne tik kaip sankcija už smerktiną sutuoktinio elgesį, bet ir kaip santuokos savanoriškumo principo, kuris suponuoja ištuokos laisvę, įgyvendinimas“.	Sankcija už smerktiną sutuoktinio elgesį Teisės ištuokos laisvei įgyvendinimas
2017	Rišys (p. 5)	Tai reiškinys, visais atvejais sutrikdantis šeimos socialinį funkcionavimą ir įvedantis reikšmingus pokyčius skyrybas išgyvenančių asmenų gyvenime.	Reiškinys, sutrikdantis šeimos socialinį funkcionavimą

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal lentelėje nurodytus šaltinius

Dažnai šeimos skyrybos aiškinamos teisiniu požiūriu: kaip suaugusiojo naudojimasis teise nutraukti ryšį (Kairienė, 2012b), kaip teisės ištuokos laisvei įgyvendinimas (Kudinavičiūtė-Michailovienė, 2013), kaip teisinis procesas, kuris panaikina sutuoktinių pareigas ir atsakomybes vienas kito (bet ne vaikų!) atžvilgiu (Ruschena et al., 2005). Šeimos skyrybos gali būti traktuojamos socialinio poveikio šeimai ir visuomenei akcentavimu (Ruschena et al., 2005; Rišys, 2017). Šeimos skyrybos gali reikšti sankciją už smerktiną sutuoktinio elgesį (Kudinavičiūtė-Michailovienė, 2013). Taigi šeimos skyrybos gali būti apibūdinamos gana įvairiai. Tai priklauso nuo kokiame kontekste (teisiniame, socialiniame, šeiminiame ir kt.) yra analizuojamas skyrybų fenomenas ir kokiam skyrybų apibrėžimo požymiui skiriamas prioritetinis dėmesys.

Kadangi skyrybos yra neatsiejamas visuomenės atributas, tikslinga išsiaiškinti, kokios vidinės priežastys lemia skyrybas. Pagrindinės skyrybų priežastys, kurias nurodo besiskiriantys sutuoktiniai – psichologinė nedarna (skirtingi interesai, nepagarba, charakterių nesutapimas)

girtavimas, neištikimybė, faktinis šeimos iširimas (Navaitis, 2013). Užsienyje atlikti tyrimai patvirtina, kad gana dažna santuokos nutraukimo priežastis yra tam tikra tėvų elgsena (psichinės sveikatos sąlygojamos problemos, piktnaudžiavimas narkotikais ar alkoholiu ir kt.) (Kalmijn, 2008). Kaip neskambėtų kontraversiškai, tačiau šeimos skyrybų priežastimi gali būti ir vaikai. Klaidingai manoma, kad vaikai visada sutvirtina šeimą. Nemokėjimas rūpintis vaikais ir negebėjimas pasidalinti vaidmenimis, prižiūrint ir auginant vaikus, gali lemti sutuoktinių konfliktus ir peraugti į nenorą gyventi kartu (Emery, 2013).

Nežiūrint šeimos skyrybų ir jas lemiančių priežasčių apibūdinimų įvairovės, aišku viena – jeigu šeima susideda iš tėvų ir bent vieno vaiko, skyrybų procesas betarpiškai paliečia visus šeimos narius, taigi ir vaiką. Todėl tikslinga aptarti šeimos skyrybų procesą ir jo poveikį šeimos narių atžvilgiu. Kaip teigia Navaitis (2013), formaliai šeima egzistuoja nuo jos registracijos iki santuokos nutraukimo ar pasibaigimo. Šeimos skyrybos beveik visuomet paveikia šeimos gyvenimo lygį, kasdieninės buities tvarkymą, su jomis siejama daugelis šeimos gyvensenos pertvarkymo uždavinių. Anot Emery (2013), tėvams ir vaikams santuokos nutraukimo procesas viešai reiškia ilgą ir sunkią kovą; tai taip pat yra šeimos santykių pertvarkymo pradžia bei pokyčiai, kuris gali užtrukti ilgai ir lemti atsiskyrimo sąlygojamus sunkumus. Anderson (2014) teigia, kad kiekvienas vaikas ir kiekviena šeima yra akivaizdžiai unikalūs, turintys nevienodas stiprybes ir silpnybes, skirtingas asmenybes ir temperamentus bei diferencijuotą socialinių, emocinių ir ekonominių išteklių lygį. Todėl egzistuoja skirtingos šeimos situacijos prieš santuokos nutraukimą ir tai nevienodai įtakoja šeimos skyrybų proceso eigą. Visgi nustatyta, kad šeimos skyrybų procesas paprastai susideda iš kelių etapų – tokių, kaip (Dambrauskaitė, 2009):

1. *Pasirengimas skyryboms*, kai sutuoktiniai nuolatos pykstasi, nelieka asmeninių neturtinių santykių.
2. *Sprendimas skirtis*, kai kuris nors iš sutuoktinių ar abu nutaria negyventi kartu.
3. *Atsiskyrimas,* kai sutuoktiniai negyvena kaip šeima, bet teisiškai yra susituokę.
4. *Emocinės skyrybos*, kai sutuoktiniai įsisąmonina, jos bendras gyvenimas baigtas.
5. *Teisinės skyrybos* – tai santuokos pabaiga teismo nutarimu.

Taigi galima teigti, kad šeimos skyrybų procesas yra dažnai sutuoktinius ir vaiką (vaikus) varginantis dalykas, kuris neretai yra lydimas tarpusavio nesutarimų. Vaikas skyrybų metu neretai įtraukiamas į sutuoktinių konfliktus. Navaičio (2013, p. 32) pastebėjimu, „skyrybos dažnai tarsi „perkelia“ sutuoktinių tarpusavio problemas vaikams“. Taip pat skyrybų atveju susiduria sutuoktinių (tėvų) interesai su vaiko interesais. Pasak Kairienė (2012b, p. 1447), „tėvo/motinos ar abiejų vaiko tėvų interesas [yra] nutraukti santuoką <...>, o vaiko interesas – išsaugoti tą ryšį, kad jis galėtų pasinaudoti galimybe būti užaugintas abiejų tėvų“. Tokia dviejų

grupių interesų priešprieša apsunkina vaiko teisių ir geriausių interesų užtikrinimą šeimos skyrybų atveju.

Šeimos skyrybos daro neigiamą poveikį vaiko gerovei. Tą pripažįsta daugelis mokslininkų ir akcentuoja įvairius neigiamo poveikio aspektus. Apibendrintai tariama, kad šeimos skyrybos yra vienas skaudžiausių išgyvenimų vaikams (Žiobienė, 2013). Užsienio šalyse atlikti tyrimai patvirtina įvairialypę šeimos skyrybų daromą žalą vaikams (Emery, 2013):

1. Skyrybos beveik visada vaikui yra stresas, paprastai lemiantis tik trumpalaikį palengvėjimą, kai įvyksta teisinis tėvų santuokos nutraukimo faktas.
2. Skyrybos lemia išaugusią riziką vaikui patirti elgesio, emocinių, santykių problemų.
3. Net ir atspariems stresui vaikams prisiminimai apie patirtį šeimos skyrybų metu ir po jų palieką įspaudą ir primena skausmingą emocinę būseną.

Skyrybos laikytinos krize ir traumuojančia patirtimi, nes besiskiriančios (išsiskyrusios) šeimos nariams reikia įveikti įvairaus pobūdžio netektis: statuso, socialinės paramos, santykių su draugais ir šeimos nariais (Rišys, 2017). Dervinytė–Bongarzoni ir Gutauskienė (2014) teigia, kad šeimos skyrybos sukelia stresą, kuris savo stiprumu tenusileidžia artimo žmogaus netekčiai. Įvyksta daugybė kardinalių pokyčių ne tik tėvų, bet ir vaiko gyvenime, todėl vaikas išgyvena stiprią stresinę situaciją, kuri veikia neigiamai vaiko savijautą ir gerovę (Gottman, 2014). Sunkiausios pasekmės vaikui, įvykus šeimos skyryboms, pastebimos tada, kai tėvų konfliktas yra intensyvus ir gilus, kai į konfliktą įtraukiamas vaikas, kuriam trukdoma palaikyti gerus santykius tiek su motina, tiek su tėvu (Dervinytė–Bongarzoni ir Gutauskienė, 2014). Kiti mokslininkai taip pat pastebi, kad skiriantis tėvams, dažnai neapsieinama be konfliktų. Šie konfliktai tęsiasi ir po skyrybų, o tai daro neigiamą poveikį vaikui, kuris gali save imti kaltinti dėl to, kad besiskiriantys/ išsiskyrę tėvai pykstasi (Fischer et al., 2005; Kalmijn, 2016).

Tarp mokslininkų neabejojama dėl to, kad šeimos skyrybos daro vaikui žalą, nes vaikas praranda galimybę gyventi pilnoje šeimoje (Dovydaitienė, 2001), dažnai nutrūksta vaiko kontaktų su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų (paprastai tėvu) kiekis ir reguliarumas, taip dalinai ar visai eliminuojant kažkurį iš tėvų (paprastai tėvą) iš vaiko auklėjimo (Kalmijn, 2008, 2015, 2016; Anderson, 2014). Nustatyta, kad nors daugelis šeimos skyrybas patyrusių vaikų Europos šalyse (Anglijoje, Vokietijoje, Olandijoje ir Švedijoje) turi galimybę bent kartą per savaitę kontaktuoti su tėvu, tačiau maždaug vienas iš šešių vaikų (apie 17 proc.) niekada iš viso nekontaktuoja su savo tėvu (Kalmijn, 2015). Bloga ar suprastėjusi kontaktų su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų kokybė gali tapti vaiko depresijos priežastimi (Kalmijn, 2016; Navaitis, 2013; Gottman, 2014). Taigi viena iš svarbesnių šeimos skyrybų neigiamų pasekmių vaikui yra šeimos skyrybų įtaka tėvų ir vaiko santykiams (Anderson, 2014; Kalmijn, 2015, 2016).

Nustatyta ir daugiau šeimos skyrybų neigiamų padarinių vaiko gerovei. Tyrimų duomenimis, didėja tikimybė, kad vaikai (ypač jaunesnio amžiaus), savo šeimoje patyrę skyrybas, ateityje bus linkę dažniau skirtis su sutuoktiniais (Moredechai-Gottman, 2014). Skyrybos mažina vaiko ateities kompetenciją visose gyvenimo srityse, įskaitant šeimos santykius, švietimą, emocinę gerovę (Anderson, 2014). Manoma, kad skyrybos gali turėti įtakos nepakankamos vaiko socialinės kompetencijos formavimuisi, blogiems mokymosi pasiekimams (Moredechai-Gottman, 2014), lemti vaiko elgesio sunkumų ir sveikatos problemų atsiradimą (Moredechai-Gottman, 2014; Anderson, 2014). Įvertindamas šeimos skyrybų negatyvų poveikį vaiko sveikatai Vezzetti (2016) reziumuoja, kad neteisinga skyrybas laikyti vien teisine problema, nes, kaip rodo medicininiai tyrimai, skyrybos yra ir visuomenės sveikatos problema – dėl skyrybų vaikai suserga lėtinėmis ligomis. Sveikata yra vaiko gerovės dalis, todėl sprendžiant šeimos skyrybų ir vaiko interesų užtikrinimo problematiką būtina į tai atkreipti dėmesį.

Šeimos skyrybų poveikis vaiko gerovei negali būti vertinamas tik vienareikšmiškai blogai. Jeigu šeimoje dar santuokos metu buvo nuolat konfliktuojama, prieš vaiką buvo smurtaujama, jis nesijautė saugus ir pan., negalima teigti, kad skyrybos vaikui atneš (vien tik) neigiamas pasekmes. Atvirkščiai, vaikas galbūt jausis „išsivadavęs" iš traumuojančių ir konfliktinių situacijų šeimoje. Atkreiptinas dėmesys į Dovydaitienės (2001) pastabas, kad tarp šeimos skyrybų poveikį vaikui analizuojančių specialistų ir mokslininkų diskutuojama dėl to, kas daro vaikui didesnį neigiamą poveikį: šeimos skyrybos ir visi galimi skyrybų sukelti padariniai (stresai, vaiko atsiskyrimas nuo vieno iš tėvų, konfliktai, situacijos ir materialinės padėties pokyčiai ir kt.) ar stresų bei konfliktų kiekis. Nesutariama ir dėl to, kas vaikui yra geriau – gyventi nekonfliktuojančioje išsiskyrusioje šeimoje ar nedarnioje, tačiau pilnoje šeimoje. Kai kurie tyrimai rodo, kad skyrybos daugeliui vaikų neturi stipraus negatyvaus poveikio (Lazdauskas, 2012). Dėl to negalima teigti, kad skyrybos būtinai traumuos vaiką ar lems jo neigiamą patirtį, pasireiškiančią tuo, kad tokie vaikai ateityje būtinai bus patys linkę į skyrybas. Remiantis tuo, kas išdėstyta, reikėtų kalbėti ne apie skyrybų neigiamą poveikį vaikams kaip būtiną faktą, bet akcentuoti didesnę emocinę ir kitokią riziką vaikams, patyrusiems šeimos skyrybas. Dar vertėtų pažymėti, kad šeimos skyrybos gali turėti nevienodą poveikį skirtingo amžiaus vaikams. Šiuo aspektu mokslininkai pabrėžia ryšio buvimą tarp šeimos skyrybų ir to, kuriame vaikystės tarpsnyje gyvena vaikai, susiduriantys su skyrybų reiškiniu. Ankstyvoje vaikystėje vaikams prisitaikyti prie skyrybų yra lengviau negu vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje (Lazdauskas, 2012).

Šeimos skyrybos formuoja reikšmingus iššūkius, siekiant užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą. *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* (1996) 12 straipsnio 3 dalyje teigiama,

kad „vaikas negali būti išskirtas su tėvais, išskyrus atvejus, kai vaiko teisių apsaugą užtikrinančios institucijos, vadovaudamosi teismo sprendimu ir įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams“. *Civilinio kodekso* (2000) 3.161 straipsnio 6 punkte įtvirtinama svarbi teisinė nuostata: „tėvams nutraukus santuoką, ją pripažinus negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, vaikų teisės nesikeičia“. *Civilinio kodekso* (2000) 3.156 straipsnyje akcentuojama, kad motina ir tėvas turi lygias su savo vaikais susijusias teises ir pareigas. Taigi šios teisės nekinta ir šeimos skyrybų atveju. *Civilinio kodekso* (2000) 3.159 straipsnyje pažymima, kad motina ir tėvas bendrai ir vienodai atsako už vaiko auklėjimą ir priežiūrą. 3.170 straipsnyje teigiama, kad motina ar tėvas, nors ir negyvenantys kartu, turi teisę bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant. Besiremdamos šiomis teisinėmis nuostatomis Maslauskaitė ir Kuconytė (2016, p. 14) daro išvadą, kad teisės normos „nesuponuoja prioritetinės tėvo ar motinos pozicijos tėvystės santykių tęstinumui po partnerystės [santuokos] iširimo, yra neutralios socialinės lyties požiūriu ir institucionalizuoja vaiko santykius su abiem tėvais kaip vaiko gerovės pagrindą“.

Vaiko teises ir interesus užtikrinti yra paprasčiau, jeigu besiskiriantys sutuoktiniai skyrybų metu susitaria taikiai. Sutuoktiniams, kurie skiriasi, taikiai susitarus, santuoka gali būti nutraukiama, pasirašant taikos sutartį. Kai šeima turi vaikų, tėvai susitaria, kaip jie toliau globos vaiką ir rūpinsis jo poreikiais (Dervinytė-Bongarzoni ir Gutauskienė, 2014). Kai taikaus sprendimo priimti nepavyksta ar to nenorima padaryti, tarp sutuoktinių kyla ginčai. Kylant ginčams, turi būti teisiškai išspręsti šie su tėvyste ar motinyste susiję probleminiai klausimai (Kairienė ir Jekaitytė, 2010; Kavaliauskienė, 2013; Maslauskaitė ir Kuconytė, 2016):

1. Nustatyta vaiko (-ų) išlaikymo tvarka.
2. Nustatyta vaiko (-ų) gyvenamoji vieta.
3. Priimti sprendimai dėl vaiko (vaikų) ir kartu negyvenančio tėvo ar motinos dalyvavimo vaiko (vaikų) auklėjime ir auginimo klausimų.

Taigi, teisiniu pagrindu, vaiko interesų užtikrinimas šeimos skyrybų atveju gali nulemti vaiko gyvenamosios vietos, globos ir bendravimo su vaiku tvarkos (po)skyrybinius pokyčius (Dervinytė-Bongarzoni ir Gutauskienė, 2014). Šie pokyčiai yra glaudžiai susiję su vaiko teisių ir interesų įgyvendinimo turiniu. *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* (1996) 12 straipsnio 1 dalyje pabrėžiama, kad „vaikas turi teisę bendrauti su skyrium gyvenančiais tėvais (vienu arba vieninteliu iš jų) <...>. Tėvai užtikrina šią vaiko teisę“. *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* (1996) 12 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad teisė vaikui bendrauti su savo tėvais ar vienu iš jų „gali būti ribojama įstatymu ir tik tuo atveju, kai toks bendravimas prieštarauja vaiko interesams“. Sprendimų priėmimas, numatant tėvų bendravimo tvarką su vaiku, lemia vaiko santykio su tėvais turinį ir kokybę. Pasak Kairienės (2012b), vaiko teisių ir interesų

įgyvendinimo požiūriu vaiko santykis su tėvais yra labai svarbus. Vaiko santykis su tėvais laikomas prielaida abipusiams poreikiams – tėvų – tėvystės, bendravimo, emociniams, vaikų – fiziologiniams, saugumo, komunikavimo ir kitiems, tenkinti (Kairienė, 2012a). Todėl priimant sprendimus vaiko teisių ir interesų užtikrinimo srityje, svarbu įvertinti, koks bus vaiko santykis su tėvais.

Vaiko teisių užtikrinimą šeimos skyrybų atveju apsunkina įvairūs niuansai. Tyrimai atskleidžia, kad vaiko teisių pažeidimus šeimos skyrybų atveju dažniausiai sukelia blogi tėvų, nesugebančių spręsti savo asmeninių problemų, tarpusavio santykiai (Navaitis ir Gibavičiūtė, 2003; Kairienė ir Jekaitytė, 2010). Tėvai, nerandantys bendro sutarimo dėl išlaidų, kurių reikia vaikui išlaikyti, pasidalijimo, dėl bendravimo su vaiku tvarkos, trukdymo vienas kitam atlikti tėvo ir motinos pareigas, pažeidžia vaiko teises (Navaitis ir Gibavičiūtė, 2003). Kitų autorių duomenimis, viena svarbiausių konflikto tarp tėvų priežasčių yra ta, kai motina arba tėvas, gyvenanti (-tis) kartu su savo vaiku, nenori, kad vaikas bendrautų su atskirai gyvenančiu motina (tėvu), dėl to pažeidžiami vaiko interesai (Kairienė ir Jekaitytė, 2010). Taigi daugeliu atvejų vaikų teisių pažeidimus lemia išsiskyrusių ir tarpusavyje nesutariančių tėvų ambicijos (Navaitis ir Gibavičiūtė, 2003). Šiuo atveju VTA specialistams yra labai svarbu gebėti išspręsti nesutarimus tarp besiskiriančių (išsiskyrusių) tėvų, kad būtų užtikrintos vaiko teisės ir interesai. Apie tai yra kalbama kituose šio darbo skyriuose.

Apibendrinant galima teigti, kad skyrybos yra iš santuokos instituto išvestinis dalykas. Šeimos skyrybos suprantamos, kaip teisinis procesas, kuris panaikina sutuoktinių pareigas ir atsakomybes vienas kito (bet ne vaikų!) atžvilgiu. Šeimos skyrybų procesas yra dažnai sutuoktinius ir vaiką varginantis dalykas, kuris neretai yra lydimas suaugusiųjų konfliktų, į juos įtraukiant vaiką. Sutuoktinių ir vaiko interesų priešprieša skyrybų metu apsunkina vaiko teisių užtikrinimą. Šeimos skyrybos gali daryti nevienareikšmišką poveikį vaikui. Viena vertus, jos yra didelio streso priežastis, emociškai traumuoja vaiką, gali pabloginti sveikatą, neigiamai paveikti vaiko socialinį gyvenimą ir pan.

Kita vertus, jeigu gyvenimas šeimoje buvo konfliktinis, kėlė pavojų vaiko saugumui, pasireiškė smurtavimu ir kitais negatyviais dalykais, skyrybos gali padėti vaikui „išsivaduoti“ iš anksčiau jį traumavusių situacijų. Šeimos skyrybų poveikis vaikui gali varijuoti, priklausomai nuo vaiko amžiaus. Šeimai išsiskyrus vaiko teisės nesikeičia. Šeimos skyrybų atveju turi būti teisiškai išspręsti su tėvyste ar motinyste susiję klausimai: nustatyta vaiko išlaikymo tvarka, vaiko gyvenamoji vieta, priimami sprendimai dėl vaiko ir kartu negyvenančio tėvo/motinos dalyvavimo vaiko auklėjime ir auginimo. Kadangi dažnai besiskiriantys sutuoktiniai manipuliuoja vaiku, tai apsunkina sklandų vaiko teisių užtikrinimą.

2.2. Vaiko teisių apsaugos specialistų veikla užtikrinant vaiko teises

Kadangi tėvų skyrybos daro neabejotiną poveikį vaikui, keičia jo įprastą gyvenimą, iškyla poreikis, kad tokių pokyčių metu būtų veiksmingai užtikrintas vaiko teisių įgyvendinimas. Tai reiškia, kad šeimos skyrybų metu atsirandantys pokyčiai vaiko gyvenime turi nekenkti vaikui, o atvirkščiai, daryti pozityvų poveikį vaiko gerovei ir geriausių jo interesų užtikrinimui. Žinant, kad vaiko teisių užtikrinimas šeimos skyrybų atveju yra VTA specialistų veiklos ir kompetencijos objektas, tai labai svarbu išsamiai išdėstyti, kokią veiklą VTA specialistai vykdo, užtikrindami vaiko teises šeimos skyrybų atveju.

2.2.1. Vaiko teisių apsaugos specialistų veiklos turinys

VTA specialistų veikla, užtikrinant vaiko teises ir teisėtus interesus šeimos skyrybų atveju yra kompleksinė ir daugiabriaunė, todėl tikslinga identifikuoti VTA specialistų veiklos turinį. Tokia analizė turėtų padėti geriau suvokti VTA specialistų veiklos sudėtingumą ir kylančius iššūkius vaiko teisių užtikrinimo procese, kai šeima skiriasi.

Vaiko teisių apsaugą vykdo įvairios institucijos ir subjektai. Lietuvoje vaiko teisių apsaugą sistemiškai atlieka valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos, nevyriausybinės organizacijos, kurių veikla yra siejama su vaiko teisių apsauga (Kerulienė, 2008). Vaiko teisių apsaugą savivaldybėse užtikrina atitinkamos savivaldybių tarybos, vietos savivaldos vykdomosios institucijos, VTA tarnybos ir kitos institucijos, kurios rengia ir įgyvendina vaiko teisių apsaugos, vaikų teisės pažeidimų prevencijos priemones (Vitkauskas, 2009). Už vaiko teisių bei interesų gynimą ir atstovavimą vietos savivaldos lygmenyje yra atsakingas savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys – savivaldybės VTA tarnyba. Vadovaujantis *Bendraisiais vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatais (*2002) ir vėlesniais pakeitimais (nauja redakcija – 2018 m.), galima teigti, kad svarbiausi VTA skyrių uždaviniai yra šie: teikti konsultacijas; užtikrinti pagal kompetenciją visų savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą; bendradarbiauti su valstybės, savivaldybės institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ir bendruomenėmis vaiko teisių bei interesų apsaugos klausimais. VTA skyriai, vykdydami pavestus uždavinius, atlieka esmines funkcijas: vykdo vaiko teisių apsaugą; organizuoja prevencinį darbą su tėvais. Dauguma VTA skyrių, atlikdami prevencijos funkcijas, konsultuoja šeimas, imasi priemonių šeimoms padėti susitarti dėl geranoriško teismo sprendimo vykdymo.

VTA specialistai dalyvauja teisme priimant nutarimus dėl įvairių su vaiku susijusių aspektų. Besiskiriant tėvams teismui tenka priimti sprendimus dėl tėvų bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant tvarkos. Kaip teigia Maslauskaitė ir Kuconytė (2016), teismas dėl šių

dalykų sprendžia tuomet, jeigu tėvams gražiuoju susitarti nepavyksta. Tada teismas, atsižvelgdamas į vaiko interesus ir įvertindamas tokius aspektus, kaip tėvų santykiai, gyvenamoji vieta, materialinės sąlygos ir kt., nutaria dėl to, kiek laiko skyrium gyvenantis vienas iš tėvų gali bendrauti su vaiku (dalyvauti vaiko auklėjime). Pažymėtina, kad VTA specialistų dalyvavimas teisme užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju yra įtvirtintas teisiškai. Remiantis *Civilinio kodekso* (2000) 3.178 straipsniu, nagrinėjant ginčus dėl vaikų, būtina dalyvauti valstybinei VTA institucijai, kuri ištyrusi šeimos aplinkos sąlygas, pateikia teismui išvadą dėl ginčo. VTA institucijos pateikiama išvada yra pagrindinis būdas apginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus. VTA specialistų dalyvavimas užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju formuoja didelę šių subjektų atsakomybę ir parodo jų reikšmingumą vaiko teisių apsaugos procese.

Tamutienės (2018) teigimu, efektyvi vaiko teisių apsauga grindžiama į vaiką orientuotu požiūriu, kuriam būdinga tokia VTA specialistų atliekamų veiksmų seka: identifikuojami vaiko poreikiai → kreipiamas dėmesys į vaiko interesus → galiausiai nusprendžiama dėl vaiko gerovės bei saugumo. Be to, dar atliekami tokie veiksmai: bendravimas su vaiku, siekiant nustatyti priemones vaiko poreikiams tenkinti ir įvertinti jų veiksmingumą, vaiko dalyvavimas ir įtraukimas į planavimo bei sprendimų priėmimo procesus. Taigi galima konstatuoti VTA specialistų veiklos turinio specifiškumą, įvairumą ir sudėtingumą. Kairienė ir Jekaitytė (2010) pažymi, kad VTA specialistams, dirbantiems tam, kad užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju, tenka atlikti įvairų darbą, t.y. įvertinti vaiko/tėvų gyvenamosios aplinkos sąlygas, tėvų asmenines savybes, vaiko nuomonę, vaiko ryšį su motina (tėvu), vaiko prieraišumą tėvams. VTA specialistai, komunikuodami su vaiko tėvais, siekia identifikuoti tėvų pastangas ir galimybes užtikrinti vaikui geras sąlygas augti bei vystytis.

Kadangi VTA specialistams tenka daug laiko ir dažnai kontaktuoti su vaiku ir besiskiriančiais tėvais, tai lemia taikomų priemonių pobūdį ir dažnumą. VTA kontrolieriaus pažymoje *Dėl vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu/motina užtikrinimo problemų* (2012) pabrėžiama, kad dažniausiai VTA skyrių taikomos priemonės, nesant ginčo teisme arba pareiškėjui kreipusis dėl trukdymo bendrauti su vaiku, priėmus teismo sprendimą, yra tos pačios: tai prevencinis pokalbis (rengiami ir bendri tėvų susitikimai), siūlymas kreiptis konsultacijų pas psichologą, VTA specialistų teikiamos konsultacijos[3]. Sudėtingas, specifinis VTA specialistų veiklos turinys reikalauja iš šių subjektų didelės kompetencijos ir gero profesinio pasiruošimo, kuris leistų kuo geriau užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju. Jonynienė (2005) pabrėžia, kad VTA specialistams būtinas universalus profesinis pasirengimas

[3] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/ KRWCURMP.PDF>.

– jiems reikalingos teisės, socialinio darbo, psichologijos, pedagogikos, medicinos, etikos ir kitokio pobūdžio žinios. VTA specialistams tenka dirbti ne tik su vaikais, bet ir su suaugusiaisiais – tėvais, globėjais, bendruomenės atstovais, kitais vaiko šeimos nariais. Tai formuoja įvairialypės VTA specialistų profesinės kompetencijos poreikį.

Įgyvendinti vaiko interesus ir užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju reiškia „konkrečiu atveju [VTA specialistams] išsiaiškinus vaiko gyvenimo ir raidos sąlygas, jas įvertinti vaiko teisių bei tėvų valdžios įgyvendinimo požiūriu, atsižvelgiant į vaiko nuomonę ir siejant su vaiko ateities perspektyvomis“ (Kairienė ir Jekaitytė, 2010, p. 105). Galima teigti, kad VTA specialistų veikla yra nukreipta į vaiko gerovės užtikrinimą šeimos skyrybų metu ir po jų (dabar ir ateityje). VTA specialistams aiškinantis, kaip geriau įtvirtinti vaiko gerovę po skyrybų, turėtų būti atsižvelgiama į tokius kriterijus, kaip vaiko *sąmoningumas* (vaiko gebėjimas išreikšti savo nuomonę), *poveikis* (atsižvelgimas į tai, ar vaiko nuomonė nebuvo paveikta), *santykiai* (vaiko emocinių ryšių su kitais šeimos nariais nustatymas), *nuomonė* (tiesiogiai išsiaiškinama vaiko nuomonė), *žala* (galimų neigiamų pasekmių vaikui, atskyrus jį nuo brolių/ seserų, vieno iš tėvų nustatymas), *rekomendacijos* (įvertinimas to, kaip pagelbėti vaikui susidoroti su emocinėmis bėdomis, kaip atstatyti žlugančius santykius su buvusiu šeimos nariu ir pan.) (Dervinytė–Bongarzoni ir Gutauskienė, 2014). Vaiko gerovei labai svarbus yra finansinis aprūpinimas ir išlaikymas. Visgi Kairienė ir Jekaitytė (2010) nurodo, kad kriterijai, kuriais VTA specialistai remiasi, teikdami teismui išvadą dėl vaiko teisių užtikrinimo, nėra vien tik tėvų finansinių galimybių ir vaiko poreikių išsiaiškinimas. Praktikoje siekiama nustatyti tėvų pozicijas dėl pareigos išlaikyti vaiką, kad priteisto išlaikymo dydis būtų adekvatus geriausiems vaiko interesams.

VTA specialistų darbe labai svarbi ir taikinamoji veikla, reiškianti, kad siekiama, jog būtų priimtas taikus sprendimas ir tokiu būdu išvengiama didesnio vaiko emocinio traumavimo, kuris dažnai pasitaiko užsitęsusių ginčų ir konfliktų atveju. Šiuo atveju VTA specialistai atlieka mediatorių (tarpininkų) vaidmenį, kuris padeda tėvams susitarti taip, kad būtų geriau užtikrinti vaiko interesai. Petrylienės (2011) teigimu, mediacijos patrauklumą lemia tai, kad ji laikoma tinkamu būdu spręsti šeimos ginčus šalims, kurios ateityje turėtų bendrauti, o kai šeimoje yra vaikų, tai neišvengiama. Tenka pabrėžti, kad VTA specialisto siekis mediacijoje yra rūpintis vaiko interesais, todėl mediacijos procedūros centrine sprendimų išeitimi tampa vaiko poreikių, teisių ir interesų užtikrinimas taip, kad tuo būtų suinteresuoti ir abu vaiko tėvai.

Mediacijos apibūdinimų įvairovė atsispindi 3 lentelėje. Mediacija paprastai suprantama, kaip ginčių sureguliavimo procedūra (Tamošiūnienė, 2013; Kaminskienė ir kt., 2013), konfliktų sprendimo būdas tarpininkaujant (Emery, 2013), turint aiškų tikslą – taikiai išspręsti ginčus ne teisminiu būdu (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014). Mediacija gali būti traktuojama ir kaip

procesas, susidedantis iš atitinkamų etapų. Kaminskienė ir kt. (2013), nurodo esant tokius šeimos mediacijos etapus, kaip: 1) mediacijos proceso inicijavimas; 2) parengiamieji klausimai mediacijoje; 3) šalių susitikimas; 4) veikla po mediacijos proceso.

3 lentelė. Mediacijos apibūdinimų įvairovė

Metai	Šaltiniai	Skyrybų samprata	Sampratos esmė
2013	Tamošiūnienė (p. 285).	Mediacija – tai „ginčių sureguliavimo procedūra, kurios paskirtis – padėti šalims išspręsti ginčą taikiai tarpininkaujant vienam ar keliems mediatoriams (tarpininkams)“.	Ginčių sureguliavimo procedūra
2013	Emery (p. 795)	Mediacija yra konfliktų sprendimo būdas tarpininkaujant, kuris naudojamas santuokos nutraukimo metu ir po jos, siekiant išspręsti gyvenamosios vietos, nuosavybės ir kitus ginčytinus klausimus.	Konfliktų sprendimo būdas tarpininkaujant
2013	Kaminskienė ir kt. (p. 7)	Mediacija yra alternatyvi teismui, savanoriška ir konfidenciali ginčų sprendimo procedūra, kurioje vienas ar keli tretieji nepriklausomi bei nešališki asmenys padeda besiginčijančioms pusėms pasiekti priimtiną ginčo sprendimą.	Ginčų sprendimo procedūra
2014	Jonynienė ir Martinavičiūtė (p. 50).	Lakoniškai tariant, mediacija yra tėvų sutaikinimo ne teisminė praktika.	Tėvų sutaikinimo praktika

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal lentelėje nurodytus šaltinius

Vėbraitės (2013) teigimu, mediacija apima gana įvairius mediacijos metodus ir beveik visus atvejus, kai ginčo nagrinėjimo metu teismas pasiūlo šalims pasinaudoti trečiųjų asmenų pagalba, kad būtų taikiu būdu išspręstas ginčas. Reikia pažymėti, kad mediacija vyksta savanoriškai. Tą procedūrą gali atlikti ir VTA specialistai, ypač kai kalbama apie vaiko teisių užtikrinimo šeimos skyrybų metu atvejus. VTA specialisto dalyvavimas mediacijoje yra svarbus tuo, kad mediatorius nėra teisininkas, mąstantis apie ginčą tik iš teisinių pozicijų. VTA specialistui svarbiausia yra vaiko teisės ir jų apgynimas šeimos skyrybų atveju. Todėl kai kuriais atvejais į meditacijos procesą įtraukiami ne tik tėvai, bet ir vaikas. Dalis mokslininkų pasisako už vaiko įtraukimą į mediacijos procesą, manydami, kad vaikas yra savarankiška asmenybė, jeigu ji yra subrendusi, gali išsakyti savo nuomonę ir norus bei turi teisę dalyvauti priimant sprendimus dėl šeimos pokyčių (Parkinson, & Cashmore, 2007; Elrod, 2007; Birnbaum, 2009). Dalies kitų mokslininkų tokie argumentai neįtikina ir jie įžvelgia vaiko dalyvavimo mediacijos procese žalą, nes vaiku gali būti manipuliuojama (Saposnek, 2007; Atwood, 2011). Stripeikienė (2017) mano, kad esminis klausimas yra ne tai, ar vaikas turi dalyvauti sprendimų priėmimo procese, bet tai, kaip jis turi dalyvauti. Vadinasi, vaiko (jeigu jis subrendęs) įtraukimas į mediacijos procesą turi prasmės.

Apibendrinant galima teigti, kad VTA specialistų veiklos turinys yra įvairialypis, sudėtingas ir specifinis, todėl reikalauja iš šių subjektų didelės kompetencijos ir gero profesinio pasiruošimo. VTA specialistų veikla yra nukreipta į vaiko gerovės užtikrinimą šeimos skyrybų metu ir po jų. Funkciniu pobūdžiu VTA specialistų veikla susideda iš konsultavimo, vaiko teisių

ir teisėtų interesų apsaugos užtikrinimo pagal kompetenciją, prevencinio darbo su vaiku ir tėvais. Jeigu tėvams gražiuoju susitarti nepavyksta, VTA specialistai dalyvauja teisme priimant nutarimus dėl įvairių su vaiku susijusių aspektų. VTA specialisto teisme pateikiama išvada yra pagrindinis būdas apginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus. VTA specialistai užtikrindami vaiko teises šeimos skyrybų atveju pirmiausiai identifikuoja vaiko poreikius, nustato vaiko interesus ir po to nusprendžia dėl vaiko gerovės bei saugumo. Šiame procese VTA specialistai daug bendrauja su vaiku, įtraukia jį į planavimo bei sprendimų priėmimo procesus, taip pat aktyviai komunikuoja su vaiko tėvais. Savo veikloje VTA specialistai kartais atlieka ir mediatorių (tarpininkų) vaidmenį, kadangi padeda tėvams savanoriškai susitarti taip, kad būtų geriausiai užtikrinti vaiko interesai. Kai kada į mediacijos procesą įtraukiami ne tik tėvai, bet ir subrendęs vaikas.

2.2.2. Geriausių vaiko interesų turinio traktavimo problema

VTA specialistams priimant sprendimus dėl vaiko gerovės ir teisių užtikrinimo šeimos skyrybų atveju, vadovaujamasi geriausių vaiko interesų principu. Deja, praktikoje ne visada įmanoma vienareikšmiškai įvertinti, kokie konkretūs kriterijai apsprendžia šio principo turinį ir kas vaikui iš tikrųjų yra geriausia konkrečiomis aplinkybėmis. Todėl šiame poskyryje kreipiamasi dėmesys geriausių vaiko interesų turinio traktavimo problemai išnagrinėti.

Priimant sprendimą dėl to, kas vaikui yra geriausia, remiamasi *Vaiko teisių konvencijoje* (1995) nurodomais bendraisiais principais – nediskriminacijos, vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis, poreikio išklausyti vaiko nuomonę. Remiantis šiais principais, galima teigti, kad vaikui geriausia tai, kas užtikrina jo sveiką vystymąsi. Be to, sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų, reikia atsižvelgti į vaiko nuomonę, jo nediskriminuoti. Visgi bendrieji principai yra gana aptakios kategorijos, kurios iki galo nepaaiškina ir nesukonkretina geriausių vaiko interesų turinio. Teisingai pripažįstama, kad vaiko interesų turinys yra sunkiai apibrėžiamas dalykas, todėl kiekvienu atveju nustatyti bei įvertinti geriausius vaiko interesus yra ganėtinai sudėtinga (Kairienė ir Jekaitytė, 2010). Nacionaliniuose teisės aktuose stokojama geriausių vaiko interesų apibūdinimo, todėl kyla šios sąvokos interpretacijos ir kriterijų taikymo problemų. Mokslininkai teigia, kad joks teisės aktas aiškiai neapibrėžia kriterijų, į kuriuos atsižvelgiant būtų galima objektyviai nustatyti, kas konkrečiam vaikui yra geriausia šiuo metu ir ateityje (Kairienė ir Jekaitytė, 2010). *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* (1996) 4 straipsnio 1 punkte atskleidžiama geriausių vaiko interesų taikymo esmė: „vaiko interesų principas taikomas remiantis konkrečia individualaus vaiko situacija, siekiant nustatyti, kas naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje <...>. Vaikui turi būti teikiama tokia apsauga, kokios reikia jo gerovei, taikant visą įmanomą koordinuotą kompleksinę pagalbą“.

Geriausių vaiko interesų apibūdinimą apsunkina tai, kad kiekvieno vaiko interesai yra unikalūs bei individualūs, be to, jie skirtingomis sąlygomis ir aplinkybėmis gali keistis. Skirtingai nei vaiko teisės, kurios yra apibrėžtos teisės aktuose, anot Kairienės (2012b), interesai yra individualūs, todėl iškyla poreikis išsiaiškinti, kas yra interesai ir kaip juos nustatyti. Sagatys (2006) pritaria nuostatai, kad vaiko interesų turinys ir jo implikacijos daugeliu atvejų yra individualios. Kairienės (2012b, p. 1446) požiūriu, „kiekvieno asmens unikalumas lemia skirtingus interesus, todėl vaiko teisių įgyvendinimas siejamas su prioritetiniu vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu, reiškiančiu, kad visuose sprendimuose, susijusiuose su vaiku, vaiko interesai yra svarbiausi“.

Geriausių vaiko interesų sampratos analizę pirmiausiai reikėtų pradėti nuo aiškinimo, kas iš viso yra interesas. Trumpulio (2010) teigimu, interesą galima apibūdinti kaip įsisąmonintą būtinybę patenkinti poreikį. Kitaip sakant, žmogui įgyvendinant tai, kas užtikrintų jo interesus, įgyjamas tam tikras gėris, kuriuo galima tenkinti individualius poreikius. Iš viso to seka išvada, kad intereso pagrindas yra poreikis. Taigi vaiko interesų pagrindą sudaro jo poreikių tenkinimo aksioma. Mokslininkai nurodo egzistuojant intereso objektyviąją ir subjektyviąją kategorijas (Krivka, 2007; Kairienė, 2012b; Kudinavičiūtė-Michailovienė, 2013; Klimas ir Lankelis, 2014), kylančias iš intereso teisinės sampratos prigimties: interesas yra objektyvioji būtinybė, teisės subjektų veiklos priežastis (Krivka, 2009). Taigi egzistuoja vaiko intereso objektyvioji ir subjektyvioji konstrukcijos, kurios lemia geriausių vaiko interesų turinio formavimą.

Geriausių vaiko interesų apibūdinimų galima aptikti įvairiuose šaltiniuose. Kai kurių autorių teigimu, geriausi vaiko interesai turėtų būti suprantami, kaip holistinė sąvoka, kuri apima vaiko fizinę, protinę, dvasinę, moralinę, psichologinę ir socialinę raidą, kuri formuoja būtinybę tėvų gebėjimams užtikrinti vaiko interesus (Dervinytė-Bongarzoni ir Gutauskienė, 2014). *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* (1996) 2 straipsnio 12 punkte teigiama, kad vaiko interesai – tai „sveika ir saugi aplinka ir sąlygos, tenkinančios vaiko individualius poreikius, kurie atitinka vaiko amžių, vystymąsi, gebėjimus ir brandą bei užtikrina tinkamą vaiko raidą ir auklėjimą“. Visgi šiame įstatyme nekonkretizuojama, kas yra <u>geriausi</u> vaiko interesai, nors galima daryti prielaidą, kad tarp vaiko interesų ir geriausių vaiko interesų čia neįžvelgiama skirtumo. Kairienės (2012b, p. 1443) nuomone, geriausių vaiko interesų principas – tai „reikalavimas pirmiausia atsižvelgti į tai, kas vaikui yra geriausia, [o tai] reiškia, kad imantis bet kokių veiksmų reikia atsižvelgti į vaiko interesus“. Šio principo esmę atspindi teiginys – ar vaiko interesai buvo išnagrinėti ir į juos atsižvelgta pirmiausia (Kairienė ir Žiemienė, 2007). Leidinyje „Vaiko interesus atitinkantis teisingumas“ (2015, p. 13) pabrėžiama, kad „vaiko interesai geriausiai ginami tada, kai įgyvendinamos jo teisės. <...> į

vaiko interesus turi būti žvelgiama kaip į teisę, principą ir procedūrinę taisyklę“[4]. Remiantis šiuo apibrėžimu, galima teigti, kad geriausi vaiko interesai yra teisinė, principinė ir procedūrinė kategorija. Platus šios sąvokos taikymo sričių spektras apsunkina sampratos atskleidimą.

Geriausius vaiko interesus galima vertinti ir pagal tai, kaip juos supranta tiesiogiai suinteresuoti asmenys – tėvai, vaikai. Tyrimai rodo, kad dauguma tėvų, geriausių vaiko interesų įgyvendinimo prielaida laiko vaiko sveikatą ir gerus vaiko santykius su tėvais. Vaikai šiuo atveju dažniausiai išskiria gerą sveikatą, gerus santykius su tėvais bei pilną šeimą (Kairienė ir Žiemienė, 2007). Deja, gyvenimas pilnoje šeimoje, vykstant skyryboms, tampa neįmanomu, todėl tokiu būdu pažeidžiama vaiko teisė į normalius šeimos ryšius.

Ne mažiau komplikacijų (iš tikrųjų net daugiau) kyla aiškinant ne tik geriausių vaiko interesų sampratą, bet ir kriterijus, kuriais reikia vadovautis, sprendžiant dėl to, kas vaikui geriausia šeimos skyrybų atveju. Kairienė ir Jekaitytė (2010) teigia, kad atskleidžiant vaiko interesų turinį, galima išskirti tik bendras sąlygas, kurių būtinai reikia kiekvieno vaiko augimui ir vystymuisi – tai saugi ir sveika aplinka, tamprūs socialiniai ryšiai, vaiko galimybė mokytis, ilsėtis, lavinti gebėjimus, save realizuoti ir kitos sąlygos. Šias sąlygas galima traktuoti kaip kriterijus, formuojančius gaires, kaip formuoti geriausių vaiko interesų turinį.

Kadangi egzistuoja vaiko intereso objektyvioji ir subjektyvioji kategorijos, tai reikėtų akcentuoti objektyvius ir subjektyvius kriterijus, kurie sąlygoja geriausių vaiko interesų turinio formavimą. Mokslininkų teigimu, interesas kaip objektyvioji kategorija susijęs su žmogaus arba žmonių grupės padėties sociume objektyviai esančiais socialiniais poreikiais, todėl yra atsietas nuo asmens sąmonės, t.y. subjektyviosios intereso pusės (Krivka, 2007). Intereso objektyvusis kriterijus yra grindžiamas normaliai rūpestingo, atidaus ir protingo žmogaus suvokimu ir elgesio standartu analogiškoje situacijoje (Klimas ir Lankelis, 2014). Egzistuoja geriausių vaiko interesų objektyvių kriterijų taikymo būtinybė: nustatant geriausių vaiko interesų turinį reikia vadovautis objektyviais kriterijais, kadangi net tėvai vaiko interesus interpretuoja skirtingai ir nevienodai, t.y. interpretacijos priklauso nuo tėvų požiūrio, išsilavinimo, moralinių ir kitų savybių (Kudinavičiūtė-Michailovienė, 2013). Kaip minėta, geriausių vaiko interesų turinys siejamas ir su subjektyviais kriterijais. Interesas kaip subjektyvioji kategorija yra susijęs su asmens, t. y. konkretaus vaiko, įsisąmoninta būkle (Kairienė, 2012b). Intereso subjektyvųjį kriterijų sąlygoja asmeninių savybių ir suvokimo galimybės (Klimas ir Lankelis, 2014). Anot Kairienės (2012b), nors vaiko dalyvavimo principas numato būtinybę išsiaiškinti vaiko intereso subjektyviąją kategoriją, tačiau galutinis sprendimas priklauso nuo suaugusių asmenų nuostatų. Be to, jeigu vaiko nuomonės

[4] Prieiga per internetą: <http://fra.europa.eu/ sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justice-professionals-summary_lt.pdf>.

išklausymas yra neįmanomas, nusprendžiant dėl to, kas vaikui geriausia, geriausių vaiko interesų turinys grindžiamas tik objektyviuoju interesu. Remiantis tuo, kas išdėstyta, galima teigti, kad sudėtinga nustatyti, kas objektyviai ir subjektyviai vaikui yra geriausia šeimos skyrybų atveju. Egzistuoja daug interpretacijų galimybių, priklausančių nuo suaugusių asmenų, priimančių sprendimus (tarp jų ir VTA specialistų), kompetencijos, vertybių, moralinių įsitikinimų ir kt.

Geriausių vaiko interesų turinys priklauso ir nuo to, kokias vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijas savo veikloje taiko VTA specialistai ir kiti suinteresuoti sprendimus priimantys asmenys. Crowe & Toohey (2009, cit. pagal Kairienė, 2012b) nurodo esant dvi vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijas – švelniąją ir kietąją. Naudojant švelniąją strategiją, remiamasi lygių teisių ir interesų principu, kuris rodo, jog nesant reikšmingų aplinkybių, visų žmonių interesams suteikiama vienoda svarba. Tokia strategija neprieštarauja galimybei vaiko interesus vertinti išskirtinai. Vadovaujanti švelniąja strategija, vertinamos interesų įgyvendinimo pasekmės ir siekiama, kad būtų užtikrintas interesų įgyvendinimo balansas, sąlygojantis ne tik vaiko, bet ir šeimos gerovę. Remiantis kietąja strategija, vaiko interesams teikiama absoliuti pirmenybė prieš kitų žmonių interesus. Kadangi vaikų interesai yra prioritetiniai, lyginant su kitų grupių interesais, sprendimas turi turėti svarbų pagrindą. Trečia strategija – kombinuotai derinti abu požiūrius ir, priklausomai nuo vaiko amžiaus bei gebėjimų, nustatyti jo aktyvaus dalyvavimo galimybes konkrečiu atveju.

Geriausių vaiko interesų principu VTA specialistai vadovaujasi priimdami įvairius sprendimus. Ypač tai būna aktualu, siekiant nuspręsti, kur turi gyventi vaikas, kad būtų užtikrinti vaiko teisėti interesai. *Vaiko teisių konvencijos* (1995) 9 straipsnyje nurodoma, kad „valstybės dalyvės užtikrina, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytinais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams. Tai nustatyti gali prireikti tam tikru konkrečiu atveju, pavyzdžiui, <...> kai tėvai gyvena atskirai ir reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas“. Galima teigti, kad vaikas turi gyventi su motina ar tėvu ten, kur jam geriausia. VTA specialistų kompetencija yra svarbi, nustatant, kas ir kur vaikui yra geriausia, nes nuo priimto sprendimo priklausys vaiko ateitis ir vystymosi rezultatai.

Kaip minėta, geriausių vaiko interesų principo taikymas ypač aktualiu tampa, nustatant vaiko gyvenamąją vietą. Šio sprendimo turinys labai priklauso nuo visuomenėje vyraujančių normų ir stereotipų, kurios lemia dažnai ne itin palankų visuomenės požiūrį į vaiko gyvenimą kartu su tėvu. Todėl nestebina faktas, kad, kaip rodo nacionalinės teismų administracijos duomenys, 95 proc. atvejų vaiko gyvenamoji vieta, sprendžiant santuokos nutraukimo bylas Lietuvoje, yra nustatoma kartu su motina (Kudinavičiūtė-Michailovienė 2013). Vyrauja

stereotipinis įsitikinimas, kad vaikui geriausia gyventi su motina (Anderson, 2014), tai atitinka geriausius vaiko interesus, nes motina geba geriau pasirūpinti savo vaiku negu tėvas dėl įgimto motiniško instinkto ir dėl to, kad ji pagimdė vaiką (Kalmijn, 2008). Kaip teigia Maslauskaitė ir Kuconytė (2016, p. 12), „kultūros normos [yra] orientuotos į motiną kaip pirminį vaiko gerovės užtikrinimo garantą“, todėl tai „sąlygoja vaiko ir tėvo santykių socialinės erdvės sumažėjimą išsiskyrus“. Dažniausiai nustačius vaiko gyvenamąją vietą su motina, tėvai skirtingai integruojasi į kontaktavimą su vaiku ir dalyvavimą išlaikant. Tyrimų pagrindu išskiriami trys skyrium gyvenančių išsiskyrusių tėvų kontaktų su vaikais ir dalyvavimo juos išlaikant vaiką modeliai. Pirmasis modelis – tai aktyviai kontaktuojantys ir disciplinuotai išlaikymo prievoles vykdantys tėvai. Antrasis modelis – tai fragmentiškai bendraujantys ir fragmentiškai išlaikantys vaikus tėvai. Trečiasis modelis – tai visiškai nusišalinantys nuo bendravimo ir finansinio vaikų išlaikymo tėvai (Maslauskaitė ir Kuconytė, 2016). Iš šių pastebėjimų galima daryti išvadą, kad VTA specialistams, priimantiems sprendimą dėl to, kas vaikui geriausia, būtina atsiriboti nuo stereotipinių visuomenėje vyraujančių nuomonių, kad būtų galima priimti iš tikrųjų objektyvų sprendimą.

Apibendrinant galima teigti, kad geriausių vaiko interesų principas – tai reikalavimas pirmiausia atsižvelgti į tai, kas vaikui yra geriausia. VTA specialistams sunku vienareikšmiškai įvertinti, kas vaikui konkrečiomis aplinkybėmis yra geriausia, kokiais kriterijais vadovautis priimant sprendimą. Kadangi kiekviena situacija unikali, o vaiko poreikiai yra individualūs, sudėtinga išskirti universalius geriausių vaiko interesų turinio formavimo kriterijus. Vaiko intereso pagrindas yra poreikis. Todėl sprendžiant dėl to, kas geriausia vaikui, pirmiausia reikia įvertinti vaiko poreikius ir tai, kaip jie bus tenkinami priėmus sprendimą. Egzistuoja vaiko intereso objektyvioji ir subjektyvioji kategorijos, lemiančios geriausių vaiko interesų turinio formavimą. Taigi reikėtų išskirti objektyvius ir subjektyvius kriterijus, kuriais vadovaujamasi nusprendžiant dėl to, kas geriausia vaikui šeimos skyrybų atveju. Objektyvūs kriterijai siejami su visuomenėje objektyviai esančiais socialiniais poreikiais, o subjektyvūs kriterijai susiję su konkretaus vaiko įsisąmoninta būkle. Net ir išsakius vaikui nuomonę, galutinis sprendimas priklauso suaugusiems, todėl tokiu būdu pažeidžiamos vaiko teisės išsakyti savo nuomonę, būti nediskriminuojamam. Geriausių vaiko interesų turinys priklauso ir nuo to, kokias vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijas savo veikloje taiko VTA specialistai – kietąją, švelniąją ar jų derinį. VTA specialistų kompetencija yra svarbi, nustatant, kas ir kur vaikui yra geriausia, nes nuo priimto sprendimo priklausys vaiko ateitis ir vystymosi rezultatai. VTA specialistams reikia atsiriboti nuo stereotipinių visuomenėje vyraujančių nuomonių, kad būtų galima priimti tinkamą sprendimą.

2.2.3. Vaiko nuomonės išklausymo praktika

Vaikas, jeigu jis tam subrendęs, turi teisę išsakyti savo nuomonę ir būti išklausytas. Tai sudaro vaiko intereso subjektyviosios kategorijos esmę. Vaiko nuomonės išklausymas yra svarbi VTA specialistų veiklos dalis, todėl tikslinga detaliau išsiaiškinti vaiko nuomonės išklausymo praktiką.

Vaiko teisių konvencijos (1995) 6 straipsnyje teigiama, kad „vaikas turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę“. *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* (1996) 4 straipsnio 3 punkte įtvirtinimas vaiko nuomonės išklausymo ir vaiko dalyvavimo užtikrinimo principas, kuris reiškia, kad „vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklausytas visais su juo susijusiais klausimais ir į vaiko nuomonę, įvertinus jo amžių ir brandą, turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams“. *Civilinio kodekso* (2000) 3.177 straipsnis taip pat numato vaiko teisę reikšti savo nuomonę: „Teismas, nagrinėdamas ginčus dėl vaikų, privalo išklausyti vaiką, sugebantį išreikšti savo pažiūras, ir išsiaiškinti vaiko norus“. Visgi reikėtų pabrėžti, kad teisė reikšti savo nuomonę ir būti išklausytam yra vaiko teisė, o ne pareiga – vaikas negali būti verčiamas išsakyti savo nuomonę, jei pats pasisakyti nepageidauja (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014; Limantė ir Račkauskienė-Burneikienė, 2018).

Europos Tarybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo (Council of Europe, 2011) pažymima, kad vaiko nuomonės išreiškimo procese įvairūs kompetetingi specialistai turi aktyviai bendradarbiauti, siekiant visiško vaiko poreikių supratimo ir jo teisinės, psichologinės, socialinės, emocinės, fizinės ir kognityvinės būklės nustatymo[5]. Pasak Jonynienės ir Martinavičiūtės (2014), tai turėtų būti atlikta, siekiant išvengti manipuliacijos vaiko nuomone ir geriausiai užtikrinti jo interesus. Tarp minėtų kompetentingų specialistų reikšmingą vietą užima VTA specialistai, kurie priimdami sprendimą dėl to, kas vaikui yra geriausia, remiasi *Vaiko teisių konvencijoje* (1995) nurodomu poreikio išklausyti vaiko nuomonę principu. Pasak Stripeikienės (2017), VTA specialistas dažnai prilyginamas vaiko atstovui, per kurį vaikas gali būti išklausomas. VTA specialistas, nustatęs vaiko nuomonę, pateikia išvadą, vaiko nekviečiant į teismo posėdį. Visgi autorė abejoja, ar taip apklausiamam vaikui sudaromos galimybės įgyvendinti savo teisę būti išklausytam ir palankiai užtikrinamas vaiko interesų įgyvendinimas. Nežiūrint šios abejonės, reikėtų pažymėti, kad vaiko nuomonės išsakymo ir išklausymo praktika yra VTA specialistų darbo dalis, kuri svarbi, siekiant išsiaiškinti, kas vaikui geriausia šeimos skyrybų atveju. Vaiko nuomonės nustatymas yra didelis iššūkis VTA specialistams, nes „siekiant įgyvendinti vaiko teisę priimtinais būdais

[5] Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

išreikšti savo nuomonę į visus su juo susijusius klausimus reikia ypač gero pasirengimo, pakankamo psichologinių, teisinių žinių banko, bendradarbiavimo nuostatos ir įgūdžių“ (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014, p. 36). Į vaiko nuomonę turėtų būti kreipiamas dėmesys, išsamiai įvertinus vaiko interesus, aplinkos veiksnius, palaikančius/skatinančius vaiko raidą, užtikrinančius vaiko gerovę (Dervinytė-Borganzoni ir Gutauskienė, 2014). Praktika byloja, kad VTA specialistai siekia tinkamai apklausti vaikus, kad jiems būtų padaryta kuo mažesnė žala, kad nuomonės nustatymo procesas vyktų natūraliai ir vaikas galėtų atsiskleisti (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014).

Vaiko nuomonės išsakymas ir išklausymas yra tik vienas iš VTA specialistų darbo aspektų. Jis gali būti tik formalus, jeigu į vaiko nuomonę neatsižvelgiama. Todėl iškyla klausimas: kiek realiai atsižvelgiama į vaiko nuomonę šeimos skyrybų atveju? Roberts (2017), Jonynienės ir Martinavičiūtės (2014) teigimu, svarbu ne tik išklausyti vaiko nuomonę, bet ir tinkamai į ją atsižvelgti. Visgi čia egzistuoja problema – vaiko nuomonė nebūtinai laikoma lygiaverte suaugusiojo nuomonei, t.y. būna atvejų, kad teismo procese vaiko nuomonė nebūna tokia svarbi kaip suaugusiojo (Bilson & White, 2005). Vadinasi, nors vaiko nuomonė ir išsakoma, tačiau į ją ne visuomet realiai įsiklausoma (Jonynienė, 2009; Kairienė, 2012b; Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014; Roberts, 2017; Stripeikienė, 2017; Limantė ir Račkauskienė-Burneikienė, 2018). Dėl to tenka konstatuoti, kad teisė vaikui išsakyti savo nuomonę ir būti išklausytam praktikoje nebūtinai yra lygiaverčiai procesai. Kita problema – vaiko nuomonei gali būti daroma įtaka iš suaugusiųjų pusės (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014; Roberts, 2017; Limantė ir Račkauskienė-Burneikienė, 2018). Siekiant minėtos problemos eliminavimo, VTA specialistai turi nustatyti, kokios aplinkybės nulėmė vaiko nuomonę ir apsisprendimą, ar vaikui nebuvo daroma jokios pašalinės įtakos. Dažniausiai vaiko nuomonę ir apsisprendimą lemia tėvų gyvenimo būdas arba jų elgesys, būdo bruožai (Kairienė ir Jekaitytė, 2010). Net jei į vaiko nuomonę ir neatsižvelgiama, vaikui turi būti paaiškinama kodėl. Žiobienė (2013) tvirtina, kad vaiko nuomonė nebūtinai gali sutapti su geriausių jo interesų užtikrinimu, todėl suaugusiųjų pareiga yra nurodyti vaikui, kodėl priimamas kitoks sprendimas, negu jis norėtų.

Yra nuomonių, kad vaiko nuomonės išklausymas neturėtų būti praktika, taikoma visais atvejais ir visada. Kudinavičiūtės-Michailovienės (2013) manymu, vaiko nuomonės nereikėtų suabsoliutinti, nes būtina atsižvelgti ne tik į vaiko amžių, bet ir jo brandumą. Nustačius vaiko nepakankamą brandumą, kad išreikštų savo nuomonę, jai turi būti skiriama mažiau dėmesio arba visai neatsižvelgiama. Stripeikienės (2017) požiūriu, vaiko teisė išsakyti savo nuomonę negali būti sutapatinama su vaiko pareiga suformuluoti savo poziciją vienu ar kitu klausimu. Todėl čia turi būti nustatomos aiškios vaiko vaidmens ir nagrinėjamų klausimų ribos.

Kaip rodo praktika, labiausiai atsižvelgiama į vaiko nuomonę, nustatant gyvenamąją vietą, jei vaiko nuomonė grindžiama nesaugumu (vaikas patiria fizinį smurtą), ryšio su vienu iš tėvų nebuvimu (Kairienė ir Jekaitytė, 2010). Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad išklausant vaikų nuomonę tarp VTA specialistų dažniausiai naudojamas laisvas pokalbis. Kai kada vaikai į pokalbius įtraukiami žaidimų forma. Praktiškai nenaudojamas stebėjimas (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014). Tyrimai atskleidžia, kad VTA specialistai vaiko nuomonę išklauso vaiko gyvenamojoje vietoje, mokykloje, namuose. Pasitaiko atvejų, kad vaikų nuomonė nustatoma gyvenamojoje vietoje, kurioje su vaiku gyvena vienas iš skyriumi gyvenančių tėvų. Viena vertus, taip siekiama, kad vaikas išsakytų savo nuomonę neveikiamas aplinkos ir streso. Kita vertus, čia vaikas gali išsakyti ne būtinai tikrąją, o vieno iš tėvų, kuris tuo metu būna šalia, paveiktą nuomonę (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014).

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę atspindi vaiko intereso subjektyviosios kategorijos esmę ir yra nekvestionuojama. Siekiantiems užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju VTA specialistams būtina atsižvelgti į vaiko nuomonę, kad būtų geriau tenkinami vaiko poreikiai ir interesai. Į vaiko nuomonę turi būti atsižvelgiama tuo atveju, jeigu vaikas sugeba suformuluoti savo pažiūras, yra tinkamo amžiaus ir brandos. Vaikas negali būti verčiamas išsakyti savo nuomonės, jei to pats nenori. Svarbu ne tik išklausyti vaiko nuomonę, bet ir tinkamai į ją atsižvelgti, o tai ne visuomet daroma. Be to, vaiko nuomone gali manipuliuoti tėvai. Todėl į tai VTA specialistai turi objektyviai atsižvelgti.

2.3. Apibendrinimas

Remiantis tuo, kas išdėstyta šeimos skyrybų poveikio vaiko teisių užtikrinimui, VTA specialistų veiklos turinio, geriausių vaiko interesų turinio traktavimo, vaiko nuomonės išklausymo aspektais, šiame skyriuje tikslinga pateikti esminius apibendrinančius vertinimus.

Šeimos skyrybos dažnai neigiamai paveikia vaiko gyvenimą. Šeimos skyrybų atveju turi būti teisiškai išspręsti įvairūs aktualūs klausimai: nustatyta vaiko išlaikymo tvarka, gyvenamoji vieta, nusprendžiama dėl vaiko ir kartu negyvenančio tėvo/motinos dalyvavimo vaiko auklėjime ir auginimo. Kadangi tėvai dažnai manipuliuoja vaiku, tai komplikuoja vaiko teisių užtikrinimą šeimos skyrybų atveju.

VTA specialistų veikla užtikrinant vaiko teises ir teisėtus interesus šeimos skyrybų atveju yra esminė ir kertinė. VTA specialistų veikla yra specifinė ir orientuota į vaiko gerovės užtikrinimą šeimos skyrybų metu ir po jų. Funkciniu požiūriu VTA specialistų veikla susideda iš tokių procesų, kaip konsultavimas, vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos užtikrinimas, prevencinis darbas su vaiku ir tėvais. VTA specialistai identifikuoja vaiko poreikius, nustato vaiko interesus ir po to nusprendžia dėl vaiko gerovės bei saugumo. Jeigu tėvams gražiuoju

susitarti nepavyksta, VTA specialistai dalyvauja teisme priimant nutarimus dėl įvairių su vaiku susijusių aspektų. Savo veikloje VTA specialistai kartais atlieka mediatorių vaidmenį.

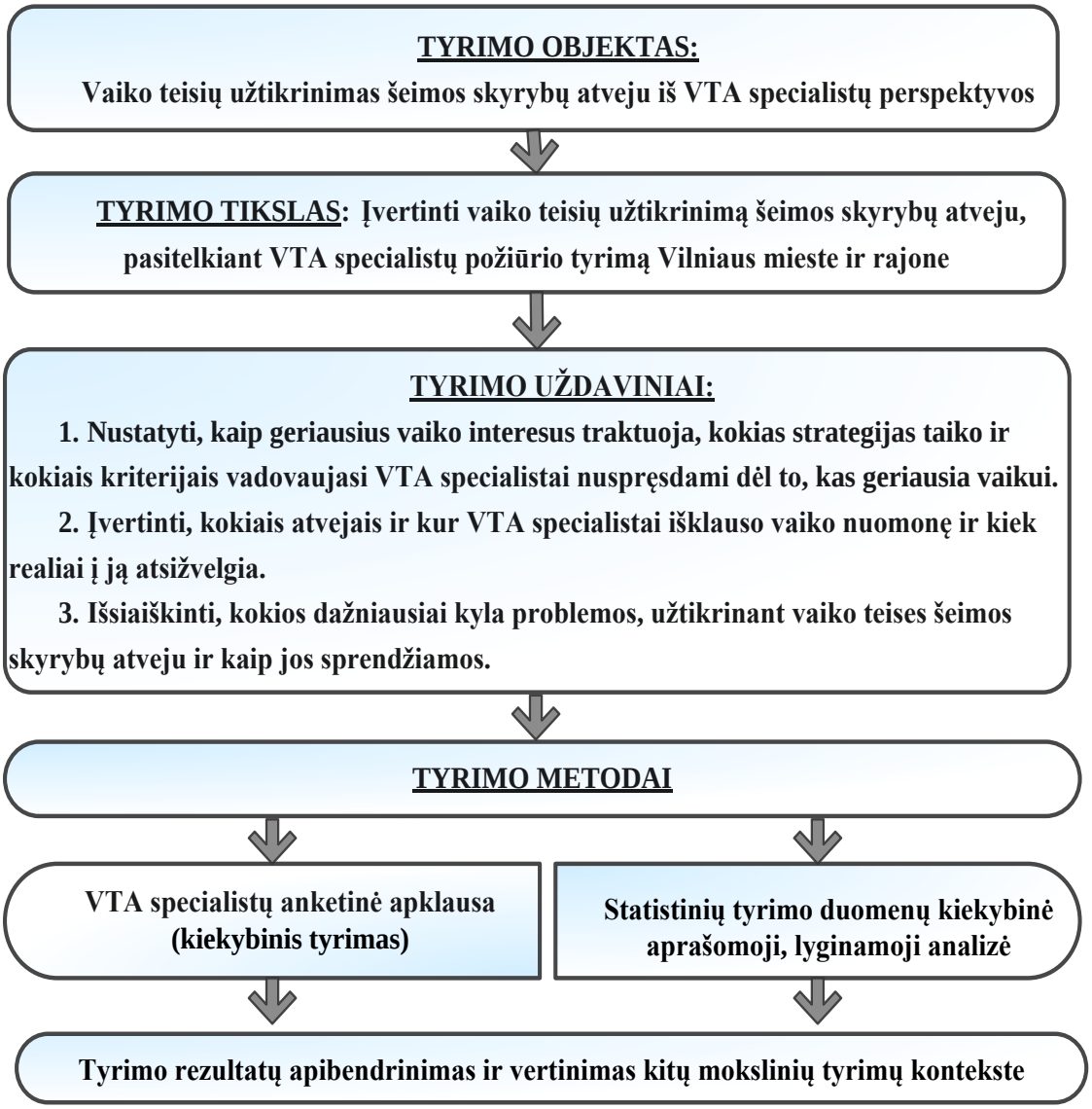
VTA specialistai spręsdami dėl vaiko teisių įgyvendinimo šeimos skyrybų atveju, vadovaujasi geriausių vaiko interesų principu. Geriausių vaiko interesų principas – tai reikalavimas pirmiausia atsižvelgti į tai, kas vaikui yra geriausia. Kadangi kiekviena situacija yra unikali, o vaiko poreikiai yra individualūs, sunku išskirti universalius geriausių vaiko interesų turinio formavimo kriterijus. Visgi priimant sprendimą, pirmiausia patartina nustatyti vaiko poreikius ir tai, kaip jie bus tenkinami. Geriausių vaiko interesų turinys formuojamas, atsižvelgiant į objektyvius, subjektyvius kriterijus. Objektyvūs kriterijai siejami su visuomenėje objektyviai esančiais socialiniais poreikiais, o subjektyvūs kriterijai – su konkretaus vaiko įsisąmoninta būkle. VTA specialistai gali taikyti įvairias vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijas – kietąją, švelniąją ar jų derinį.

Vaiko nuomonės išsakymas ir įsiklausymas į ją yra dalis VTA specialistų atliekamo darbo. Šis darbas padeda geriau įvertinti tai, kas vaikui geriausia. Į vaiko nuomonę turi būti atsižvelgiama tuo atveju, jeigu vaikas sugeba suformuluoti savo pažiūras, yra tinkamo amžiaus ir brandos. Nors vaiko nuomonė ir išklausoma, tačiau praktikoje ne visuomet į ją atsižvelgiama, todėl pats procesas tampa formaliu, tačiau nenaudingu vaikui. Vaiko nuomonės išklausymo rezultatus komplikuoja netinkamai naudojami išklausymo būdai, vieta ir tai, kad vaiko nuomone gali manipuliuoti tėvai.

3. VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMO ŠEIMOS SKYRYBŲ ATVEJU TYRIMAS

3.1. Tyrimo loginė seka

Atlikta vaiko teisių užtikrinimo šeimos skyrybų atveju praktikos ir problematikos analizė parodo, koks sudėtingas yra VTA specialistų darbas, siekiant užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju. VTA specialistams keliami ypatingi profesinio pasiruošimo ir aukštos kompetencijos reikalavimai, nes jie turi objektyviai įvertinti tai, kas vaikui geriausia, mokėti palaikyti konstruktyvius kontaktus tiek su tėvais, tiek su vaiku, tiek su kitais suinteresuotais asmenimis (institucijomis). Netinkamai atliktas VTA specialistų darbas gali turėti tiesioginės neigiamos žalos vaiko gerovei, todėl tai formuoja išskirtinę atsakomybę VTA specialistams ir jų veiklos kokybei. Dėl šios priežasties tikslinga tirti, kaip VTA specialistai užtikrina vaiko teises šeimos skyrybų atveju praktiniu aspektu ir ką būtų galima šiame procese pagerinti. Vaiko teisių užtikrinimo šeimos skyrybų atveju tyrimo esmę atspindi tyrimo loginė schema (2 pav.).

2 pav. Empirinio tyrimo loginė schema

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remiantis tyrimo logine schema, išskirti šie tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti, kaip geriausius vaiko interesus traktuoja, kokias strategijas taiko ir kokiais kriterijais vadovaujasi VTA specialistai nuspręsdami dėl to, kas geriausia vaikui.
2. Įvertinti, kokiais atvejais ir kur VTA specialistai išklauso vaiko nuomonę ir kiek realiai į ją atsižvelgia.
3. Išsiaiškinti, kokios dažniausiai kyla problemos, užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju ir kaip jos sprendžiamos.

Šiame tyrime naudoti empiriniai (VTA specialistų anketinė apklausa (kiekybinis tyrimas) ir statistiniai (statistinių tyrimo duomenų kiekybinė aprašomoji analizė) tyrimo metodai.

*VTA specialistų anketinė apklausa***.** Tai kiekybinis tyrimas, kurio naudojimas grindžiamas metodo paprastumu, patogumu, plačiu paplitimu mokslinėje praktikoje, nuomonės iš daugelio respondentų gavimo galimybėmis, palyginimo su kitų apklausų duomenimis perspektyvomis (Crowe et al., 2017). Kiekybiniame tyrime dažniausiai atliekama apklausa raštu, pasitelkiant klausimyną. Tai reiškia, kad pateikiama skaitmeninė informacija, kuri turi atspindėti tyrimo kontekstą ir atsakyti į iškeltus tyrimo problemos klausimus (Žydžiūnaitė, 2011). Taigi šiame darbe naudojamas kiekybinio tyrimo metodas – VTA specialistų anketinė apklausa raštu. Apklausa laikomas tyrimo metodas, kurio metu yra apklausiami respondentai, esantys esminiu ir vieninteliu duomenų gavimo šaltiniu. Todėl išvados apie šių respondentų nuomonę yra kertinės (Teo, 2013). VTA specialistų anketinė apklausa raštu šiame darbe reiškia, kad apklausa atliekama, tiriant tik VTA specialistų nuomonę. Kitaip sakant, tai tyrimas iš VTA specialistų perspektyvos. VTA specialistų požiūrio vertinimas yra aktualus ir naudingas dėl to, kad sudaro galimybes gauti patikimų duomenų iš tų asmenų, kurie disponuoja reikiama informacija, t.y. tiesiogiai dalyvauja priimdami sprendimus dėl vaiko teisių užtikrinimo šeimos skyrybų atveju.

Statistinių empirinio tyrimo duomenų kiekybinė aprašomoji analizė. Kiekybiniame tyrime duomenims analizuoti taikomos statistinės programos, į kurias suvedus duomenis, atliekama konkreti statistinė procedūra (Žydžiūnaitė, 2011). Labai dažnai tai būna duomenų kiekybinė aprašomoji analizė, kuri yra susijusi su duomenimis, išreikštais skaičių pavidalu, ir kuri naudoja matematines (statistines) operacijas jų savybėms tirti (Walliman, 2011). Aprašomoji statistika leidžia sutvarkyti ir apibendrinti tiriamas imtis. Taip pat apibrėžia pagrindinius statistinius parametrus (vidurkį, procentines išraiškas ir kt.). Priklausomai nuo kintamųjų tipų aprašomoji statistika tyrimui taiko skirtingus metodus (Bekešienė, 2015).

Lyginamoji analizė. Respondentų atsakymai lyginami pagal jų darbo patirtį, dirbant VTA srityje. Tai leidžia atlikti išsamesnę tyrimo duomenų analizę. Kintamųjų statistinis ryšys vertinamas, remiantis *chi kvadrato* (χ^2) kriterijumi. Duomenų skirtumas laikomas statistiškai

reikšmingu, kai $p \leq 0,05$. *Chi kvadrato* (χ^2) kriterijus taikytas, norint palyginti, kiek atsakymų skirtumai tarp įvairių respondentų grupių yra statistiškai reikšmingi.

Tyrimo pabaigoje atliekamas tyrimo rezultatų apibendrinimas ir diskusija. Taikant diskusiją, siekiama tyrimo metu gautus rezultatus palyginti su kitų autorių atliktų tyrimų duomenimis ir pagal tai daryti atitinkamus vertinimus bei konstruoti tam tikras išvadas.

3.2. Tyrimo instrumentarijus

Tyrimo instrumentarijus yra skirtas kiekybinių duomenų rinkimui (Žydžiūnaitė, 2011). Šiame darbe pasitelktas naudojimui kiekybinio tyrimo instrumentarijus – anketa, skirta VTA specialistams (1 priedas). Kiekybinio tyrimo instrumentarijų iš viso sudaro 16 klausimų. Naudotas pusiau uždaro tipo klausimynas. Visi klausimai (išskyrus 5, 14-16 kl.) yra pusiau uždaro tipo, kas reiškia, kad respondentai galėjo į tam tikrą skiltį („Kita“) įrašyti bei įvertinti savo atsakymo variantą. Tokiu būdu buvo siekiama surinkti objektyvesnius kiekybinio tyrimo duomenis ir išsamiau ištirti VTA specialistų požiūrį.

Tyrimo instrumentarijaus pagrindimas pateikiamas 4 lentelėje.

4 lentelė. Instrumentarijaus pagrindimas

Eil. Nr.	Klausimų blokas	Klausimai	Klausimų paskirtis	Sąsajos su teorine dalimi	Šaltiniai, kuriais remiantis sudaryti klausimai
I.	Klausimų apie geriausius vaiko interesus blokas	1. Kas, Jūsų nuomone, yra geriausi vaiko interesai šeimos skyrybų atveju?	Skirta nustatyti, kaip VTA specialistai traktuoja geriausių vaiko interesų sąvoką	2.2.2	Kairienė ir Žiemienė (2007), Kalmijn (2008), Kairienė ir Jekaitytė (2010), Kairienė (2012b), Kudinavičiūtė-Michailovienė (2013), Dervinytė-Bongarzoni ir Gutauskienė (2014), Anderson (2014), Maslauskaitė ir Kuconytė (2016)
		2. Kokie kriterijai yra Jums svarbiausi sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų?	Skirta identifikuoti, kokiais kriterijais VTA specialistai vadovaujasi priimdami sprendimus	2.2.2	
		3. Kokie kriterijai yra Jums svarbiausi sprendžiant dėl vaiko gyvenimo sąlygų?		2.2.2	
		4. Ar Jūsų manymu, tikslinga įstatymu įtvirtinti konkrečius „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančius kriterijus?		2.2.2.	
		5. Kurią vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategiją dažniausiai taikote savo darbo praktikoje?	Skirta nustatyti, kokioms strategijomis ir būdais VTA specialistai vadovaujasi priimdami sprendimus	2.2.2.	
		6. Kokiais būdais vadovaujantis nusprendžiate dėl vaiko interesų?		2.2.1, 2.2.2.	
				2.2.3	
				2.2.3	
				2.2.1, 2.2.3	

4 lentelės tęsinys kt. puslapyje

4 lentelės tęsinys. Instrumentarijaus pagrindimas

Eil. Nr.	Klausimų blokas	Klausimai	Klausimų paskirtis	Sąsajos su teorine dalimi	Šaltiniai, kuriais remiantis sudaryti klausimai
II.	Klausimų apie vaiko nuomonės išklausymą blokas	7. Į kokius požymius atkreipiate dėmesį, kai vertinate vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų?	Skirta nustatyti, kada, kur ir kaip VTA specialistai išklauso vaiko nuomonę, kiek į ją atsižvelgia	2.2.3	Kairienė (2012b), Kudinavičiūtė-Michailovienė (2013), Jonynienė ir Martinavičiūtė (2014), Dervinytė-Bongarzoni ir Gutauskienė (2014), Stripeikienė (2017), Roberts (2017), Limantė ir Račkauskienė-Burneikienė (2018)
		8. Kokiais atvejais vertinate vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų?		2.2.3	
		9. Kurioje vietoje dažniausiai vertinate vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų?		2.2.3	
		10. Kokiais būdais vertinate vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų?		2.2.1, 2.2.3	
III.	Klausimų apie problemas ir jų sprendimų būdus, užtikrinant vaiko teises skyrybų atveju, blokas	11. Kokios kyla problemos užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju?	Skirta identifikuoti, kokios problemos kyla užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju ir kaip jas VTA specialistai sprendžia	2.1, 2.2.1	Kairienė ir Žiemienė (2007), Kairienė ir Jekaitytė (2010), Kairienė (2012b), Kudinavičiūtė-Michailovienė (2013), Dervinytė-Bongarzoni ir Gutauskienė (2014), Anderson (2014), Maslauskaitė ir Kuconytė (2016)
		12. Kokiais būdais sprendžiate problemas, kylančias užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju?		2.1, 2.2	
		13. Kur dažniausiai kontaktuojate su vaiko tėvais, ieškodami būdų, kaip spręsti kilusias problemas, susijusias su vaiko teisių užtikrinimu?		2.2.1	
IV.	Demografinių klausimų blokas	14. Jūsų kaip VTA specialisto darbo patirtis:	Skirta išnagrinėti, kokiomis charakteristikomis pasižymi respondentai	-	Sudaryta darbo autorės
		15. Jūsų lytis:		-	
		16. Jūsų amžius:		-	

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Tyrimo instrumentarijų sudaro keturi klausimų blokai. Pirmasis klausimų blokas (1-6 kl.) yra skirtas nustatyti, kaip VTA specialistai traktuoja geriausių vaiko interesų sąvoką, kokiais kriterijais, kokioms strategijomis ir būdais VTA specialistai vadovaujasi/naudoja priimdami sprendimus dėl to, kas geriausia vaikui. Antrasis klausimų blokas (7-10 kl.) skirtas identifikuoti kada, kur ir kaip VTA specialistai išklauso vaiko nuomonę, kiek į ją realiai atsižvelgia. Trečiasis klausimų blokas (11-13 kl.) yra skirtas nustatyti, kokios problemos kyla užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju ir kaip jas VTA specialistai sprendžia. Ketvirtasis klausimų blokas (14-16 kl.) skirtas išnagrinėti, kokiomis charakteristikomis pasižymi respondentai. Taigi apklausos klausimynas skirtas kompetentingų respondentų (VTA specialistų) požiūriui identifikuoti dėl vaiko teisių užtikrinimo šeimos skyrybų atveju Vilniaus mieste ir rajone.

3.3. Tyrimo organizavimas ir etika

Tiriamųjų populiaciją sudaro Vilniaus mieste ir rajone dirbantys VTA specialistai. Tyrimo imties atrankos būdas – tikslinė imtis. Tikslinei atrankai būdinga tai, kad tyrėjas apsisprendžia apklausti tiriamuosius, atstovaujančius tikslinę grupę (Žydžiūnaitė, 2011). Šiuo

atveju tikslinę grupę atstovauja VTA specialistai. Darbas VTA srityje Vilniaus mieste ir rajone yra kriterijus, pagal kurį buvo vykdoma tiriamųjų atranka.

Generalinę tiriamųjų visumą sudaro 67 specialistai. Šis skaičius nustatytas remiantis statistine Vilniaus miesto savivaldybės ir Vilniaus rajono savivaldybės informacija: Vilniaus miesto savivaldybės VTA skyriuje 2018 m. pradžioje dirbo 56 specialistai, o Vilniaus rajono savivaldybės VTA skyriuje – 11 specialistų. Respondentų imtis buvo apskaičiuojama pagal atitinkamą formulę (3 pav.). Siekiant gauti tikslius statistiškai reikšmingus rezultatus, buvo imama 5 proc. paklaida.

$$n = \frac{1}{\left(\Delta^2 + \frac{1}{N}\right)}$$

n *– imties dydis*
Δ *– leidžiamosios imties paklaidos dydis*
N *– tiriamųjų visuma*

3 pav. Imties skaičiavimo formulė

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

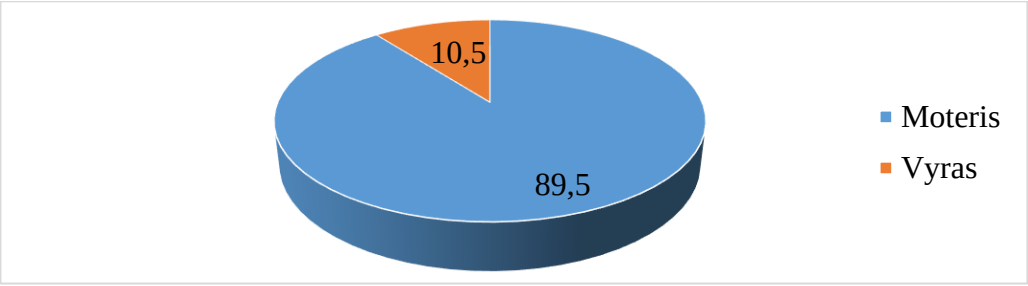
Tyrimo imtis buvo apskaičiuota taip:

$$n = \frac{1}{(\Delta^2 + \frac{1}{N})} = \frac{1}{(0{,}05^2 + \frac{1}{67})} = \frac{1}{0{,}017425373} = 57{,}38 \approx 57.$$

Taigi galutinė tyrimo imtis – 57 VTA specialistai. Atsižvelgiant į tyrimo imties dydį, galima teigti, kad ji atspindi generalinės visumos apimtį ir reprezentuoja visų VTA specialistų, dirbančių Vilniaus mieste ir rajone, bendrą nuomonę.

Tyrimas buvo atliekamas, anketas tiesiogiai platinant VTA specialistams ir jas jiems užpildant raštu. Tokia taktika buvo naudojama dėl to, kad manyta, jeigu kiltų anketos pildymo neaiškumų, būtų galima realiu laiku paaiškinti respondentams ir išspręsti kylančias problemas. Dėl šios priežasties nebuvo nė vienos sugadintos anketos. Apklausa buvo vykdoma tol, kol buvo surinktas reikiamas anketų skaičius.

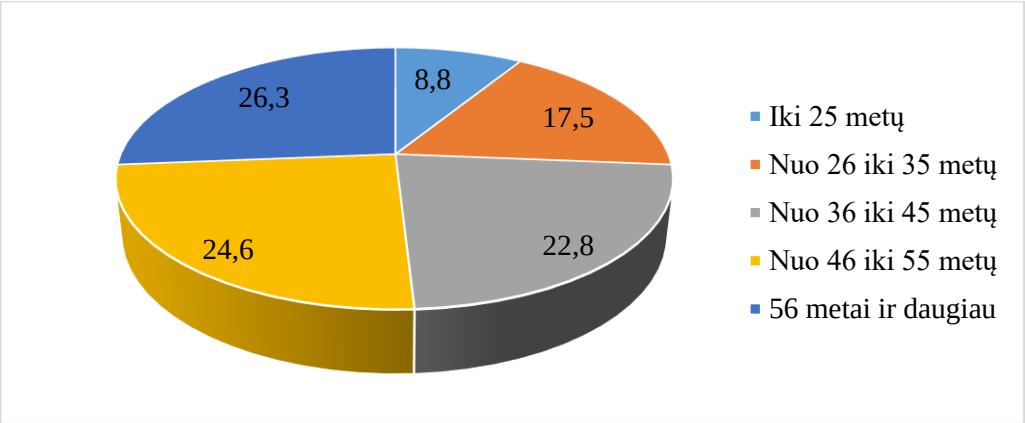
Tyrimo imties charakteristika. Tyrime dalyvavo daugiausiai moterys. Jos sudarė 89,5 proc. visų tiriamųjų (4 pav.). Tai realią situaciją atitinkantis apsektas, nes VTA srityje tradiciškai dažniausiai dirba moterys.

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį, proc. (N = 57)

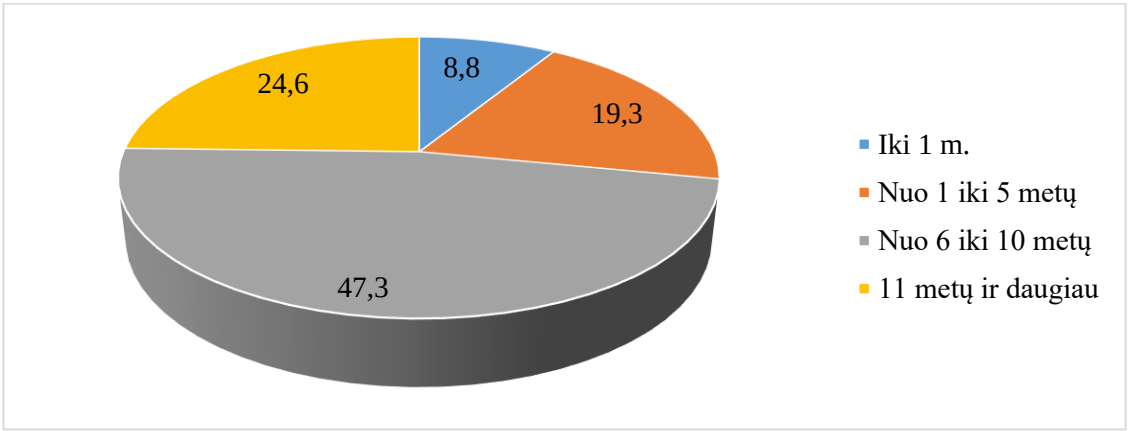
Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes buvo labai įvairus (5 pav.). 26,3 proc. respondentų turėjo 56 metus ir daugiau. 24,6 proc. respondentų priklausė nuo 46 iki 55 metų amžiaus kategorijai. 22,8 proc. tiriamųjų nurodė save priskiriantys nuo 36 iki 45 metų amžiaus grupei ir t. t. Galima teigti, kad daugiau apklausta vyresnio amžiaus respondentų (jeigu lyginti dvi jauniausias ir dvi vyriausias amžiaus grupes, atmetus viduriniąją amžiaus grupę).

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes, proc. (N = 57)
Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Respondentų pasiskirstymas pagal VTA specialisto darbo patirtį taip pat buvo įvairus (6 pav.). Beveik pusė apklaustųjų (47,3 proc.) turėjo darbo stažą nuo 6 iki 10 metų. 24,6 proc. nurodė VTA srityje dirbantys 11 metų ir daugiau. Mažiausiai apklausta labai mažą darbo patirtį turinčių respondentų – iki 1 metų darbo stažą turėjo 8,8 proc. tiriamųjų. Galima teigti, kad daugiausiai apklausta didesnį darbo stažą (6 metai ir daugiau) turinčių respondentų. Jie sudaro tyrimo imties branduolį.

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal VTA specialisto darbo patirtį, proc. (N = 57)
Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Tenka konstatuoti, kad nors tyrimo dalyviai pasižymi įvairiomis demografinėmis charakteristikomis, tačiau juos vienija viena bendra savybė – darbas VTA srityje, kai tenka užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju.

Tyrimo metu buvo laikomasi šių tyrimo etikos principų (Žydžiūnaitė, 2011):

- *Geranoriškumo principo,* kuris yra siejamas su tyrėjo taikomu tyrimo metodu, tyrimo instrumento turiniu ir bendravimo su respondentais pobūdžiu.
- *Pagarbos asmens orumui* principo, kuris akcentuoja, kad tyrėjas negali daryti įtakos respondentams jiems apsisprendžiant dalyvauti ar nedalyvauti tyrime.
- *Teisingumo* principo, kuris akcentuoja respondentų privatumo išsaugojimą.
- *Teisės gauti tikslią informaciją principo*, kuris reiškia, jog tyrėjas turi informuoti respondentus apie visus jiems nerimą keliančius aspektus.

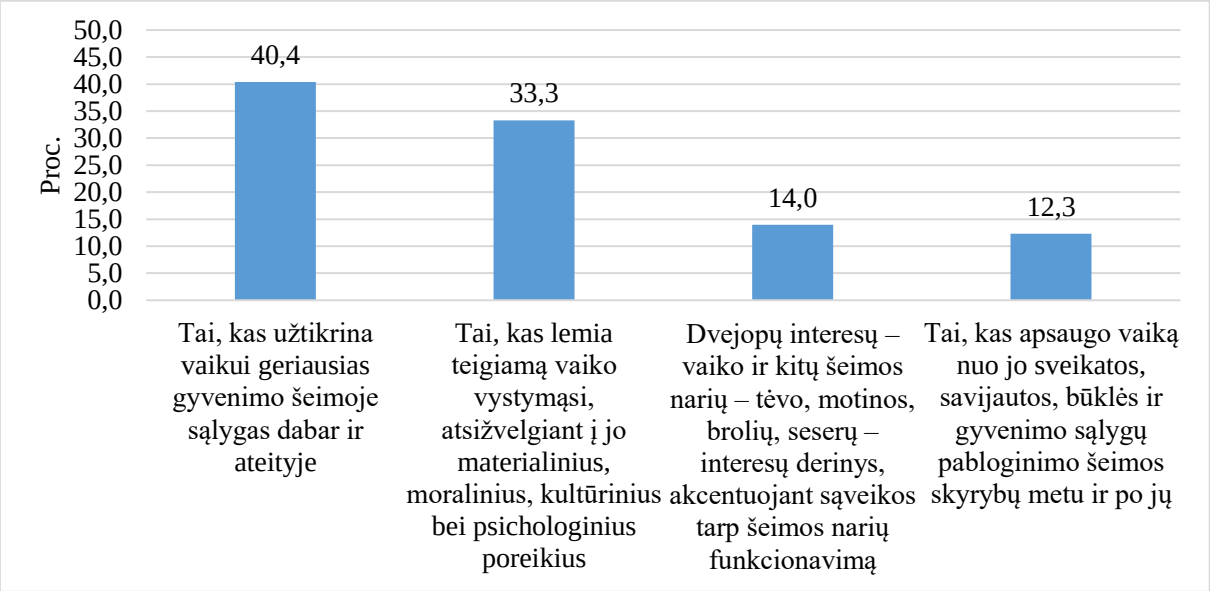
Tyrimo etikos principų laikymasis leido objektyviai ir profesionaliai atlikti apklausą, užsitikrinti respondentų palankumą tyrimo rengėjai.

Tyrimo rezultatų patikimumą užtikrina tai, kad tyrimo imtis yra reprezentatyvi generalinei visumai. Lyginamoji analizė, vertinant respondentų atsakymus pagal jų darbo patirties kriterijų, sudarė sąlygas gauti patikimesnius tyrimo rezultatus.

4. VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMO ŠEIMOS SKYRYBŲ ATVEJU TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ IR DISKUSIJA

4.1. Tyrimo rezultatų analizė

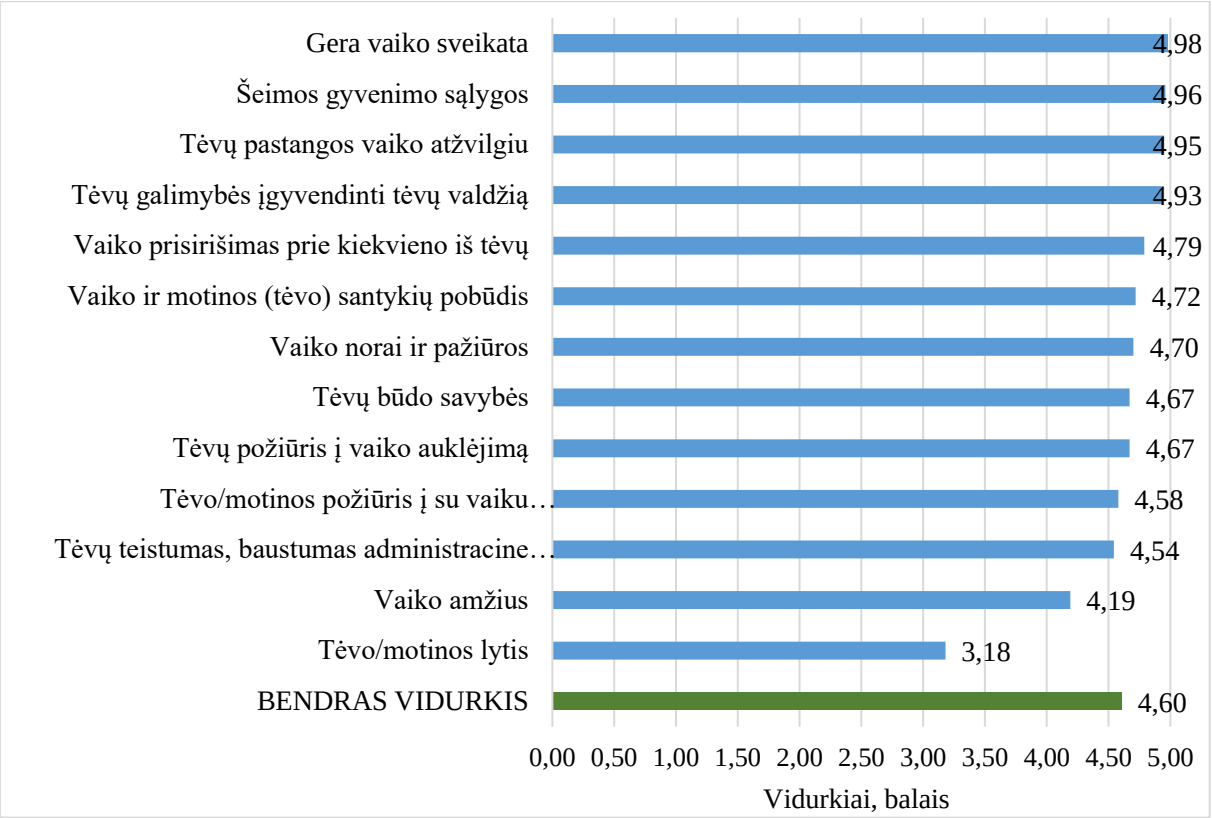
Pirmiausiai VTA specialistų buvo klausiama, kas, jų nuomone, yra geriausi vaiko interesai šeimos skyrybų atveju. Paaiškėjo, kad 40,4 proc. respondentų pasirinko tokį apibūdinimą – tai, kas užtikrina vaikui geriausias gyvenimo šeimoje sąlygas dabar ir ateityje. Trečdalis apklaustųjų (33,3 proc.) teigė, kad geriausi vaiko interesai šeimos skyrybų atveju – tai, kas lemia teigiamą vaiko vystymąsi, atsižvelgiant į jo materialinius, moralinius, kultūrinius bei psichologinius poreikius. Kiti du atsakymo variantai buvo pasirinkti daug rečiau nei du pirmieji (7 pav.). Galima konstatuoti faktą, kad VTA specialistai nevienareikšmiškai vertina geriausius vaiko interesus šeimos skyrybų atveju ir supranta juos įvairiai. Kadangi nėra visuotinai priimtinos ir teisiškai įtvirtintos šios kategorijos sampratos, atsiranda erdvės įvairioms interpretacijoms.

7 pav. Geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju traktavimas tarp respondentų, proc. (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Tolimesnis tyrimo objektas buvo kriterijų, kurie yra VTA specialistams svarbiausi, sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju, nustatymas. Beveik visi kriterijai buvo įvertinti aukštais balais (didesniais nei 4,5 balų vidurkis). Bendras vertinimų vidurkis – 4,60 balo (8 pav.). Geriausiai įvertinti šie kriterijai – gera vaiko sveikata (4,98 balo), šeimos gyvenimo sąlygos (šis kriterijus sutampa su dažniausiai akcentuotos geriausios vaiko interesų šeimos skyrybų atveju sampratos turiniu) (4,96 balo), tėvų pastangos vaiko atžvilgiu (4,95 balo), tėvų galimybės įgyvendinti tėvų valdžią (4,93 balo). Mažiausiai, į ką yra kreipiamas dėmesys, tai vaiko amžius (4,19 balo) ir tėvo/motinos lytis (3,18 balo).

8 pav. Kriterijų, svarbiausių respondentams sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų, vertinimų pasiskirstymas, balais (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Aukščiausiais balų vidurkiais daugelį kriterijų, kurie yra VTA specialistams svarbiausi, sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju, įvertino mažiausią patirtį turintys respondentai (5 lentelė).

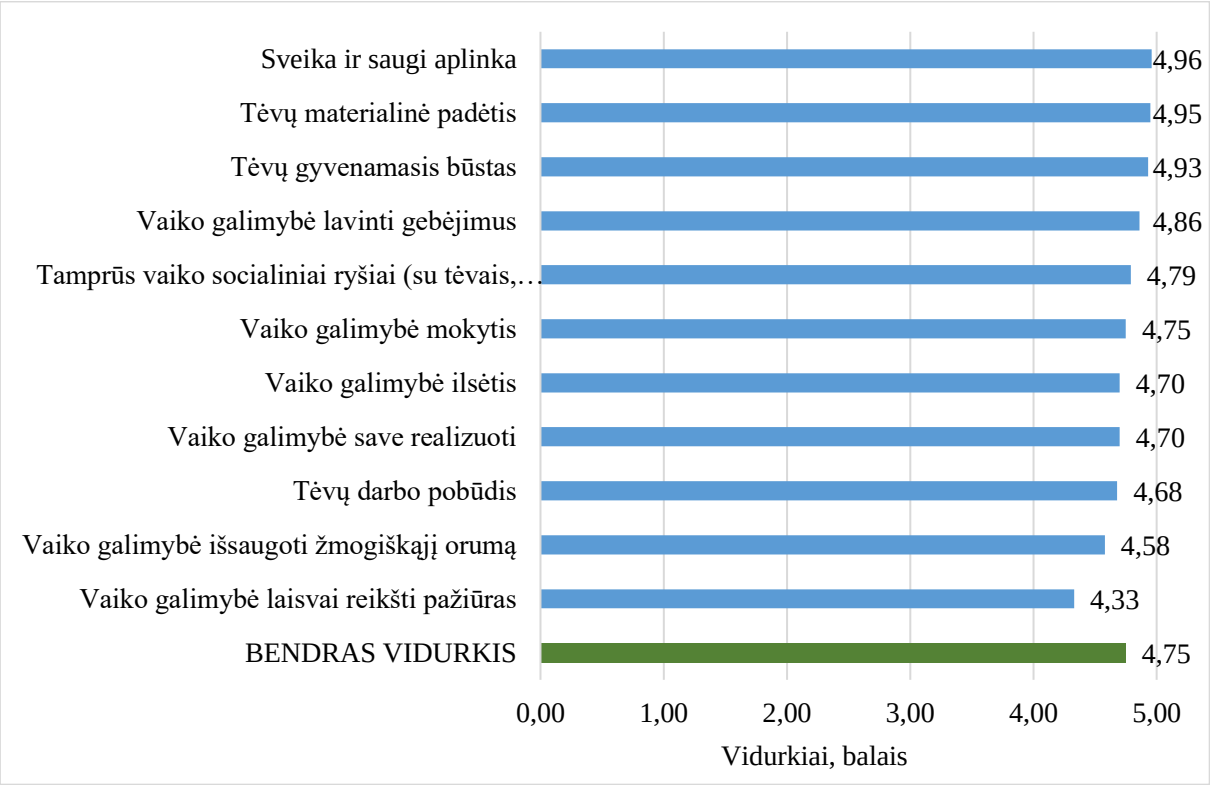
5 lentelė. Kriterijų, svarbiausių respondentams sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų, vertinimų pasiskirstymas pagal respondentų patirtį, balais (N = 57) (p > 0,05)

Kriterijai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Gera vaiko sveikata	**5,00**	**5,00**	4,92	**5,00**
Šeimos gyvenimo sąlygos	**5,00**	4,90	4,96	4,98
Tėvų pastangos vaiko atžvilgiu	**5,00**	**5,00**	4,84	4,96
Tėvų galimybės įgyvendinti tėvų valdžią	**5,00**	**5,00**	4,72	**5,00**
Vaiko prisirišimas prie kiekvieno iš tėvų	**5,00**	4,90	4,56	4,70
Vaiko ir motinos (tėvo) santykių pobūdis	**5,00**	4,72	4,46	4,70
Vaiko norai ir pažiūros	**5,00**	4,66	4,34	4,80
Tėvų būdo savybės	**5,00**	4,66	4,22	4,80
Tėvų požiūris į vaiko auklėjimą	**5,00**	4,66	4,22	4,80
Tėvo/motinos požiūris į su vaiku negyvenančio tėvo/motinos dalyvavimą auklėjant vaiką (pareigos užtikrinti vaiko bendravimą su kitu tėvu laikymasis)	**5,00**	4,50	4,17	4,65
Tėvų teistumas, baustumas administracine tvarka	**5,00**	4,30	4,66	4,20
Vaiko amžius	4,20	4,44	4,12	4,00
Tėvo/motinos lytis	3,00	3,20	3,32	3,20
BENDRAS VIDURKIS	**4,78**	**4,61**	**4,42**	**4,60**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Didesnę darbo patirtį turintys VTA specialistai daugelį kriterijų įvertino kritiškiau, nei jų mažiau patyrę kolegos. Visgi nenustatyta, kad skirtumai tarp VTA specialistų darbo patirties ir kriterijų vertinimo kintamųjų būtų statistiškai reikšmingi ($p > 0,05$).

VTA specialistų buvo klausiama, kokie kriterijai yra jiems svarbiausi, sprendžiant dėl vaiko gyvenimo sąlygų šeimos skyrybų atveju. Beveik visi kriterijai buvo įvertinti aukštais balais (didesniais nei 4,5 balų vidurkis). Bendras vertinimų vidurkis – 4,75 balo (9 pav.). Geriausiai įvertinti šie kriterijai – sveika ir saugi aplinka (4,96 balo), tėvų materialinė padėtis (4,95 balo), tėvų gyvenamasis būstas (4,93 balo), vaiko galimybė lavinti savo gebėjimus (4,86 balo). Mažiausiai, į ką yra kreipiamas dėmesys, tai vaiko galimybė laisvai reikšti savo pažiūras (4,33 balo).

9 pav. Kriterijų, svarbiausių respondentams sprendžiant dėl vaiko gyvenimo sąlygų, vertinimų pasiskirstymas, balais (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

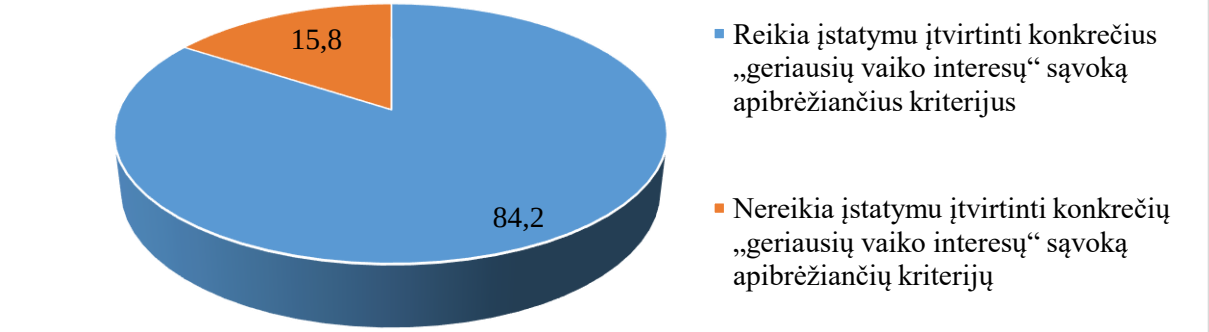
Aukščiausiais balų vidurkiais daugelį kriterijų, kurie yra VTA specialistams svarbiausi, sprendžiant dėl vaiko gyvenimo sąlygų šeimos skyrybų atveju, įvertino mažiausią (iki 1 metų) ir vidutinę (nuo 1 iki 5 metų) darbo patirtį turintys respondentai (6 lentelė). VTA specialistai, turintys darbo patirtį nuo 6 iki 10 metų, daugelį kriterijų įvertino kritiškiausiai (nėra nė vieno aukščiausio balų vidurkio). Nustatyta, kad skirtumai tarp VTA specialistų darbo patirties ir kriterijų vertinimo kintamųjų yra statistiškai reikšmingi ($p < 0,05$). Tai leidžia teigti, kad respondentų požiūris į kriterijų, kurie yra jiems svarbiausi, sprendžiant dėl vaiko gyvenimo sąlygų šeimos skyrybų atveju, priklauso nuo jų darbo patirties.

6 lentelė. Kriterijų, svarbiausių respondentams sprendžiant dėl vaiko gyvenimo sąlygų, vertinimų pasiskirstymas pagal respondentų patirtį, balais (N = 57) (p < 0,05)

Kriterijai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Sveika ir saugi aplinka	**5,00**	**5,00**	4,84	**5,00**
Tėvų materialinė padėtis	**5,00**	**5,00**	4,90	4,90
Tėvų gyvenamasis būstas	**5,00**	**5,00**	4,82	4,90
Vaiko galimybė lavinti gebėjimus	**5,00**	**5,00**	4,54	4,90
Tamprūs vaiko socialiniai ryšiai (su tėvais, artimaisiais, draugais)	**5,00**	4,66	4,50	**5,00**
Vaiko galimybė mokytis	**5,00**	4,66	4,34	**5,00**
Vaiko galimybė ilsėtis	4,60	**5,00**	4,45	4,75
Vaiko galimybė save realizuoti	4,60	**5,00**	4,45	4,75
Tėvų darbo pobūdis	4,20	**5,00**	4,52	**5,00**
Vaiko galimybė išsaugoti žmogiškąjį orumą	4,20	4,66	4,71	4,75
Vaiko galimybė laisvai reikšti pažiūras	4,20	4,44	4,13	4,55
BENDRAS VIDURKIS	**4,71**	**4,86**	**4,56**	**4,86**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Kitas klausimas buvo toks – ar respondentų manymu, tikslinga įstatymu įtvirtinti konkrečius „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančius kriterijus? Dauguma respondentų (84,2 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai (10 pav.), o tai suponuoja nuostatą *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme* įtvirtinti konkrečius „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančius kriterijus, kad nebūtų palikta bereikalingos erdvės neaiškioms interpretacijoms.

10 pav. Konkrečių „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančių kriterijų įtvirtinimo įstatymu reikalingumo vertinimas, proc. (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atlikus horizontalią kryžminę analizę pagal „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančių kriterijų įtvirtinimo įstatymu tikslingumo teiginius ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad daugiausiai šio aspekto nereikalingumą akcentavo mažiausią darbo stažą turintys respondentai (33,3 proc. nuo visų atsakiusiųjų neigiamai) (7 lentelė). Kita vertus, statistiškai reikšmingų skirtumų tarp atsakymų ir respondentų darbo patirties neužfiksuota (p > 0,05).

7 lentelė. Konkrečių „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančių kriterijų įtvirtinimo įstatymu reikalingumo vertinimas pagal respondentų patirtį: horizontali kryžminė analizė, proc. (N = 57) (p > 0,05)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis				Viso., proc.
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau	
Reikia įstatymu įtvirtinti konkrečius „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančius kriterijus	4,2	18,8	**52,0**	25,0	100,0
Nereikia įstatymu įtvirtinti konkrečių „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančių kriterijų	**33,4**	22,2	22,2	22,2	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

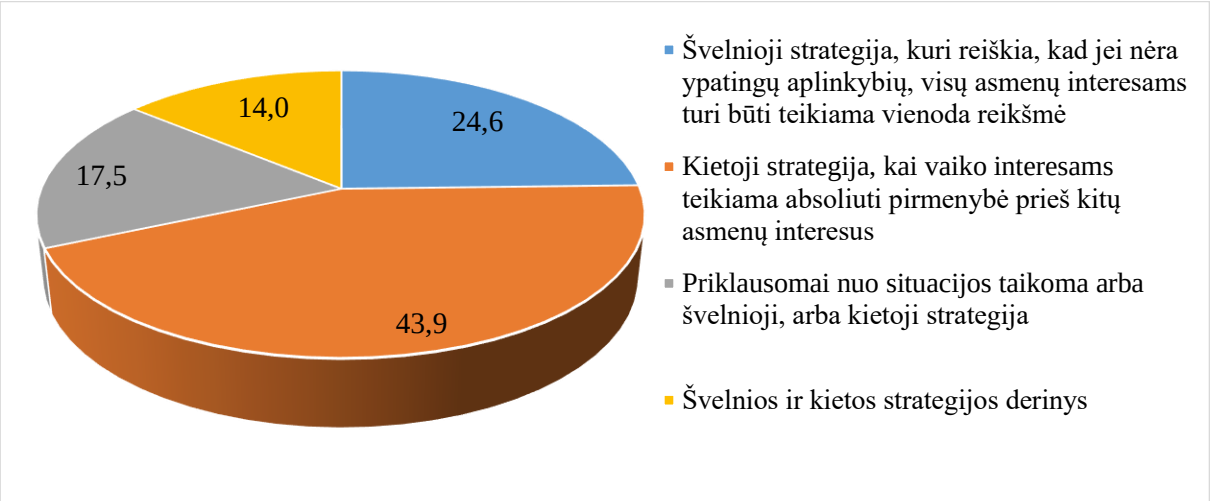
Atlikus vertikalią kryžminę analizę pagal „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančių kriterijų įtvirtinimo įstatymu tikslingumo teiginius ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad daugiau nei 80 proc. (varijuoja nuo 81,8 proc. iki 92,6 proc.) respondentų, priklausančių didesnę nei 1 metų darbo patirtį turinčioms kategorijoms, atsakė teigiamai. Neigiamai atsakė tik didesnioji dalis iki 1 metų darbo stažą turinčių VTA specialistų (60 proc.) (8 lentelė). Gali būti, kad ši tiriamųjų grupė dar nėra pakankamai įsigilinusi į analizuojamos problemos mastą. Statistiškai reikšmingų skirtumų tarp atsakymų ir respondentų darbo patirties neužfiksuota (p > 0,05).

8 lentelė. Konkrečių „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančių kriterijų įtvirtinimo įstatymu reikalingumo vertinimas pagal respondentų patirtį: vertikali kryžminė analizė, proc. (N = 57) (p > 0,05)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Reikia įstatymu įtvirtinti konkrečius „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančius kriterijus	40,0	**81,8**	**92,6**	**85,7**
Nereikia įstatymu įtvirtinti konkrečių „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančių kriterijų	**60,0**	18,2	7,4	14,3
Viso, proc.	100,0	100,0	100,0	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

VTA specialistų dar buvo teirautasi, kurią vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategiją dažniausiai taiko savo darbo praktikoje. Daugiausiai respondentų (43,9 proc.) pasirinko kietąją strategiją, kai vaiko interesams teikiama absoliuti pirmenybė prieš kitų asmenų interesus. 24,6 proc. tiriamųjų nurodė švelniąją strategiją, reiškiančią, kad jei nėra ypatingų aplinkybių, visų asmenų interesams turi būti teikiama vienoda reikšmė. 17,5 proc. teigė, kad arba švelniąją, arba kietąją strategiją dažniausiai taiko priklausomai nuo situacijos. 14 proc. respondentų akcentavo, kad paprastai naudoja švelnios ir kietos strategijos derinį (11 pav.).

11 pav. Dažniausias vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijos taikymas respondentų darbo praktikoje, proc. (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atlikus horizontalią kryžminę analizę pagal dažniausią strategijos taikymą ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad švelniąją strategiją dažniausiai taiko nuo 1 iki 5 metų darbo stažą turintys respondentai (43,9 proc. nuo visų ją naudojančių VTA specialistų). Kietąją strategiją dažniausiai taiko nuo 6 iki 10 metų ir 11 metų ar didesnį darbo stažą turintys respondentai (atitinkamai 48 proc. ir 40 proc. proc. nuo visų ją naudojančių VTA specialistų). Priklausomai nuo situacijos, kietąją arba švelniąją strategiją dažniausiai taiko nuo 6 iki 10 metų darbo stažą turintys respondentai (70 proc. proc. nuo visų ją naudojančių VTA specialistų). Švelnios ir kietos strategijos derinį dažniausiai taiko nuo 6 iki 10 metų darbo stažą turintys respondentai (62,5 proc. proc. nuo visų ją naudojančių VTA specialistų) (9 lentelė). Tarp strategijos taikymo atsakymų ir respondentų darbo patirties egzistuoja itin statistiškai reikšmingi skirtumai ($p < 0,001$). Tai leidžia teigti, kad vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijos taikymas priklauso nuo VTA specialistų darbo patirties.

9 lentelė. Dažniausias vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijos taikymas respondentų darbo praktikoje: horizontali kryžminė analizė, proc. (N = 57) ($p < 0,001$)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis				Viso, proc.
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau	
Švelnioji strategija, kuri reiškia, kad jei nėra ypatingų aplinkybių, visų asmenų interesams turi būti teikiama vienoda reikšmė	21,4	**42,9**	21,4	14,3	100,0
Kietoji strategija, kai vaiko interesams teikiama absoliuti pirmenybė prieš kitų asmenų interesus	0,0	12,0	**48,0**	**40,0**	100,0
Priklausomai nuo situacijos taikoma arba švelnioji, arba kietoji strategija	10,0	10,0	**70,0**	10,0	100,0
Švelnios ir kietos strategijos derinys	12,5	12,5	**62,5**	12,5	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atlikus vertikalią kryžminę analizę pagal dažniausią strategijos taikymą ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad iki 1 metų darbo stažą turintys respondentai dažniausiai taiko švelniąją strategiją (60 proc. ją taikančių šioje darbo stažo kategorijoje). Nuo 1 iki 5 metų darbo stažą turintys respondentai dažniausiai naudoja irgi švelniąją strategiją (54,5 proc. ją taikančių šioje darbo stažo kategorijoje). Nuo 6 iki 10 metų darbo stažą turintys respondentai dažniausiai pasitelkia kietąją strategiją (44,4 proc. ją taikančių šioje darbo stažo kategorijoje). 11 metų ar didesnį darbo stažą turintys respondentai dažniausiai naudoja irgi kietąją strategiją (71,5 proc. ją taikančių šioje darbo stažo kategorijoje) (10 lentelė).

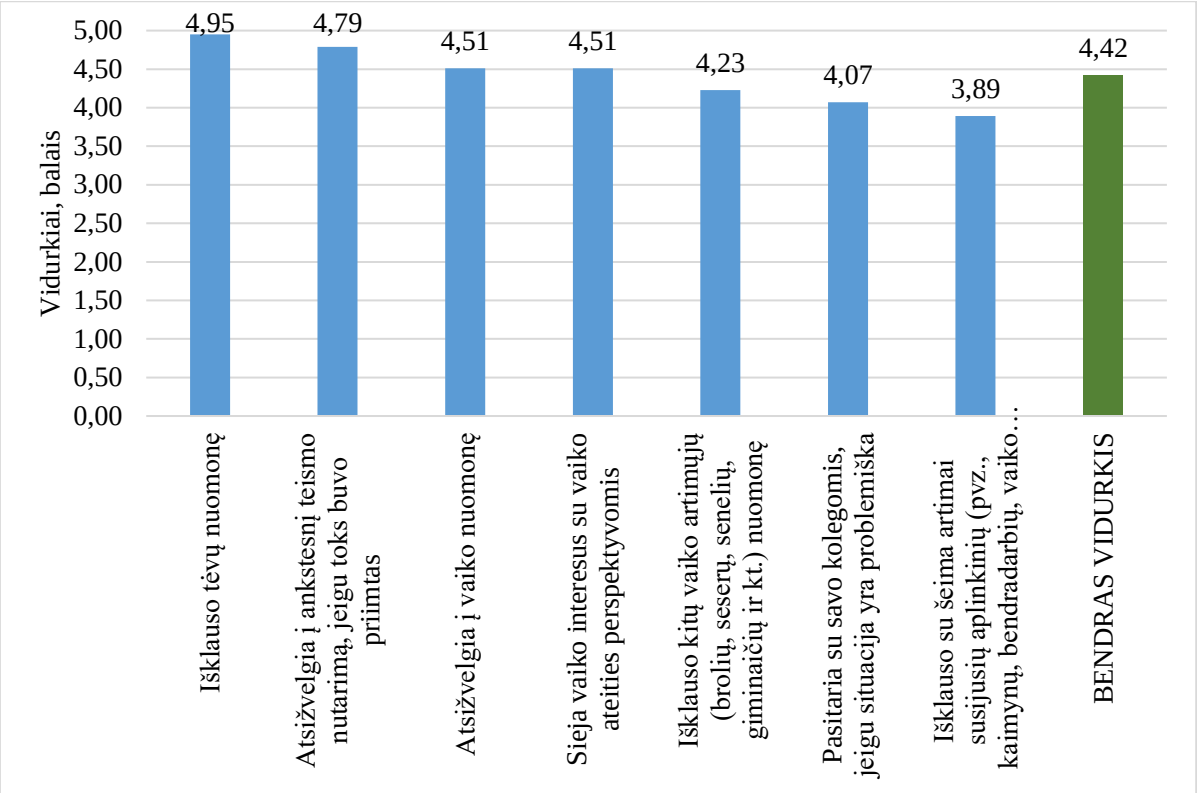
10 lentelė. Dažniausias vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijos taikymas respondentų darbo praktikoje: vertikali kryžminė analizė, proc. (N = 57) (p < 0,001)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Švelnioji strategija, kuri reiškia, kad jei nėra ypatingų aplinkybių, visų asmenų interesams turi būti teikiama vienoda reikšmė	**60,0**	**54,5**	11,2	14,3
Kietoji strategija, kai vaiko interesams teikiama absoliuti pirmenybė prieš kitų asmenų interesus	0,0	27,3	**44,4**	**71,5**
Priklausomai nuo situacijos taikoma arba švelnioji, arba kietoji strategija	20,0	9,1	25,9	7,1
Švelnios ir kietos strategijos derinys	20,0	9,1	18,5	7,1
Viso, proc.	100,0	100,0	100,0	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Tarp strategijos taikymo atsakymų ir respondentų darbo patirties egzistuoja itin statistiškai reikšmingi skirtumai (p < 0,001). Tai vėlgi leidžia teigti, kad vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijos taikymas priklauso nuo VTA specialistų darbo patirties. Pastebima tendencija – kuo didesnė darbo patirtis, tuo dažnesnis kietosios strategijos pasitelkimas tarp respondentų.

Respondentų buvo klausiama, kokiais būdais jie vadovaujasi, nuspręsdami dėl geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju. Buvo vertinamas dažnumo aspektas. Beveik visi būdai buvo įvertinti gan aukštais vidurkiais (didesniais nei 4 balų vidurkis). Bendras vertinimų vidurkis – 4,42 balo (12 pav.). Geriausiai buvo įvertinti šie būdai – išklauso tėvų nuomonę (4,95 balo), atsižvelgia į ankstesnį teismo nutarimą, jeigu toks buvo priimtas (4,79 balo), atsižvelgia į vaiko nuomonę (4,51 balo) ir sieja vaiko interesus su jo ateities perspektyvomis (4,51 balo). Rečiausiai VTA specialistų naudojamas būdas – išklauso su šeima artimai susijusių aplinkinių (pvz., kaimynų, bendradarbių, vaiko mokytojų ir pan.) nuomonę (3,89 balo).

12 pav. Būdų, kuriais vadovaujamasi nusprendžiant dėl geriausių vaiko interesų, pasiskirstymas respondentų darbo praktikoje pagal dažnumą, balais (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

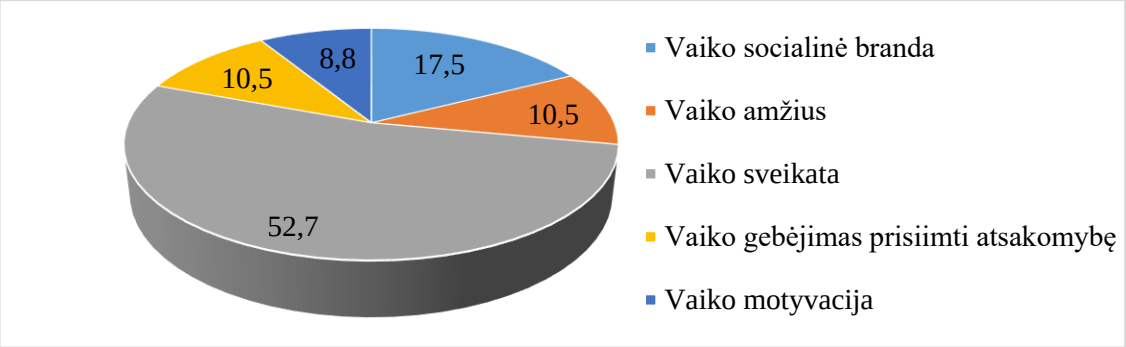
Aukščiausiais balų vidurkiais daugiau negu pusę būdų, kuriais VTA specialistai vadovaujasi nuspręsdami dėl geriausių vaiko interesų, įvertino mažiausią (iki 1 metų) darbo patirtį turintys respondentai (11 lentelė). VTA specialistai, turintys darbo patirtį nuo 6 iki 10 metų, daugelį būdų įvertino kritiškiausiai (nėra nė vieno aukščiausio balų vidurkio). Visgi buvo nustatyta, kad skirtumai tarp VTA specialistų darbo patirties ir būdų vertinimo kintamųjų nėra statistiškai reikšmingi ($p < 0,05$).

11 lentelė. Būdų, kuriais vadovaujamasi nusprendžiant dėl geriausių vaiko interesų, pasiskirstymas respondentų darbo praktikoje pagal dažnumą ir respondentų patirtį, balais (N = 57) ($p > 0,05$)

Kriterijai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Išklauso tėvų nuomonę	**5,00**	**5,00**	4,80	**5,00**
Atsižvelgia į ankstesnį teismo nutarimą, jeigu toks priimtas	**5,00**	**5,00**	4,46	4,70
Atsižvelgia į vaiko nuomonę	**5,00**	4,50	4,14	4,40
Sieja vaiko interesus su vaiko ateities perspektyvomis	**5,00**	4,50	4,14	4,40
Išklauso kitų vaiko artimųjų (brolių, seserų, senelių, giminaičių ir kt.) nuomonę	4,60	4,20	4,00	4,12
Pasitaria su savo kolegomis, jeigu situacija yra problemiška	4,20	4,00	4,08	4,00
Išklauso su šeima artimai susijusių aplinkinių (pvz., kaimynų, bendradarbių, vaiko mokytojų ir pan.) nuomonę	2,80	4,00	4,36	4,40
BENDRAS VIDURKIS	**4,51**	**4,46**	**4,28**	**4,43**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Kitas klausimas buvo toks – į kokius požymius respondentai atkreipia dėmesį, kai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų šeimos skyrybų atveju? Dominuojantis požymis buvo vaiko sveikata (52,7 proc. atsakiusiųjų). Antroje vietoje atsidūrė vaiko socialinė branda (17,5 proc.). Kiti požymiai buvo mažiau reikšmingi (13 pav.).

13 pav. Požymių, respondentams vertinant vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas pagal svarbą, proc. (N = 57)
Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atlikus horizontalią kryžminę analizę pagal požymių, respondentams vertinant vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymą pagal svarbą ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad beveik visais atvejais požymius (išskyrus vaiko socialinę brandą ir vaiko gebėjimą prisiimti atsakomybę) svarbiausiais laikė nuo 6 iki 10 metų darbo stažą turintys respondentai (12 lentelė). Tai galima argumentuoti tuo, kad būtent šios kategorijos respondentų buvo daugiausiai apklausta (N=27). Neužfiksuota, kad tarp požymių vertinimų pagal svarbą ir respondentų darbo patirties egzistuotų statistiškai reikšmingi skirtumai ($p > 0,05$).

12 lentelė. Požymių, respondentams vertinant vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas pagal svarbą: horizontali kryžminė analizė, proc. (N = 57) ($p > 0,05$)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis				Viso proc.
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau	
Vaiko socialinė branda	10,00	**30,00**	**30,00**	**30,00**	100,0
Vaiko amžius	16,67	16,67	**50,00**	16,67	100,0
Vaiko sveikata	3,33	16,67	**53,33**	26,67	100,0
Vaiko gebėjimas prisiimti atsakomybę	16,67	16,67	**33,33**	**33,33**	100,0
Vaiko motyvacija	20,00	20,00	**60,00**	0,00	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

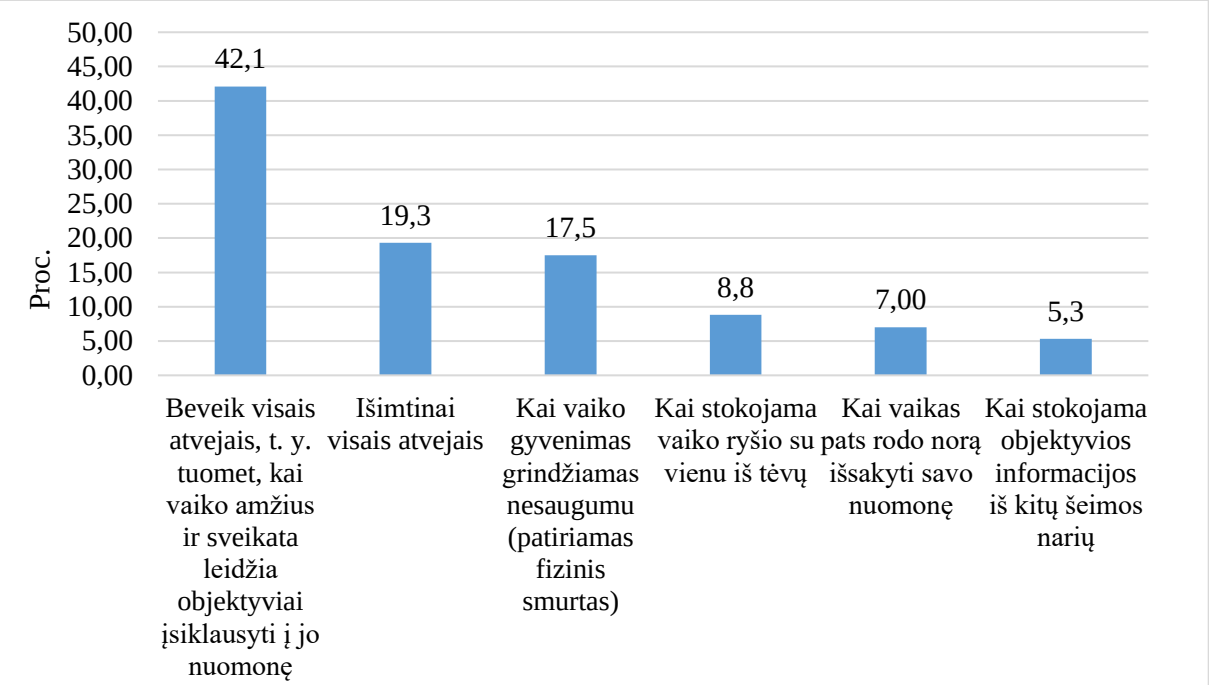
Atlikus vertikalią kryžminę analizę pagal požymių pasiskirstymą pagal svarbą ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad vaiko sveikata buvo svarbiausias požymis beveik visoms darbo stažo (nuo 1 iki 5 metų, nuo 6 iki 10 metų, 11 metų ir daugiau) grupėms. Tik mažiausią darbo stažą (iki 1 metų) turintys specialistai pasirinko labai įvairius požymius (13 lentelė). Neužfiksuota, kad tarp požymių vertinimų pagal svarbą ir respondentų darbo patirties egzistuotų statistiškai reikšmingi skirtumai ($p > 0,05$).

13 lentelė. Požymių, respondentams vertinant vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas pagal svarbą: vertikali kryžminė analizė, proc. (N = 57) (p > 0,05)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Vaiko socialinė branda	20,00	27,27	11,11	21,43
Vaiko amžius	20,00	9,09	11,11	7,14
Vaiko sveikata	20,00	**45,45**	**59,26**	**57,14**
Vaiko gebėjimas prisiimti atsakomybę	20,00	9,09	7,41	14,29
Vaiko motyvacija	20,00	9,09	11,11	0,00
Viso, proc.	100,0	100,0	100,0	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Siekta sužinoti tiriamųjų nuomonę dėl atvejų, kuriais respondentai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų šeimos skyrybų metu. 42,1 proc. apklaustųjų teigė, kad vaiko nuomonę vertina beveik visais atvejais, t. y. tuomet, kai vaiko amžius ir sveikata leidžia objektyviai įsiklausyti į jo nuomonę. 19,3 proc. respondentų nurodė, kad tai atlieka išimtinai visais atvejais. 17,5 proc. tvirtino, kad vertina vaiko nuomonę, kai vaiko gyvenimas grindžiamas nesaugumu (patiriamas fizinis smurtas). Kiti atvejai tarp respondentų buvo įvardinti daug rečiau (14 pav.).

14 pav. Atvejų, kai respondentai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas, proc. (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atlikus horizontalią kryžminę analizę pagal atvejus, kai vertinama vaiko nuomonė, ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad iš tų subjektų, kurie vertina vaiko nuomonę išimtinai visais atvejais, dažniausiai tai daro iki 1 metų darbo stažą turintys respondentai (36,36 proc.). Kitais atvejais dažniausiai dominavo nuo 6 iki 10 metų darbo stažą turinčių tyrimo

dalyvių pasirinkimai (14 lentelė). Neužfiksuota, kad tarp atvejų vertinimų ir respondentų darbo patirties egzistuotų statistiškai reikšmingi skirtumai (p > 0,05).

14 lentelė. Atvejų, kai respondentai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas: horizontali kryžminė analizė, proc. (N = 57) (p > 0,05)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis				Viso proc.
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau	
Išimtinai visais atvejais	**36,36**	27,27	18,18	18,18	100,0
Beveik visais atvejais, t. y. tuomet, kai vaiko amžius ir sveikata leidžia objektyviai įsiklausyti į jo nuomonę	4,17	8,33	**58,33**	29,17	100,0
Kai vaiko gyvenimas grindžiamas nesaugumu (patiriamas fizinis smurtas)	0,00	30,00	**40,00**	30,00	100,0
Kai stokojama vaiko ryšio su vienu iš tėvų	0,00	20,00	**80,00**	0,00	100,0
Kai vaikas pats rodo norą išsakyti savo nuomonę	0,00	25,00	**50,00**	25,00	100,0
Kai stokojama objektyvios informacijos iš kitų šeimos narių	0,00	**33,33**	**33,33**	**33,33**	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

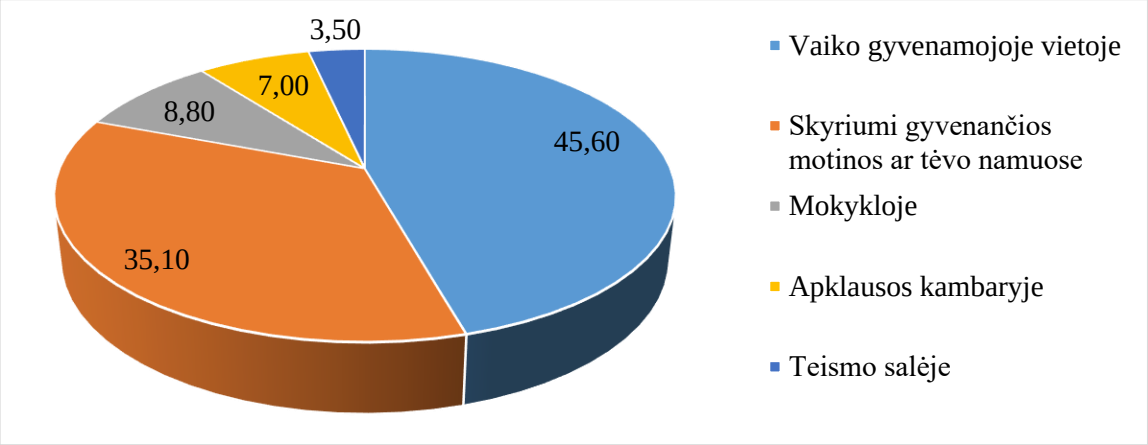
Atlikus vertikalią kryžminę analizę pagal atvejus ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad iki 1 metų darbo stažą turintys respondentai dažniausiai vaiko nuomonę vertina išimtinai visais atvejais (80 proc.). Tarp nuo 1 iki 5 metų darbo stažą turinčių respondentų nebuvo vieno kurio nors ryškiau dominuojančio pasirinkimo. Nuo 6 iki 10 metų darbo stažą turintys respondentai dažniausiai vaiko nuomonę vertina beveik visais atvejais (51,85 proc.). 11 metų ir didesnį darbo stažą turintys respondentai dažniausiai vaiko nuomonę vertina taip pat beveik visais atvejais (50 proc.) (15 lentelė). Neužfiksuota, kad tarp atvejų vertinimų ir respondentų darbo patirties egzistuotų statistiškai reikšmingi skirtumai (p > 0,05).

15 lentelė. Atvejų, kai respondentai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas: vertikali kryžminė analizė, proc. (N = 57) (p > 0,05)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Išimtinai visais atvejais	**80,00**	27,27	7,41	14,29
Beveik visais atvejais, t. y. tuomet, kai vaiko amžius ir sveikata leidžia įsiklausyti į jo nuomonę	20,00	18,18	**51,85**	**50,00**
Kai vaiko gyvenimas grindžiamas nesaugumu (patiriamas fizinis smurtas)	0,00	27,27	14,81	21,43
Kai stokojama vaiko ryšio su vienu iš tėvų	0,00	9,09	14,81	0,00
Kai vaikas pats rodo norą išsakyti savo nuomonę	0,00	9,09	7,41	7,14
Kai stokojama objektyvios informacijos iš kitų šeimos narių	0,00	9,09	3,70	7,14
Viso, proc.	100,0	100,0	100,0	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Respondentų buvo klausiama, kurioje vietoje jie dažniausiai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų. Dažniausiai tai atliekama arba vaiko gyvenamojoje vietoje (45,60 proc.), arba skyriumi gyvenančios motinos ar tėvo namuose (35,10 proc.) (15 pav.).

15 pav. Vietų, kuriose respondentai dažniausiai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas, proc. (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atlikus horizontalią kryžminę analizę pagal vietas, kuriose respondentai dažniausiai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad iš tų subjektų, kurie vertina vaiko nuomonę jo gyvenamoje vietoje, dažniausia tai atlieka nuo 6 iki 10 metų patirtį turintys respondentai (42,31 proc.). Iš tų asmenų, kurie vertina vaiko nuomonę skyriumi gyvenančios motinos ar tėvo namuose, dažniausia tai atlieka nuo 6 iki 10 metų patirtį turintys respondentai (65 proc.). Mokykloje tai dažniausiai daro nuo 1 iki 5 metų ir nuo 6 iki 10 metų darbo stažą turintys tiriamieji (abi grupės po 40 proc.). Apklausą kambaryje (50 proc. nuo visų tai atliekančių) ir teismo salėje (100 proc. nuo visų tai atliekančių) dažniausiai renkasi mažiausiai patyrę kolegos (darbo stažas iki 1 metų) (16 lentelė). Neužfiksuota, kad tarp vietų vertinimų ir respondentų darbo patirties egzistuotų statistiškai reikšmingi skirtumai ($p > 0,05$).

16 lentelė. Vietų, kuriose respondentai dažniausiai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas: horizontali kryžminė analizė, proc. (N = 57) ($p > 0,05$)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis				Viso proc.
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau	
Vaiko gyvenamojoje vietoje	3,85	19,23	**42,31**	34,62	100,0
Skyriumi gyvenančios motinos ar tėvo namuose	0,00	15,00	**65,00**	20,00	100,0
Mokykloje	0,00	**40,00**	**40,00**	20,00	100,0
Apklausos kambaryje	**50,00**	25,00	25,00	0,00	100,0
Teismo salėje	**100,00**	0,00	0,00	0,00	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atlikus vertikalią kryžminę analizę pagal vietas, kuriose respondentai dažniausiai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad iki 1 metų darbo stažą turintys respondentai dažniausiai vaiko nuomonę vertina apklausos kambaryje ir teismo salėje (po 40 proc.). Tikėtina, kad mažesnė darbo patirtis iš dalies lemia tokius

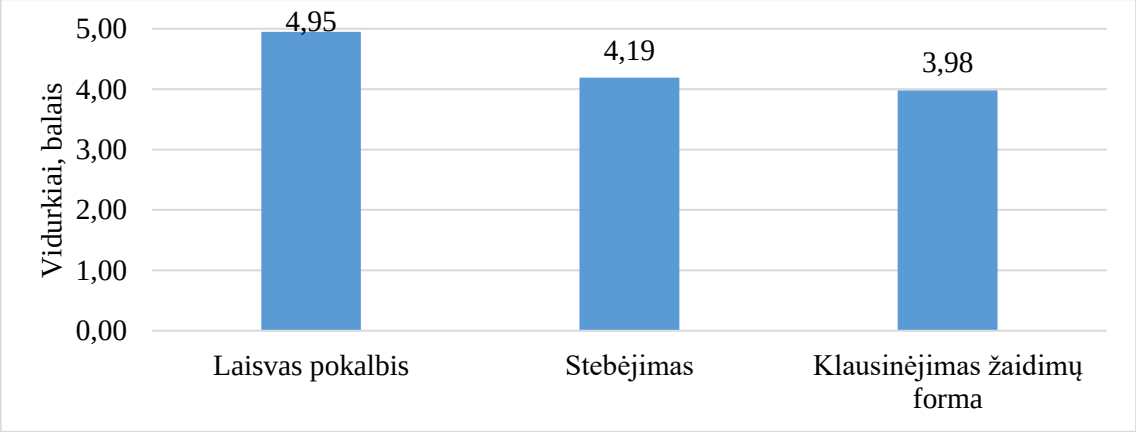
pasirinkimus, nes tai vaikui svetimos aplinkos. Tarp kitų įvairių darbo stažą turinčių grupių dominavo arba vaiko gyvenamosios vietos, arba skyriumi gyvenančios motinos ar tėvo namų pasirinkimai. Tai vaikui artimesnės aplinkos, kuriose jis gali labiau atsiverti, bet, kita vertus, gali būti veikiamas kurio nors iš suinteresuotų tėvų (17 lentelė). Neužfiksuota, kad tarp vietų vertinimų ir respondentų darbo patirties egzistuotų statistiškai reikšmingi skirtumai ($p > 0,05$).

17 lentelė. Vietų, kuriose respondentai dažniausiai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas: vertikali kryžminė analizė, proc. (N = 57) ($p > 0,05$)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Vaiko gyvenamojoje vietoje	20,00	**45,45**	**40,74**	**64,29**
Skyriumi gyvenančios motinos ar tėvo namuose	0,00	27,27	**48,15**	28,57
Mokykloje	0,00	18,18	7,41	7,14
Apklausos kambaryje	**40,00**	9,09	3,70	0,00
Teismo salėje	**40,00**	0,00	0,00	0,00
Viso, proc.	100,0	100,0	100,0	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Būdai, kuriais VTA specialistai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų šeimos skyrybų atveju, yra vienas iš apklausos objektų. Dažniausiai praktikoje naudojamas laisvas pokalbis (4,95 balo), kiek rečiau pasitelkiamas stebėjimas (4,19 balo), o rečiausiai, lyginant su pirmais dviem būdais – klausinėjimas žaidimų forma (3,98 balo) (16 pav.). Tikėtina, kad šio būdo retesnį naudojimą lemia vaiko amžius, nes ne visiems vaikams (pvz., paaugliams) toks nuomonės nustatymo būdas yra adekvatus.

16 pav. Būdų, kuriais respondentai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas pagal dažnumą, balais (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

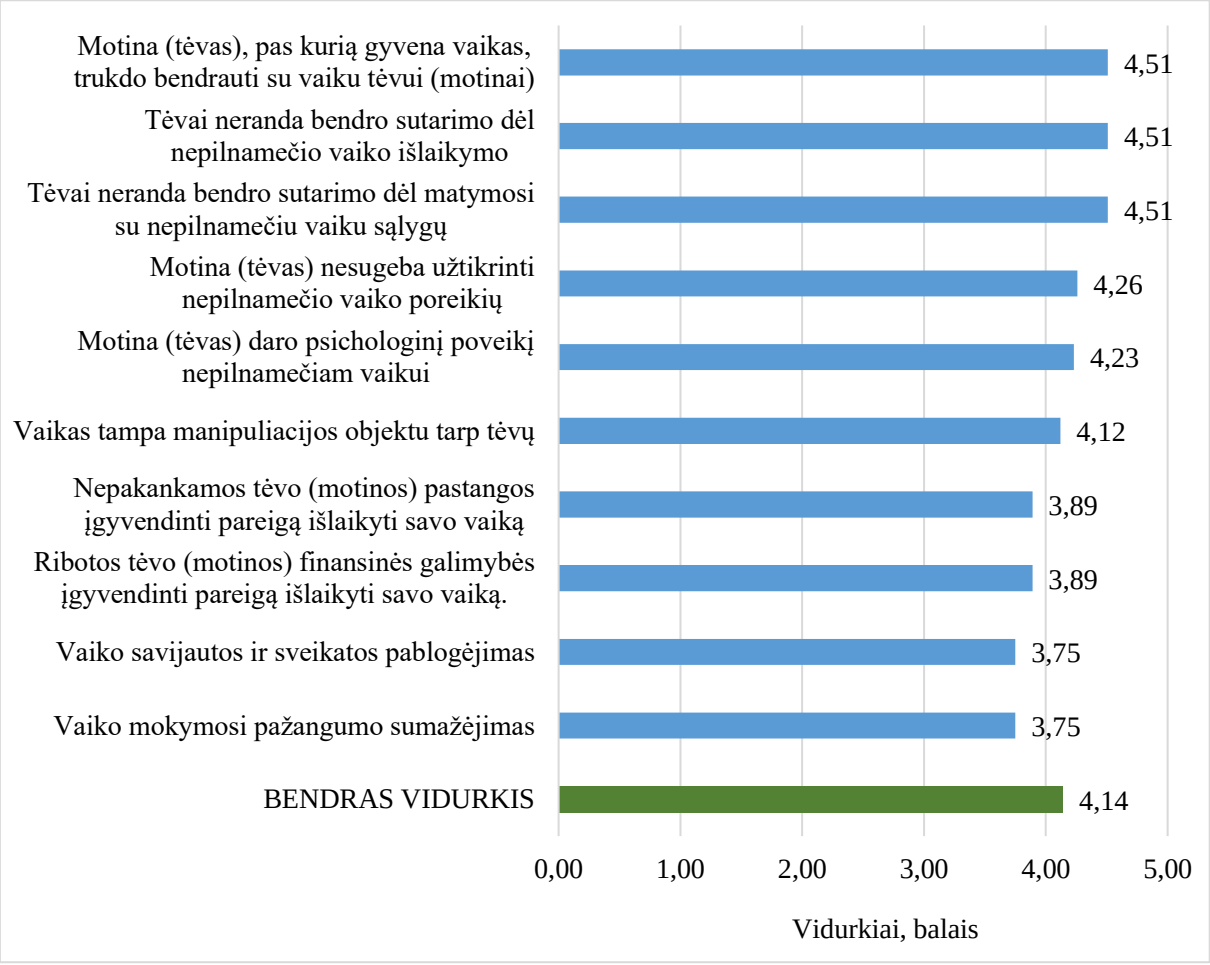
Palyginus būdų, kuriais respondentai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymą pagal respondentų patirtį, matyti, kad šis būdas yra populiariausias tarp visų darbo stažo grupių (18 lentelė). Nebuvo nustatyta, kad tarp būdų, kuriais respondentai vertina vaiko nuomonę, ir tiriamųjų patirties būtų statistiškai reikšmingi skirtumai ($p > 0,05$).

18 lentelė. Būdų, kuriais respondentai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų, pasiskirstymas pagal dažnumą ir respondentų patirtį, balais
(N = 57) (p > 0,05)

Kriterijai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Laisvas pokalbis	**5,00**	**5,00**	**4,80**	**5,00**
Stebėjimas	4,00	4,20	4,26	4,30
Klausinėjimas žaidimų forma	3,00	4,40	4,12	4,40

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atliekant tyrimą buvo įdomu sužinoti, kokios kyla problemos užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju. Dažniausiai pasitaikančios problemos (įvertintos aukštesniais kaip 4 balai vidurkiais) buvo šios: motina (tėvas), pas kurią gyvena vaikas, trukdo bendrauti su vaiku tėvui (motinai) (4,51 balo), tėvai neranda bendro sutarimo dėl nepilnamečio vaiko išlaikymo (4,51 balo), tėvai neranda bendro sutarimo dėl matymosi su nepilnamečiu vaiku sąlygų (4,51 balo), motina (tėvas) nesugeba užtikrinti nepilnamečio vaiko poreikių (4,26 balo), motina (tėvas) daro psichologinį poveikį nepilnamečiam vaikui (4,23 balo), vaikas tampa manipuliacijos objektu tarp tėvų (4,12 balo) (17 pav.).

17 pav. Problemų, kylančių užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju, įvertinimas pagal dažnumą, balais (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Galima teigti, kad vaiko teisių užtikrinimas šeimos skyrybų atveju yra problemiškas procesas VTA specialistams, nes, kaip parodė apklausa, jiems tenka spręsti įvairaus pobūdžio problemas, siekti geriausių vaiko interesų įgyvendinimo, laviruoti tarp tėvų daromo spaudimo ir poveikio. Dažniausiai visų darbo stažo grupių respondentai įvardijo šias problemas: motina (tėvas), pas kurią gyvena vaikas, trukdo bendrauti su vaiku tėvui (motinai), tėvai neranda bendro sutarimo dėl nepilnamečio vaiko išlaikymo arba dėl matymosi su nepilnamečiu vaiku sąlygų (19 lentelė).

19 lentelė. Problemų, kylančių užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju, įvertinimas pagal dažnumą ir respondentų patirtį, balais (N = 57) (p > 0,05)

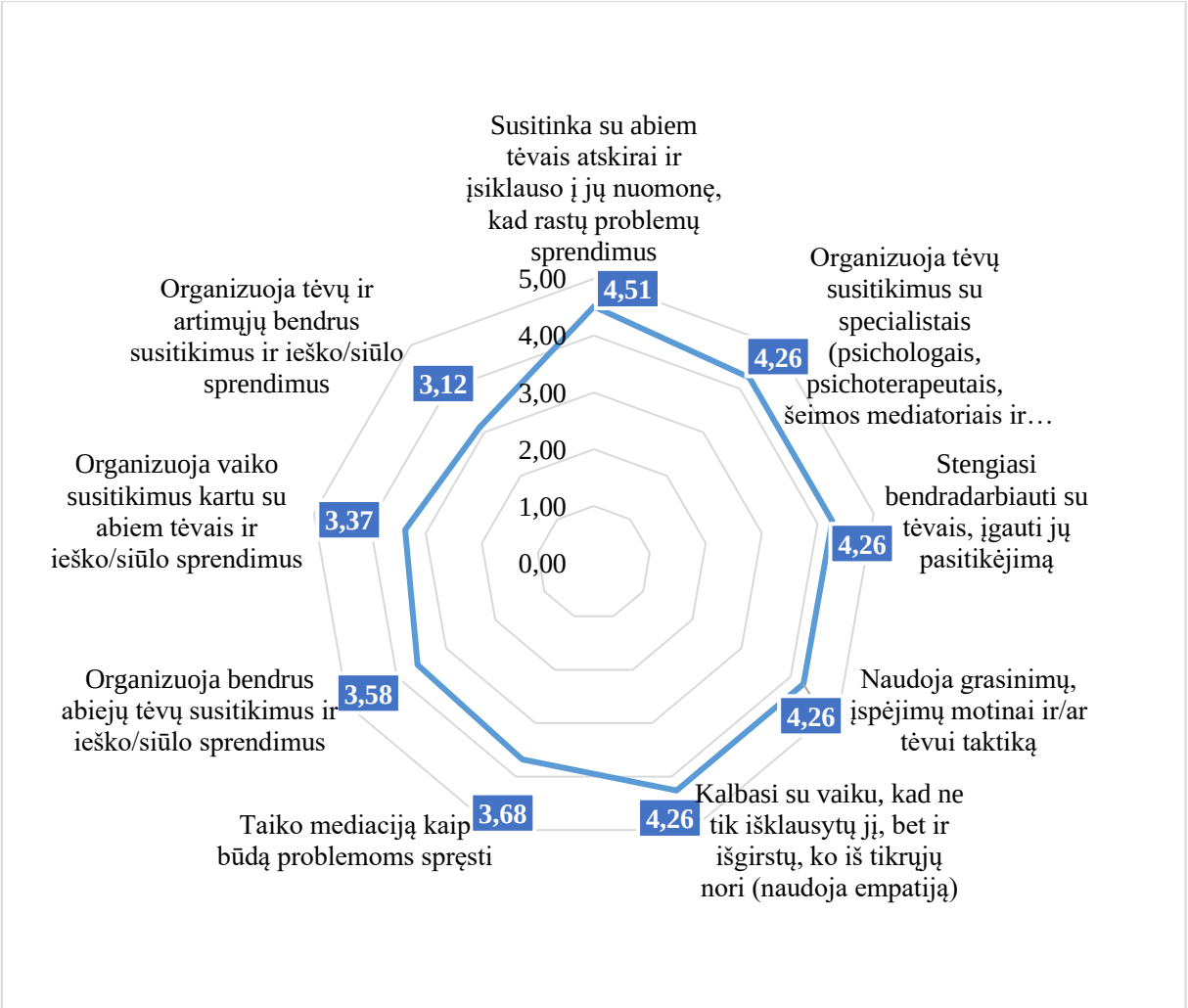
Kriterijai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Motina (tėvas), pas kurią gyvena vaikas, trukdo bendrauti su vaiku tėvui (motinai)	**4,00**	**4,75**	**4,79**	**4,50**
Motina (tėvas) daro psichologinį poveikį nepilnamečiam vaikui	**4,00**	4,20	4,42	4,30
Tėvai neranda bendro sutarimo dėl nepilnamečio vaiko išlaikymo	**4,00**	**4,75**	**4,79**	**4,50**
Tėvai neranda bendro sutarimo dėl matymosi su nepilnamečiu vaiku sąlygų	**4,00**	**4,75**	**4,79**	**4,50**
Motina (tėvas) nesugeba užtikrinti nepilnamečio vaiko poreikių	**4,00**	4,30	4,44	4,30
Nepakankamos tėvo (motinos) pastangos įgyvendinti pareigą išlaikyti savo vaiką	3,00	4,00	4,36	4,20
Ribotos tėvo (motinos) finansinės galimybės įgyvendinti pareigą išlaikyti savo vaiką.	3,00	4,00	4,36	4,20
Vaikas tampa manipuliacijos objektu tarp tėvų	3,00	4,50	4,48	4,50
Vaiko savijautos ir sveikatos pablogėjimas	3,00	4,00	4,00	4,00
Vaiko mokymosi pažangumo sumažėjimas	3,00	4,00	4,00	4,00
BENDRAS VIDURKIS	**3,50**	**4,33**	**4,44**	**4,30**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Į akis krinta tai, kad iki 1 metų darbo stažą turinčių specialistų bendras problemų vertinimo dažnumo vidurkis (3,50 balo) buvo pastebimai mažesnis už kitų darbo stažo grupių pateiktus bendrus vidurkius. Tai galima aiškinti tuo, kad dėl menkos patirties mažiausią darbo stažą turintiems respondentams kol kas tenka rečiau susidurti su daugeliu VTA srityje vyraujančių problemų. Nenustatyta, kad tarp problemų dažnumo vertinimų ir tiriamųjų darbinės patirties būtų statistiškai reikšmingi skirtumai (p > 0,05).

Identifikavus vyraujančias problemas, buvo svarbu nustatyti, kokiais būdais VTA specialistai sprendžia minėtas problemas. Dažniausiai naudojami problemų sprendimo būdai (įvertinti aukštesniais kaip 4 balai vidurkiais) buvo šie: tiriamieji susitinka su abiem tėvais

atskirai ir įsiklauso į jų nuomonę, kad rastų problemų sprendimus (4,51 balo), organizuoja tėvų susitikimus su specialistais (psichologais, psichoterapeutais, šeimos mediatoriais ir pan.) ir ieško/siūlo sprendimus (4,26 balo), stengiasi bendradarbiauti su tėvais, įgauti jų pasitikėjimą (4,26 balo), naudoja grasinimų, įspėjimų motinai ir/ar tėvui taktiką (4,26 balo), kalbasi su vaiku, kad ne tik išklausytų jį, bet ir išgirstų, ko iš tikrųjų nori (naudoja empatiją) (4,26 Balo) (18 pav.).

18 pav. Problemų sprendimo būdų paplitimas, užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju, pagal dažnumą, balais (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

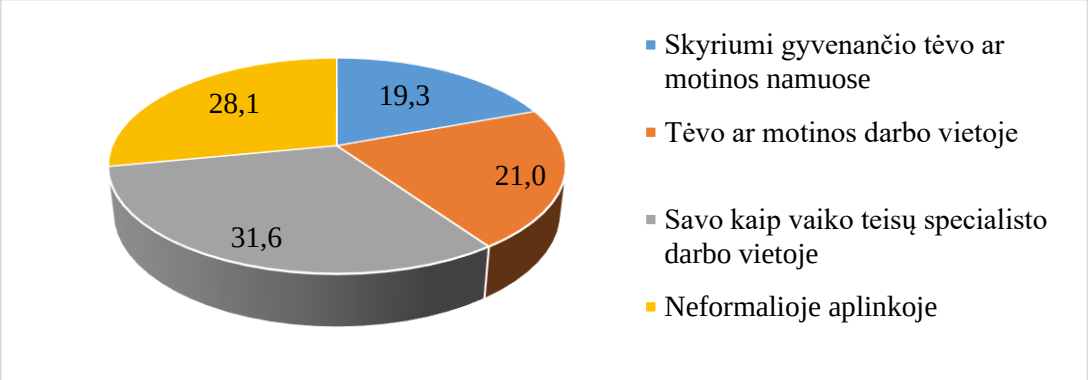
Taigi, kaip egzistuoja platus problemų, kylančių užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju, pobūdis, taip yra ir įvairių problemų sprendimo būdų, taikomų VTA specialistų darbo praktikoje. Visi išskirti dažniausiai naudojami problemų sprendimo būdai yra būdingi ne tik bendrai paėmus visai tyrimo imčiai, bet ir atskiroms respondentų grupėms, pasiskirsčiusioms pagal darbo stažą (20 lentelė). Tyrimo metu nebuvo nustatyta, kad tarp problemų sprendimo būdų vertinimų ir tiriamųjų darbo stažo egzistuotų statistiškai reikšmingi skirtumai ($p > 0,05$).

20 lentelė. Problemų sprendimo būdų paplitimas, užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju, pagal dažnumą ir respondentų patirtį, balais (N = 57) (p > 0,05)

Kriterijai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Susitinka su abiem tėvais atskirai ir įsiklauso į jų nuomonę, kad rastų problemų sprendimus	**4,00**	**4,75**	**4,79**	**4,50**
Organizuoja bendrus abiejų tėvų susitikimus ir ieško/siūlo sprendimus	2,00	3,60	**4,42**	**4,30**
Organizuoja vaiko susitikimus kartu su abiem tėvais ir ieško/siūlo sprendimus	3,00	3,60	3,08	3,80
Organizuoja tėvų ir artimųjų bendrus susitikimus ir ieško/siūlo sprendimus	3,00	3,10	3,00	3,38
Organizuoja tėvų susitikimus su specialistais (psichologais, psichoterapeutais, šeimos mediatoriais ir pan.) ir ieško/o sprendimus	**4,00**	**4,30**	**4,44**	**4,30**
Taiko mediaciją kaip būdą problemoms spręsti	3,00	4,00	3,72	4,00
Stengiasi bendradarbiauti su tėvais, įgauti jų pasitikėjimą	**4,00**	**4,30**	**4,44**	**4,30**
Naudoja grasinimų, įspėjimų motinai ir/ar tėvui taktiką	**4,00**	**4,30**	**4,44**	**4,30**
Kalbasi su vaiku, kad ne tik išklausytų jį, bet ir išgirstų, ko iš tikrųjų nori (naudoja empatiją)	**4,00**	**4,30**	**4,44**	**4,30**
BENDRAS VIDURKIS	**3,44**	**4,03**	**4,09**	**4,13**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Paskutiniu klausimu siekta sužinoti, kur dažniausiai respondentai kontaktuoja su vaiko tėvais, ieškodami būdų, kaip spręsti iškilusias problemas, susijusias su vaiko teisių užtikrinimu šeimos skyrybų atveju. Tai atliekama labai įvairiose vietose (nėra vienos kurios nors ryškiai dominuojančios vietos): VTA specialistų darbo vietose (31,6 proc.), neformalioje aplinkoje (28,1 proc.), tėvo ar motinos darbo vietoje (21 proc.), atskirai gyvenančio tėvo ar motinos namuose (19,3 proc.) (19 pav.).

19 pav. Vietų, kuriose respondentai dažniausiai kontaktuoja su vaiko tėvais, ieškodami būdų, kaip spręsti kilusias problemas, paplitimas, proc. (N = 57)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atlikus horizontalią kryžminę analizę pagal vietas, kuriose respondentai dažniausiai kontaktuoja su vaiko tėvais, ieškodami būdų, kaip spręsti kilusias problemas, ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad beveik visose atsakymų kategorijose (išskyrus pirmąją) dominuoja nuo 6 iki 10 metų darbo stažą turinčių respondentų pasirinkimai (jų ir buvo apklausta

daugiausiai) (21 lentelė). Neužfiksuota, kad tarp vietų vertinimų ir respondentų darbo patirties egzistuotų statistiškai reikšmingi skirtumai ($p > 0,05$).

21 lentelė. Vietų, kuriose respondentai dažniausiai kontaktuoja su vaiko tėvais, ieškodami būdų, kaip spręsti kilusias problemas, paplitimas: horizontali kryžminė analizė, proc. (N = 57) ($p > 0,05$)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis				Viso proc.
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau	
Skyriumi gyvenančio tėvo ar motinos namuose	9,09	**36,36**	**36,36**	18,18	100,0
Tėvo ar motinos darbo vietoje	0,00	33,33	**50,00**	16,67	100,0
Savo kaip vaiko teisų specialisto darbo vietoje	22,22	11,11	**50,00**	16,67	100,0
Neformalioje aplinkoje	0,00	6,25	**62,50**	31,25	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Atlikus vertikalią kryžminę analizę pagal vietas, kuriose respondentai dažniausiai kontaktuoja su vaiko tėvais, ieškodami būdų, kaip spręsti kilusias problemas, ir VTA specialistų darbo patirtį, nustatyta, kad iki 1 metų darbo stažą turintys respondentai, ieškodami būdų, kaip spręsti problemas, su tėvais dažniausiai kontaktuoja savo darbo vietoje (80 proc.). Tikėtina, kad mažesnė darbo patirtis iš dalies lemia tokius pasirinkimus, nes taip kontaktuoti patogiau VTA specialistams. VTA specialistų darbo vieta yra labai formali aplinka, kuri suvaržo ir apsunkina geresnio kontakto su tėvais užmezgimą (22 lentelė).

22 lentelė. Vietų, kuriose respondentai dažniausiai kontaktuoja su vaiko tėvais, ieškodami būdų, kaip spręsti kilusias problemas, paplitimas: vertikali kryžminė analizė, proc. (N = 57) ($p > 0,05$)

Teiginiai	VTA specialistų darbo patirtis			
	Iki 1 m.	Nuo 1 iki 5 metų	Nuo 6 iki 10 metų	11 metų ir daugiau
Skyriumi gyvenančio tėvo ar motinos namuose	20,00	**36,36**	13,79	16,67
Tėvo ar motinos darbo vietoje	0,00	**36,36**	20,69	16,67
Savo kaip vaiko teisų specialisto darbo vietoje	**80,00**	18,18	**31,03**	25,00
Neformalioje aplinkoje	0,00	9,09	**34,48**	**41,67**
Viso, proc.	100,0	100,0	100,0	100,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis anketinės apklausos duomenimis

Nuo 1 iki 5 metų darbo stažą turintys respondentai, ieškodami būdų, kaip spręsti problemas, su tėvais dažniausiai kontaktuoja skyriumi gyvenančio tėvo ar motinos namuose arba tėvo / motinos darbo vietoje (po 36,36 proc.). Nuo 6 iki 10 metų darbo stažą turintys respondentai su tėvais dažniausiai kontaktuoja skyriumi tėvo / motinos darbo vietoje (31,03 proc.) arba neformalioje aplinkoje (34,48 proc.). 11 metų ir didesnį darbo stažą turintys respondentai su tėvais dažniausiai kontaktuoja neformalioje aplinkoje (41,67 proc.). Kaip matyti, vietų pasirinkimai tarp skirtingą darbo stažą turinčių tiriamųjų labai įvairuoja, tačiau neužfiksuota, kad tarp vietų vertinimų ir respondentų darbo patirties egzistuotų statistiškai reikšmingi skirtumai ($p > 0,05$).

4.2. Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir vertinimas kitų mokslinių tyrimų kontekste

Remiantis atliktu empiriniu tyrimu, šiame skyriuje tikslinga pateikti esminius apibendrinamuosius vertinimus ir palyginti tyrimo rezultatus kitų mokslinių tyrimų kontekste.

VTA specialistai nevienareikšmiškai vertina geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju sampratą ir ją apibūdinančius kriterijus. Kadangi nėra visuotinai priimtinos ir teisiškai įtvirtintos geriausių vaiko interesų kategorijos sampratos, ją apibūdinančių kriterijų, atsiranda erdvės įvairioms interpretacijoms. Nežiūrint to, galima teigti, kad dauguma VTA specialistų geriausių vaiko interesų (šeimos skyrybų atveju) sampratą sieja su geriausiomis vaikui gyvenimo šeimoje sąlygomis arba grindžia teigiamo vaiko vystymosi, atsižvelgiant į jo poreikius, nuostata. Dauguma respondentų pritaria nuomonei, kad yra tikslinga įstatymu įtvirtinti konkrečius „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančius kriterijus.

VTA specialistai savo darbinėje praktikoje naudoja įvairias vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijas. Daugiausiai jų taiko kietąją strategiją, kai vaiko interesams teikiama absoliuti pirmenybė prieš kitų asmenų interesus. Tarp strategijų taikymo ir respondentų darbo patirties egzistuoja statistiškai reikšmingi skirtumai. Nustatyta tendencija – kuo didesnė darbo patirtis, tuo dažnesnis kietosios strategijos naudojimas. Pavyzdžiui, iki 1 metų darbo stažą turintys respondentai dažniausiai taiko švelniąją strategiją, kuri reiškia, kad jei nėra ypatingų aplinkybių, visų asmenų interesams teikiama vienoda reikšmė. 11 metų ir didesnį darbo stažą turintys tiriamieji dažniausiai pasitelkia kietąją strategiją. Nustatyta, kad dalis VTA specialistų naudoja arba švelniąją, arba kietąją strategiją, priklausomai nuo situacijos, arba taiko šių strategijų derinį. Vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijų taikymo nevienareikšmiškumą VTA specialistų darbinėje praktikoje išskiria Crowe & Toohey (2009, cit. pagal Kairienė, 2012b).

Kaip minėta, VTA specialistai nevienareikšmiškai vertina geriausius vaiko interesus (šeimos skyrybų atveju) apibūdinančius kriterijus. Visgi galima išskirti tai, kurie kriterijai daugeliui respondentų yra svarbiausi. Svarbiausi kriterijai, VTA specialistams sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju, yra šie: gera vaiko sveikata, šeimos gyvenimo sąlygos, tėvų pastangos vaiko atžvilgiu, tėvų galimybės įgyvendinti tėvų valdžią. Nenustatyta, kad skirtumai tarp VTA specialistų darbo patirties ir kriterijų vertinimo kintamųjų būtų statistiškai reikšmingi. Kairienės ir Jekaitytės (2010) tyrimu buvo identifikuoti kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama teikiant VTA specialistams išvadą teismui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo šeimos skyrybų atveju – tai gyvenimo sąlygos, vaiko nuomonė, vaiko saugumas namuose, vaiko ryšys su motina (tėvu). Šiame darbe nustatyta, kad svarbiausi kriterijai, VTA specialistams sprendžiant dėl vaiko gyvenimo sąlygų šeimos skyrybų atveju,

yra šie: sveika ir saugi aplinka, tėvų materialinė padėtis, tėvų gyvenamasis būstas, vaiko galimybė lavinti savo gebėjimus. Nustatyta, kad skirtumai tarp VTA specialistų darbo patirties ir kriterijų vertinimo kintamųjų yra statistiškai reikšmingi. Pastebėta, kad mažesnį darbo stažą turintys respondentai linkę palankiau vertinti įvairius kriterijus, sprendžiant dėl vaiko gyvenimo sąlygų šeimos skyrybų atveju. Nuspręsdami dėl geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju, VTA specialistai dažniausiai išklauso tėvų nuomonę, atsižvelgia į ankstesnį teismo nutarimą, jeigu toks buvo priimtas, atsižvelgia į vaiko nuomonę, sieja vaiko interesus su jo ateities perspektyvomis.

Mokslininkai neabejoja tuo, kad vaiko nuomonei nustatyti būtinas ypač geras VTA specialistų pasirengimas (Jonynienė ir Martinavičiūtė, 2014; Roberts, 2017; Limantė ir Račkauskienė-Burneikienė). Šiame tyrime išsiaiškinta, kad svarbiausi požymiai, į kuriuos VTA specialistai atkreipia dėmesį, kai vertina vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų šeimos skyrybų atveju, yra vaiko socialinė branda ir ypač vaiko sveikata. Dauguma respondentų vaiko nuomonę dažniausiai vertina beveik visais atvejais (kai vaiko amžius ir sveikata leidžia objektyviai įsiklausyti į jo nuomonę) arba išimtinai visais atvejais. Neretai VTA specialistai vertina vaiko nuomonę, kai jo gyvenimas grindžiamas nesaugumu (vaikas patiria fizinį smurtą). Dažniausiai vaiko nuomonė vertinama arba vaiko gyvenamojoje vietoje, arba skyriumi gyvenančios motinos ar tėvo namuose. Jonynienės ir Martinavičiūtės (2014) atliktame ekspertų interviu nustatyta, kad dažniausiai vaiką stengiamasi išklausyti jam priimtinoje, jaukioje aplinkoje, t. y. vaiko namuose, tačiau būna atvejų, kai vaikas apklausiamas kitose institucijose (teisme) ar vietose (mokykloje), kas suponuoja nuostatą, kad tokiais atvejais daroma žala vaikui. Tai, kad vaikas apklausiamas nebūtinai jam jaukioje aplinkoje (mokykloje, apklausos kambaryje, teismo salėje), buvo nustatyta ir šiame tyrime.

Šiame darbe atlikto tyrimo duomenimis, VTA specialistams vertinant vaiko nuomonę, dažniausiai praktikoje naudojamas laisvas pokalbis, kiek rečiau – stebėjimas, o rečiausiai – klausinėjimas žaidimų forma. Jonynienės ir Martinavičiūtės (2014) atliktame ekspertų interviu nustatyta, kad naudojami taip pat įvairūs metodai – pokalbis laisva tema, klausimų formuluotės, specialūs metodai (pvz. psichologinė ekspertizė), stebėjimas, žaidimai.

Vaiko teisių užtikrinimas šeimos skyrybų atveju dažnai yra problemiškas ir komplikuotas procesas, nes VTA specialistams tenka susidurti su įvairių problemų plačiu spektru ir priimti įvairialypius sprendimus, kaip atsiradusias problemas eliminuoti. Dažniausiai pasitaikančios problemos: motina (tėvas), pas kurią gyvena vaikas, trukdo bendrauti su vaiku tėvui (motinai); tėvai neranda bendro sutarimo dėl nepilnamečio vaiko išlaikymo; tėvai neranda bendro sutarimo dėl matymosi su nepilnamečiu vaiku sąlygų; motina (tėvas) nesugeba užtikrinti nepilnamečio vaiko poreikių; motina (tėvas) daro psichologinį poveikį nepilnamečiam vaikui;

vaikas tampa manipuliacijos objektu tarp tėvų. Rišys (2017) savo tyrime išskiria vieną vyraujančią problemą – įvykus šeimos skyryboms, buvę sutuoktiniai susiduria su tokiu reiškiniu, kaip apsunkintas tėvų ir vaikų bendravimas. Maslauskaitė ir Kuconytė (2016) nustatė, kad vienas iš egzistuojančių vaiko ir tėvo kontaktų bei dalyvavimo išlaikant vaiką modelių, yra visiškai, nusišalinantys nuo bendravimo ir finansinio vaikų išlaikymo tėvai. Kitas modelis – fragmentiškai bendraujantys ir fragmentiškai išlaikantys tėvai. Tai, kad tėvai nesilaiko savo pareigų vaikui, yra didelė problema, siekiant užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju. Šiame darbe atliktame tyrime identifikuoti dažniausiai respondentų naudojami užfiksuotų problemų sprendimo būdai: VTA specialistai susitinka su abiem tėvais atskirai ir įsiklauso į jų nuomonę; organizuoja tėvų susitikimus su specialistais; stengiasi bendradarbiauti su tėvais, įgauti jų pasitikėjimą; naudoja grasinimų, įspėjimų motinai ir/ar tėvui taktiką; kalbasi su vaiku, naudodami empatiją. Pernelyg retai VTA specialistai naudoja mediacijos metodą, nors tai mokslinėje praktikoje palankiai vertinamas kompromisų ieškojimo būdas (Parkinson, & Cashmore, 2007; Saposnek, 2007; Elrod, 2007; Birnbaum, 2009; Atwood, 2011; Emery, 2013; Stripeikienė, 2017). VTA specialistai, ieškodami būdų, kaip spręsti iškilusias problemas, kontaktuoja su tėvais, vaiku, ir tai atlieka įvairiose vietose – savo darbo vietose, neformalioje aplinkoje, tėvo ar motinos darbo vietoje, atskirai gyvenančio tėvo ar motinos namuose.

Apibendrinant galima teigti, kad VTA specialistai stengiasi įvairiais būdais užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju. Labiausiai jiems rūpi vaiko sveikata ir geros gyvenimo sąlygos šeimoje. Dėl geriausius vaiko interesus apibūdinančių kriterijų neapibrėžtumo, kai kada besikomplikuojančių santykių su negeranoriškai nusiteikusiais tėvais, siekiančiais manipuliuoti savo vaikais, VTA specialistams kyla daug iššūkių, susidorojimas su kuriais labai priklauso nuo jų patirties, profesionalumo ir įžvalgumo.

IŠVADOS

1. Vaikas nuo suaugusiojo yra priklausomas asmuo, todėl tai formuoja ypatingą vaiko-suaugusiojo ryšį ir santykį šeimoje bei visuomenėje. Vaikas disponuoja savo teisėmis ir turi teisinį statusą. Pagrindinės vaiko teisės yra šios: egzistencinės, dalyvavimo, apsaugos, nuosavybės, vystymosi. Specifiška tai, kad vaikai disponuoja tokiomis teisėmis, kurių neturi suaugusieji (turi teisę į globą, teisę būti auginamam savo tėvų, teisę bendrauti su broliais, seserimis) ir tai, kad už vaiko teisių įgyvendinimą ir užtikrinimą yra atsakingi suaugusieji asmenys (pirmiausiai tėvai). Vaikas turi teisę į šeimos ryšius, turi teisę turėti tėvą ir motiną (pilną šeimą). Šeima yra pagrindinė institucija, galinti geriausiai užtikrinti vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą. Dėl šeimos instituto nuvertinimo daugėja skyrybų, tai mažina galimybes užtikrinti veiksmingą vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą šeimoje. Nežiūrint to, nediskutuotinai pripažįstama, kad vaikas turi teisę gyventi pilnoje šeimoje.
2. Šeimos skyrybų atveju turi būti teisiškai išspręsti įvairūs su vaiku susiję klausimai: nustatyta vaiko išlaikymo tvarka, gyvenamoji vieta, nusprendžiama dėl tėvų dalyvavimo vaiko auklėjime. VTA specialistų veikla, užtikrinant vaiko teises ir interesus šeimos skyrybų atveju, yra specifinė. Funkciniu požiūriu ji susideda iš konsultavimo, vaiko teisių ir interesų apsaugos užtikrinimo, prevencinio darbo. VTA specialistai identifikuoja vaiko poreikius ir interesus, nusprendžia dėl vaiko gerovės. Priimdami sprendimus, jie vadovaujasi geriausių vaiko interesų principu. Kadangi kiekviena situacija yra unikali, o vaiko poreikiai individualūs, sunku išskirti universalius geriausių vaiko interesų nustatymo kriterijus. Tai gali būti ir objektyvūs, ir subjektyvūs kriterijai. Objektyvūs kriterijai siejami su visuomenėje objektyviai esančiais socialiniais poreikiais, o subjektyvūs kriterijai – su konkretaus vaiko įsisąmoninta būkle. Į vaiko nuomonę turi būti atsižvelgiama tuo atveju, jeigu jis sugeba suformuluoti savo pažiūras, yra tinkamo amžiaus, brandos. Nors vaiko nuomonė ir išklausoma, tačiau praktikoje ne visuomet į ją atsižvelgiama, todėl procesas tampa formaliu, jo rezultatus komplikuoja netinkamai naudojami išklausymo būdai, vieta, tėvų manipuliacija vaikais.
3. VTA specialistai nevienareikšmiškai vertina geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju sampratą ir ją apibūdinančius kriterijus. Kadangi nėra visuotinai priimtinos ir teisiškai įtvirtintos geriausių vaiko interesų kategorijos sampratos, ją apibūdinančių kriterijų, atsiranda erdvės įvairioms interpretacijoms. Dauguma VTA specialistų geriausių vaiko interesų (šeimos skyrybų atveju) sampratą sieja su geriausiomis vaikui gyvenimo šeimoje sąlygomis. VTA specialistai savo darbinėje praktikoje naudoja įvairias vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijas. Daugiausiai jų taiko kietąją

strategiją. Kita vertus, nustatyta tendencija – kuo mažesnė darbo patirtis, tuo dažnesnis švelniosios strategijos naudojimas.

4. Svarbiausi kriterijai, sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju, yra: gera vaiko sveikata, šeimos gyvenimo sąlygos, tėvų pastangos vaiko atžvilgiu, tėvų galimybės įgyvendinti tėvų valdžią. Priimdami sprendimą dėl geriausių vaiko interesų VTA specialistai dažniausiai išklauso tėvų nuomonę, atsižvelgia į ankstesnį teismo nutarimą, atsižvelgia į vaiko nuomonę, sieja vaiko interesus su jo ateities perspektyvomis. Svarbiausi požymiai, į kuriuos VTA specialistai atkreipia dėmesį, kai vertina vaiko nuomonę, yra vaiko socialinė branda ir ypač sveikata. Dažniausiai vaiko nuomonė vertinama arba vaiko gyvenamojoje vietoje, arba skyriumi gyvenančios motinos/tėvo namuose. Kai kada vaikai apklausiami nebūtinai jam jaukioje aplinkoje (mokykloje, apklausos kambaryje, teismo salėje), todėl taip daroma žala vaikui. Nustatant vaiko nuomonę, dažniausiai naudojamas laisvas pokalbis, rečiau – stebėjimas, rečiausiai – klausinėjimas žaidimų forma.
5. Dažniausiai pasitaikančios problemos VTA specialistų darbo praktikoje: tėvai trukdo bendrauti vienas kitam su vaiku, neranda bendro sutarimo dėl vaiko išlaikymo ir dėl matymosi su vaiku sąlygų, nesugeba užtikrinti vaiko poreikių, daro psichologinį poveikį vaikui. Siekdami spręsti šias problemas, VTA specialistai susitinka su abiem tėvais atskirai ir įsiklauso į jų nuomonę, organizuoja tėvų susitikimus su specialistais, stengiasi bendradarbiauti su tėvais, naudoja grasinimų ir įspėjimų tėvams taktiką, kalbasi su vaiku, naudodami empatiją. Pernelyg retai naudoja mediacijos metodą.

REKOMENDACIJOS

Vaiko teisių apsaugos tarnybai:

1. Inicijuoti poreikį į *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą* įtraukti aiškiais ir universaliais kriterijais paremtą geriausių vaiko interesų sampratą. Tokia samprata leistų VTA specialistams aiškiau praktinėje veikloje naudoti geriausių vaiko interesų sąvoką ir paliktų mažiau erdvės subjektyvioms interpretacijoms, be to, liktų mažiau neaiškumo, kas iš tikrųjų vaikui geriausia. Siekiant šio tikslo, VTA tarnybai reikėtų kreiptis į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją ir pasiūlyti savo parengtą geriausių vaiko interesų koncepciją, kurią būtų galima įtraukti į *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą.*

Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistams:

2. Savo praktinėje veikloje imtis visų priemonių, kurios padėtų geriau užtikrinti vaiko teises šeimos skyrybų atveju. Šiuo atveju reikėtų eliminuoti tas problemas kurios, kaip parodė tyrimas, yra būdingos nemažai VTA specialistų. VTA specialistams reikėtų vengti išklausyti vaiko nuomonę jam nejaukioje, varžančioje aplinkoje (apklausos kambaryje, teismo salėje ir pan.), nes tai daro žalą vaikui, bet, deja, tokia praktika yra paplitusi. Siūloma VTA specialistams lanksčiai naudoti vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategijas, priklausomai nuo situacijos, o ne remtis išankstinėmis nuostatomis. Kiekviena situacija yra unikali, todėl būtina prie jos prisiderinti. Be to, tikslinga dažniau naudoti mediacijos metodą, siekiant rasti kompromisą tarp tėvų ir užtikrinti geriausių vaiko interesų įgyvendinimą, nes tai pažangus būdas ieškoti problemos sprendimo būdų, deja, jis per mažai išnaudojamas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Anderson, J. (2014). The impact of family structure on the health of children: Effects of divorce. *Linacre Q.*, 81(4), 378-387.
2. Atwood, B. A. (2011). *Representing Children Who Can't or Won't Direct Counsel: Best Interests Lawyering or No Lawyer At All*. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=1810095>.
3. Bajpai, A. (2017). *Child rights in India: Law, policy, and practice*. Third edition. Oxfod University Press.
4. Bekešienė, S. (2015). *Duomenų analizės SPSS pagrindai*. Vilnius.
5. Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai (2002). *Valstybės žinios,* 120-5415 (nauja redakcija (2018). *TAR*, 9646).
6. Bereikienė, D. (2017). Atstovavimo nepilnamečiams vaikams ypatumai. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 18, 294-307.
7. Bilson, A., & White, S. (2005). Representing Children's Views and Best Interests in Court: An International Comparison. *Child Abuse Review*, 14, 220-239.
8. Birnbaum, R. (2009). *The Voice of the Child in Separation/Divorce Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Processes: A Literature Review*. Prieiga per internetą: <http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/vcsdm-pvem/pdf/vcsdm-pvem.pdf>.
9. Bisht, R. (2008). Who is A Child?: The Adults' Perspective within Adult-Child Relationship in India. *Interpersona*, 2(2), 151-172.
10. *Council of Europe* (2011). Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.
11. Crowe, S., Brown, K., Tregay, J., Wray, J., Knowles, R., Ridout, D., Bull, C. & Utley, M. (2017). Combining qualitative and quantitative operational research methods to inform quality improvement in pathways that span multiple settings. *BMJ Qual Saf,* 1, 1-12.
12. Elrod, L. D. (2007). Client-Directed Lawyers for Children: It Is the Right Thing to Do? *Pace Law Review*, 27(4), 869-920.
13. Dambrauskaitė, R. (2009). *Skyrybų krizę išgyvenančių asmenų patirtys socialinio darbo požiūriu*. Kaunas.
14. *Demografijos metraštis 2014*. 2015. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
15. Dervinytė–Bongarzoni, A., ir Gutauskienė, N. (2014). Vaiko psichologinės gerovės užtikrinimo sunkumai konfliktiškų šeimų bylose. *Sveikatos mokslai,* 1(24), 42-49.
16. Dovydaitienė, M. (2001). Aštuonerių-dešimties metų vaikų požiūris į tėvų skyrybas. *Psichologija*, 23, 20-36.

17. Emery, R. E. (2013). *Cultural sociology of divorce: an encyclopedia*. SAGE publications, Inc.
18. Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
19. Gottman, M. J. (2014). *What predicts divorce? The Relationship Between Marital Processes and Marital Outcomes.* Psychology Press, New York and London.
20. Gudžinskienė, V., ir Navaitis, G. (2016). Įvaikinimas: deinstitucionalizacija - palankių sąlygų vaikui augti šeimoje prielaidų sudarymas. *Socialinis darbas*, 14(2), 134-147.
21. Gullen, K. (2011). *Child Psychology. A Pracitical Guide*. Consortium Book Sales.
22. Gumuliauskienė, A., Butvilas, T., ir Butvilienė, J. (2008). Tėvų emigraciją patyrusių vaikų globos ir socialinės gerovės užtikrinimas: ekspertų požiūris. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4(20), 145-150.
23. Hantrais, L., & Letablier, M. T. (2014). *Families and family policies in Europe.* New edition. Routledge, London and New York.
24. Fischer, T., De Graaf, P. M., & Kalmijn, M. (2005). Friendly and antagonistic contact between former spouses after divorce: patterns and determinants. *Journal of Family Issues,* 26, 1131-1163.
25. Januškienė, J., ir Šimonis, M. (2001). Vaiko teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. *Teisės problemos*, 4, 63-84.
26. Jonynienė, Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 15, 129-142.
27. Jonynienė, Ž. (2009). Vaiko teisių įgyvendinimas: mokyklos demokratėjimo rodiklis. *Socialinis darbas*, 8(2), 51-64.
28. Jonynienė, Ž. V., ir Martinavičiūtė, P. (2014). Vaiko nuomonės nustatymas teisminiuose ginčuose dėl vaiko. *Mokytojų ugdymas,* 23(2), 34-52.
29. *Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija* (1959). Prieiga per internetą: <http://www.elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/JUNGTINIU%20TAUTU%20VAIKO%20TEISIU%20DEKLARACIJA.pdf>.
30. Kabašinskaitė, D. (2002). Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika. *Filosofija. Sociologija*, 3, 43-49.
31. Kairienė, B. (2012a). Tėvų ir vaiko santykių specifiškumas vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu. *Socialinis darbas,* 2(11), 391-400.
32. Kairienė, B. (2012b). Vaiko teisinis statusas: įgyvendinimo problemos. *Socialinių mokslų studijos,* 4(4), 1443-1455.
33. Kairienė, B., ir Jekaitytė, L. (2010). Vaiko interesų įgyvendinimas santuokos nutraukimo proceso metu. *Socialinis darbas,* 9(1), 99-106.

34. Kairienė, B., ir Žiemienė, R. (2007). Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje. *Socialinis darbas,* 6(2), 43-50.
35. Kalmijn, M. (2008). The Effect of Separation and Divorce on Parent-Child Relations in Ten European Countries. In Ch., Saraceno, *Families, Ageing and Social Policy: Intergenerational Solidarity in European Welfare States* (p. 170-193). Cheltenham: Edward Elgar.
36. Kalmjin, M. (2015). Father-child Relations after Divorce in Four European Countries: Patterns and Determinants. *Comparative Population Studies,* 40(3), 251-276.
37. Kalmjin, M. (2016). Father–Child Contact, Interparental Conflict, and Depressive Symptoms among Children of Divorced Parents. *European Sociological Review*, 32(1), 68-80.
38. Kaminskienė, N., ir kt. (2013). *Mediacija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
39. Kavaliauskienė, G. (2013). Vaiko teisė į socialinę apsaugą pagal Vaikų išlaikymo fondo įstatymą. Iš E., Tamošiūnienė, I., Kudinavičiūtė- Michailovienė, *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai* (p. 134-171). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
40. Kerulienė, I. (2008). Vaiko teisės: tėvų požiūris į jas ir elgesys su vaiku. *Pedagogika*, 92, 116-122.
41. Kerulienė, I. (2009). Tėvų požiūris į vaiko teisių apsaugą Lietuvoje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(22), 109-113.
42. Klimas, E., ir Lankelis, J. (2014). Viešojo intereso nustatymas – objektyvieji kriterijai. *Jurisprudencija*, 21(1), 115-140.
43. Krivka, E. (2007). Intereso problema civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 5(95), 25-31.
44. Krivka, E. (2009). *Viešojo intereso gynimas civiliniame procese: monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
45. Kudinavičiūtė-Michailovienė, I. (2013). Santuokos nutraukimo teisinės pasekmės ir jų išsprendimo problematika ištuokos bylose. Iš E., Tamošiūnienė, I., Kudinavičiūtė-Michailovienė, *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai* (p. 59-103). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
46. Lazdauskas, L. (2012). *Išsiskyrimo su tėvais psichologinis poveikis vaikui: metodinė priemonė.* Vilnius: Edukologija.
47. Liefaard, T., & Doek, J. E. (2016). Litigating the Rights of the Child: Taking Stock After 25 Years of the CRC. In T. Liefaard, J. E. Doek. *Litigating the Rights of the Child: The*

UN Convention on the Rights of the Child in Domestic and International Jurisprudence (p. 1-11). Springer Press.

48. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios,* 74-2262.
49. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
50. Lietuvos statistikos departamentas (2018). *Demografinės tendencijos*. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=143259>.
51. Limantė, A., ir Račkauskienė-Burneikienė, A. (2018). Vaiko išklausymo reikalavimas šeimos bylose. *Teisė*, 106, 99-113.
52. Maslauskaitė, A. (2010). Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo galimybės. *Filosofija. Sociologija,* 4, 310-319.
53. Maslauskaitė, A., ir Kuconytė, D. (2016). Būti tėvu po skyrybų: tėvo kontaktai su nepilnamečiais vaikais. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas,* 7(1), 11-32.
54. Meilius, K., ir Jonaitis, M. (2007). Šeimos struktūros ir tėvystės sampratos pokyčiai, turintys įtakos vaiko teisėms ir interesams. *Jurisprudencija,* 12(102), 7-15.
55. Mikelėnas, V. (2009). *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia.
56. Mitrikas, A. A. (2006). Šeima ir vaikai: realijos ir vertinimai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 1, 61-75.
57. Moelker, R., & van der Kloet, I. (2006). Military Families and the Armed Forces. In (G. Caforio, *Handbook of the Sociology of the Military*. *Handbooks of Sociology and Social Research* (p. 201-223). Springer, Boston, MA.
58. Navaitis, G. (1996). *Psichologinė parama šeimai*. Šiauliai.
59. Navaitis, G. (2013). *Psichologinis šeimos konsultavimas. Teorijos ir metodai.* Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Vilniaus šeimos centras.
60. Navaitis, G., ir Gibavičiūtė, E. (2003). Vaiko teisių šeimoje pažeidimai: situacijos analizė. *Socialinis darbas,* 1(3), 50-56.
61. Oxford Dictionaries: Child (2018). Prieiga per internetą: <http://oxford dictionaries.com/definition/english/child>.
62. Parkinson, P., & Cashmore, J. (2007). *Judicial conversations with children in parenting disputes: The views of Australian judges*. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/ sol3/papers.cfm?abstract_id=961997>.
63. Petrylienė, V. (2011). Vaiko teisių apsaugos sistemos tobulinimo gairės: Šiaulių rajono atvejis. *Ekonomikos ir vadybos aktualijos '2011*, 668-677.
64. Powell, B. (2017) Changing Counts, Counting Change: Toward a More Inclusive Definition of Family. *Journal of the Indiana Academy of the Social Sciences*, 17(1), 1-15.

65. Pukėnas K. (2009). *Kokybinių duomenų analizė SPSS programa.* Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
66. Rišys, M. (2017). *Šeimos socialinio funkcionavimo atstatymas išgyvenus skyrybų procesą socialinio darbuotojo vaidmens beieškant.* Prieiga per internetą: <http://eltalpykla. vdu.lt:8080/xmlui/handle/1/34864?show=full>.
67. Roberts, H. (2017). Listening to children: And hearing them. In P. Christensen, A. James. *Research with Children: Perspectives and Practices.* Third edition (p. 142-159). London: Routledge.
68. Ruschena, E., Prior, M., Sanson, A., & Smart, D. (2005) A longitudinal study of adolescent following family transitions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 46(4), 353-363.
69. Sagatys, G. (2006). *Vaiko teisė į šeimos ryšius*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
70. Saposnek, D. T. (2007). Working with children in mediation. In J. Folberg, A. Milne & P. Salem, *Divorce and Family Mediation: Models, Techniques and Applications* (p. 155-179). The Guilford Press.
71. Stripeikienė, J. (2017). Vaiko teisė į pagarbą. *Jurisprudencija*, 24(2), 293-310.
72. Tamošiūnienė, E. (2013). Procesiniai šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai. Iš E., Tamošiūnienė, I., Kudinavičiūtė- Michailovienė, *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai* (p. 277-324). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
73. Tamutienė, I. (2018). Vaiko apsaugos veiksmingumo problemos Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 1(17), 24-37.
74. Teo, T. (2013). *Handbook of Quantitative Methods for Educational Research*. Sense Publishers.
75. *The Free Dictionary*: Child (2018). Prieiga per internetą: <http://www.thefree dictionary.com/Child>.
76. Trumpulis, U. (2010). Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagrindas. *Socialinių mokslų studijos*, 2(6), 123-137.
77. *Vaiko interesus atitinkantis teisingumas. Specialistų patirtis ir nuomonės* (2015). Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūra. Prieiga per internetą: <http://fra.europa.eu/ sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justice-professionals-summary_lt.pdf>.
78. *Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pažyma „Dėl vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu/motina užtikrinimo problemų“* (2012). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/ KRWCURMP.PDF>.
79. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 33–807.

80. Vaiko teisių konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 60–1501.
81. *Valstybinė šeimos politikos koncepcija* (2008). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5477&p_k=1>.
82. Vezzetti, V. C. (2016). New approaches to divorce with children: A problem of public health. *Health Psychology Open*, July-December, 1-13.
83. Vėbraitė, V. (2013). Teismo vaidmuo įgyvendinant šalių sutaikymo tikslą šeimos bylose. Iš E., Tamošiūnienė, I., Kudinavičiūtė- Michailovienė, *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai* (p. 266-276). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
84. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (2006). *Valstybės žinios*, 68–2497.
85. Vitkauskas, K. (2009). Vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimas Lietuvos savivaldybėse. *Viešoji politika ir administravimas,* 29, 82-90.
86. Žiobienė, E. (2013). (Ne)tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas: teisinio vertinimo ypatumai. Iš E., Tamošiūnienė, I., Kudinavičiūtė- Michailovienė, *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai* (p. 186-212). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
87. Žydžiūnaitė, V. (2011). *Baigiamojo darbo rengimo metodologija*. Klaipėda.
88. Walliman, N. (2011). *Research Methods: the Basics.* Routledge.

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo tema „Vaiko teisių užtikrinimas šeimos skyrybų atveju“.

Darbo tikslas – teoriškai ir empiriškai ištirti vaiko teisių užtikrinimą šeimos skyrybų atveju. Tiriamieji – Vilniaus mieste ir rajone dirbantys vaiko teisių apsaugos specialistai. Naudojami tyrimo metodai:

- Teoriniai: mokslinės literatūros lyginamoji ir sisteminė analizė, dokumentų turinio (konvencijų, teisės aktų, strateginių dokumentų ir pan.) analizė.
- Empiriniai: vaiko teisių apsaugos specialistų anketinė apklausa (kiekybinis tyrimas).
- Statistiniai: statistinių tyrimo duomenų kiekybinė aprašomoji ir lyginamoji analizė (remiantis *chi kvadrato* (χ^2) kriterijumi).

Tyrimo rezultatai: dauguma vaiko teisių apsaugos specialistų geriausių vaiko interesų (šeimos skyrybų atveju) sampratą sieja su geriausiomis vaikui gyvenimo šeimoje sąlygomis. Svarbiausi kriterijai, sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų šeimos skyrybų atveju, yra: gera vaiko sveikata, šeimos gyvenimo sąlygos, tėvų pastangos vaiko atžvilgiu, tėvų galimybės įgyvendinti tėvų valdžią. Priimdami sprendimą dėl geriausių vaiko interesų vaiko teisių apsaugos specialistai dažniausiai išklauso tėvų nuomonę, atsižvelgia į ankstesnį teismo nutarimą, atsižvelgia į vaiko nuomonę, sieja vaiko interesus su jo ateities perspektyvomis. Dažniausiai pasitaikančios problemos vaiko teisių apsaugos specialistų darbo praktikoje: tėvai trukdo bendrauti vienas kitam su vaiku, neranda bendro sutarimo dėl vaiko išlaikymo ir dėl matymosi su vaiku sąlygų, nesugeba užtikrinti vaiko poreikių, daro psichologinį poveikį vaikui.

Raktiniai žodžiai: vaikas, vaiko teisės, šeima, šeimos skyrybos, vaiko teisių apsaugos specialistai.

SUMMARY

Theme of this Master Thesis is „Ensuring Child Rights in the Case of Family Divorce".

The aim of the thesis is to theoretically and empirically investigate child rights in the case of family divorce. Research sample are child rights protection specialists working in Vilnius city and district. Used research methods:

- Theoretical: comparative and systematic analysis of scientific literature, analysis of content of documents (conventions, legal acts, strategic documents, etc.).
- Empirical: questionnaire survey of child rights protection specialists (quantitative study).
- Statistical: quantitative descriptive and comparative analysis of statistical data (based on the criterion of chi square ($\chi 2$)).

Results of the research: most of child rights protection specialists relate the best child interests (in the case of family divorce) to the best conditions for a child family life. The most important criteria for deciding on the best child interests in the case of family divorce are: good child health, conditions of family life, parental efforts of the child, parental ability to exercise parental authority. When deciding on the best child interests, child rights protection specialists usually listen to the parents' opinion, take into account the previous court ruling, take the child's opinion into consideration, and associate the child interests with his or her future prospects. The most common problems in the work practice of child rights protection specialists are: parents hinder communication with the child, find no consensus on the child‘s maintenance and on the conditions of meeting with the child, parents are unable to meet the child‘s needs, and have a psychological effect on the child.

Keywords: child, child rights, family, family divorce, child rights protection specialists.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Anketos pavyzdys

Gerb. respondente,

Šiuo metu atliekama apklausa, kuria siekiama įvertinti vaiko teisių užtikrinimą šeimos skyrybų atveju, pasitelkiant vaikų teisių apsaugos specialistų požiūrio tyrimą. Mums svarbu sužinoti Jūsų nuomonę. Ši apklausa yra ANONIMINĖ. Gauti duomenys bus panaudoti, rengiant magistro baigiamąjį darbą. Anketą pildykite apibraukdami pasirinktą atsakymo variantą ir/arba įrašydami savo variantą.

1. **Kas, Jūsų nuomone, yra geriausi vaiko interesai šeimos skyrybų atveju?**
   (pasirinkite vieną atsakymo variantą arba įrašykite savo)
   - ☐ Tai, kas užtikrina vaikui geriausias gyvenimo šeimoje sąlygas dabar ir ateityje.
   - ☐ Tai, kas lemia teigiamą vaiko vystymąsi, atsižvelgiant į jo materialinius, moralinius, kultūrinius bei psichologinius poreikius.
   - ☐ Dvejopų interesų – vaiko ir kitų šeimos narių – tėvo, motinos, brolių, seserų – interesų derinys, akcentuojant sąveikos tarp šeimos narių funkcionavimą.
   - ☐ Tai, kas apsaugo vaiką nuo jo sveikatos, savijautos, būklės ir gyvenimo sąlygų pabloginimo šeimos skyrybų metu ir po jų.
   - ☐ Kita (*įrašykite savo variantą*):_____
     _____

2. **Kokie kriterijai yra Jums svarbiausi sprendžiant dėl geriausių vaiko interesų?**
   (parinkite kiekvienam teiginiui vieną vertinimo kriterijų, galite įvertinti savo atsakymo variantą)

Kriterijai	Labai svarbu	Svarbu	Nei svarbu, nei nesvarbu	Nesvarbu	Visai nesvarbu
Šeimos gyvenimo sąlygos	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų pastangos vaiko atžvilgiu	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų galimybės įgyvendinti tėvų valdžią	☐	☐	☐	☐	☐
Gera vaiko sveikata	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų būdo savybės	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko ir motinos (tėvo) santykių pobūdis	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko prisirišimas prie kiekvieno iš tėvų	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko amžius	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko norai ir pažiūros	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų teistumas, baustumas administracine tvarka	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų požiūris į vaiko auklėjimą	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvo/motinos požiūris į su vaiku negyvenančio tėvo/motinos dalyvavimą auklėjant vaiką (pareigos užtikrinti vaiko bendravimą su kitu tėvu laikymasis)	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvo/motinos lytis	☐	☐	☐	☐	☐
Kita (*įrašykite savo variantą*):_____	☐	☐	☐	☐	☐

3. Kokie kriterijai yra Jums svarbiausi sprendžiant dėl vaiko gyvenimo sąlygų?
(parinkite kiekvienam teiginiui vieną vertinimo kriterijų, galite įvertinti savo atsakymo variantą)

Kriterijai	Labai svarbu	Svarbu	Nei svarbu, nei nesvarbu	Nesvarbu	Visai nesvarbu
Sveika ir saugi aplinka	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų materialinė padėtis	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų gyvenamasis būstas	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų darbo pobūdis	☐	☐	☐	☐	☐
Tamprūs vaiko socialiniai ryšiai (su tėvais, artimaisiais, draugais)	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko galimybė mokytis	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko galimybė ilsėtis	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko galimybė žaisti	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko galimybė lavinti gebėjimus	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko galimybė save realizuoti	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko galimybė išsaugoti žmogiškąjį orumą	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko galimybė laisvai reikšti pažiūras	☐	☐	☐	☐	☐
Kita (*įrašykite savo variantą*):_____	☐	☐	☐	☐	☐

4. Ar Jūsų manymu, tikslinga įstatymu įtvirtinti konkrečius „geriausių vaiko interesų“ sąvoką apibrėžiančius kriterijus?
(pasirinkite vieną atsakymo variantą ir/arba įrašykite savo)

☐ Taip.
☐ Ne.
☐ Kita (*įrašykite savo variantą*):_____

5. Kurią vaiko interesų pirmenybės principo įgyvendinimo strategiją dažniausiai taikote savo darbo praktikoje? *(pasirinkite vieną atsakymo variantą)*

☐ Švelnioji strategija, kuri reiškia, kad jei nėra ypatingų aplinkybių, visų asmenų interesams turi būti teikiama vienoda reikšmė.
☐ Kietoji strategija, kai vaiko interesams teikiama absoliuti pirmenybė prieš kitų asmenų interesus.
☐ Priklausomai nuo situacijos taikoma arba švelnioji, arba kietoji strategija.
☐ Švelnios ir kietos strategijos derinys.

6. Kokiais būdais vadovaujantis nusprendžiate dėl geriausių vaiko interesų?
(parinkite kiekvienam teiginiui vieną vertinimo kriterijų, galite įvertinti savo atsakymo variantą)

Kriterijai	Visada	Dažnai	Kartais	Retai	Niekada
Atsižvelgiu į vaiko nuomonę	☐	☐	☐	☐	☐
Išklausiau tėvų nuomonę	☐	☐	☐	☐	☐
Išklausau kitų vaiko artimųjų (brolių, seserų, senelių, giminaičių ir kt.) nuomonę	☐	☐	☐	☐	☐
Išklausau su šeima artimai susijusių aplinkinių (pvz., kaimynų, bendradarbių, vaiko mokytojų ir pan.) nuomonę	☐	☐	☐	☐	☐
Sieju vaiko interesus su vaiko ateities perspektyvomis	☐	☐	☐	☐	☐
Atsižvelgiu į ankstesnį teismo nutarimą, jeigu toks buvo priimtas	☐	☐	☐	☐	☐

Pasitariu su savo kolegomis, jeigu situacija yra problemiška	☐	☐	☐	☐	☐
Kita (*įrašykite savo variantą*):_____	☐	☐	☐	☐	☐

7. Į kokius požymius atkreipiate dėmesį, kai vertinate vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų? *(galite pasirinkti kelis atsakymo variantus ir/arba įrašyti savo)*

- ☐ Vaiko socialinė branda.
- ☐ Vaiko amžius.
- ☐ Vaiko sveikata.
- ☐ Vaiko gebėjimas prisiimti atsakomybę.
- ☐ Vaiko motyvacija.
- ☐ Kita: (*įrašykite savo variantą*):_____

8. Kokiais atvejais vertinate vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų?
(galite pasirinkti kelis atsakymo variantus ir/arba įrašyti savo)

- ☐ Išimtinai visais atvejais.
- ☐ Beveik visais atvejais, t. y. tuomet, kai vaiko amžius ir sveikata leidžia objektyviai įsiklausyti į jo nuomonę.
- ☐ Kai vaiko gyvenimas grindžiamas nesaugumu (patiriamas fizinis smurtas).
- ☐ Kai stokojama vaiko ryšio su vienu iš tėvų.
- ☐ Kai vaikas pats rodo norą išsakyti savo nuomonę.
- ☐ Kai stokojama objektyvios informacijos iš kitų šeimos narių.
- ☐ Kita (*įrašykite savo variantą*):_____
  _____

9. Kurioje vietoje dažniausiai vertinate vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų?
(pasirinkti vieną atsakymo variantą ir/arba įrašyti savo)

- ☐ Vaiko gyvenamojoje vietoje.
- ☐ Skyriumi gyvenančios motinos ar tėvo namuose.
- ☐ Mokykloje.
- ☐ Apklausos kambaryje.
- ☐ Teismo salėje.
- ☐ Kita (*įrašykite savo variantą*):_____
  _____

10. Kokiais būdais vertinate vaiko nuomonę dėl geriausių jo interesų?
(parinkite kiekvienam teiginiui vieną vertinimo kriterijų, galite įvertinti savo atsakymo variantą)

Kriterijai	Visada	Dažnai	Kartais	Retai	Niekada
Laisvas pokalbis	☐	☐	☐	☐	☐
Klausinėjimas žaidimų forma	☐	☐	☐	☐	☐
Stebėjimas	☐	☐	☐	☐	☐
Kita (*įrašykite savo variantą*):_____	☐	☐	☐	☐	☐

11. Kokios kyla problemos užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju?
(parinkite kiekvienam teiginiui vieną vertinimo kriterijų, galite įvertinti savo atsakymo variantą)

Kriterijai	Labai dažnai	Dažnai	Kartais	Retai	Niekada
Motina (tėvas), pas kurią gyvena vaikas, trukdo bendrauti su vaiku tėvui (motinai)	☐	☐	☐	☐	☐

Motina (tėvas) daro psichologinį poveikį nepilnamečiam vaikui	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvai neranda bendro sutarimo dėl nepilnamečio vaiko išlaikymo	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvai neranda bendro sutarimo dėl matymosi su nepilnamečiu vaiku sąlygų	☐	☐	☐	☐	☐
Motina (tėvas) nesugeba užtikrinti nepilnamečio vaiko poreikių	☐	☐	☐	☐	☐
Nepakankamos tėvo (motinos) pastangos įgyvendinti pareigą išlaikyti savo vaiką	☐	☐	☐	☐	☐
Ribotos tėvo (motinos) finansinės galimybės įgyvendinti pareigą išlaikyti savo vaiką.	☐	☐	☐	☐	☐
Vaikas tampa manipuliacijos objektu tarp tėvų	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko savijautos ir sveikatos pablogėjimas	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko mokymosi pažangumo sumažėjimas	☐	☐	☐	☐	☐
Kita (*įrašykite savo variantą*):_____	☐	☐	☐	☐	☐

12. Kokiais būdais sprendžiate problemas, kylančias užtikrinant vaiko teises šeimos skyrybų atveju?

(parinkite kiekvienam teiginiui vieną vertinimo kriterijų, galite įvertinti savo atsakymo variantą)

Kriterijai	Labai dažnai	Dažnai	Kartais	Retai	Niekada
Susitinku su abiem tėvais atskirai ir įsiklausau į jų nuomonę, kad rasčiau problemų sprendimus	☐	☐	☐	☐	☐
Organizuoju bendrus abiejų tėvų susitikimus ir ieškau/siūlau sprendimus	☐	☐	☐	☐	☐
Organizuoju vaiko susitikimus kartu su abiem tėvais ir ieškau/siūlau sprendimus	☐	☐	☐	☐	☐
Organizuoju tėvų ir artimųjų bendrus susitikimus ir ieškau/siūlau sprendimus	☐	☐	☐	☐	☐
Organizuoju tėvų susitikimus su specialistais (psichologais, psichoterapeutais, šeimos mediatoriais ir pan.) ir ieškau/siūlau sprendimus	☐	☐	☐	☐	☐
Taikau mediaciją kaip būdą problemoms spręsti	☐	☐	☐	☐	☐
Stengiuosi bendradarbiauti su tėvais, įgauti jų pasitikėjimą	☐	☐	☐	☐	☐
Naudoju grasinimų, įspėjimų motinai ir/ar tėvui taktiką	☐	☐	☐	☐	☐
Kalbuosi su vaiku, kad ne tik išklausyčiau jį, bet ir išgirsčiau, ko iš tikrųjų nori (naudoju empatiją)	☐	☐	☐	☐	☐
Kita (*įrašykite savo variantą*):_____	☐	☐	☐	☐	☐

13. Kur dažniausiai kontaktuojate su vaiko tėvais, ieškodami būdų, kaip spręsti kilusias problemas, susijusias su vaiko teisių užtikrinimu?

(galite pasirinkti kelis atsakymo variantus ir/arba įrašyti savo)

☐ Skyriumi gyvenančio tėvo ar motinos namuose.

☐ Tėvo ar motinos darbo vietoje.

- ☐ Savo kaip vaiko teisų specialisto darbo vietoje.
- ☐ Neformalioje aplinkoje.
- ☐ Kita (*įrašykite savo variantą*):_____
  _____

14. Jūsų kaip vaiko teisių apsaugos specialisto (-ės) darbo patirtis:

- ☐ Iki 1 m.
- ☐ Nuo 1 iki 5 metų.
- ☐ Nuo 6 iki 10 metų.
- ☐ 11 metų ir daugiau.

15. Jūsų lytis:

- ☐ Moteris.
- ☐ Vyras.

16. Jūsų amžius:

- ☐ Iki 25 metų.
- ☐ Nuo 26 iki 35 metų.
- ☐ Nuo 36 iki 45 metų.
- ☐ Nuo 46 iki 55 metų.
- ☐ 56 metai ir daugiau.

👌 **DĖKOJAME UŽ ATSAKYMUS!**